

ISSN 2980-1044

E-ISSN 2980-2490

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Zonguldak Bülent Ecevit University

Cilt / Volume 1

Sayı / Number 1

Haziran / June 2023

Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi

Karaelmas Journal of Social Sciences

KAR
ELMAS
JOURNAL
OF
SOCIAL
SCIENCES

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kares>

ISSN 2980-1044
E-ISSN 2980-2490

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi
Karaelmas Journal of Social Sciences

Cilt 1
Volume 1

Sayı 1
Number 1

Haziran 2023
June 2023

Sahibi / Owner

Prof. Dr. İsmail Hakkı ÖZÖLÇER (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Rektörü*)

Dergi Yönetimi / Journal Management

Baş Editör / Editor-in-Chief: Doç. Dr. Yücel NAMAL

Baş Editör Yardımcısı / Co-Editor-in-Chief: Doç. Dr. Gürbüz ARSLAN
Doç. Dr. Nuray 3.KARAKAYA

Türkçe Dil Editörü / Turkish Language Editor: Öğr. Gör. Dr. Çağdaş ALBAYRAK

Yabancı Dil Editörü / Foreign Language Editör: Dr. Öğr. Üyesi Soner SÖZLER

Dizgi ve Tasarım / Typesetting and Design: Öğr. Gör. Samet UYAR

Sekreteryaya / Secretariat: Arş. Gör. Havva SEBETCİ

Editör Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Adil BAŞŞELİYEV (*Azərbaycan Sumqayıt Üniversitesi*)

Prof. Dr. Ekrem CAUSEVİC (*University of Zagreb*)

Prof. Dr. Redžep SKRİJELJ (*State University of Novi Pazar*)

Prof. Dr. Zamira DERBİŞEVA (*Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi*)

Doç. Dr. Arafat MAMYRBEKOV (*Alikhan Bukeikhanov University*)

Doç. Dr. Fadile Gülden EKMEK (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)

Doç. Dr. Benjamin ARBUCKLE (*University of North Carolina at Chapel Hill*)

Doç. Dr. Gül Banu DUMAN (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)

Doç. Dr. Hamza EKMEK (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)

Doç. Dr. Suada DŽOGOVIĆ (*Haxhi Zeka University*)

Prof. Dr. Nurettin HATUNOĞLU (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)

Dr. Öğr. Üyesi Erdem DİRİMEŞE (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)

Dr. Öğr. Üyesi Levent KIYLIOĞLU (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)

Dr. Öğr. Üyesi Selin MARANGOZ (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)

Dr. Öğr. Üyesi Sinan YÜKSEL (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)

Dr. Szilágyi SZİLÁRD (*University of Bucharest*)

İletişim / Contact

Dergi yazışma adresi / Correspondence: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi Editörlüğü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Binası, İncivez 67100 ZONGULDAK

Tel: 0 (372) 291 28 63 0 (535) 524 40 89

E-posta / E-mail: karesdergisi@gmail.com arslan-gurbuz@hotmail.com

Ağ Adresi / Web Address: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kares>

Sayfa düzenlemesi ve yayın hizmetleri / Page layout and publishing services

BULUŞ Tasarım ve Matbaacılık Hizmetleri, Bahriye Üçok Caddesi 9/1 Beşevler, 06500 Ankara, Türkiye
Tel: (0312) 222 44 06 • Faks: (0312) 222 44 07 • E-posta: bulus@bulustasarim.com.tr

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

- Prof. Dr. Andreas SCHACHNER (*German Archaeological Institute*)
Prof. Dr. Ahmet EFİLOĞLU (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)
Prof. Dr. Amantay İSİN (*Shakarim University*)
Prof. Dr. Ahmet Erkan KOCA (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)
Prof. Dr. Avtandil AĞBABA (*Sumgayit Devlet Üniversitesi*)
Prof. Dr. Erdoğan KELEŞ (*Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi*)
Prof. Dr. Ergin JABLE (*University of Prishtina "Hasan Prishtina"*)
Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ (*Kastamonu Üniversitesi*)
Prof. Dr. Hazifa ISLAMJANOVA (*Taşkent Devlet Şarkşinaslık Üniversitesi*)
Prof. Dr. Melek ÇOLAK (*Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi*)
Prof. Dr. İrfan MORİNA (*University of Prishtina "Hasan Prishtina"*)
Prof. Dr. Nuri KAVAK (*Sinop Üniversitesi*)
Prof. Dr. Khalid SULTAN (*National University of Modern Languages*)
Prof. Dr. Suat GEZGİN (*Yeditepe Üniversitesi*)
Prof. Dr. Kudratulla AMANOV (*Taşkent Devlet Şarkşinaslık Üniversitesi*)
Prof. Dr. Vefa Saygın ÖĞÜTLE (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)
Prof. Dr. Latif HÜSEYİNZADE (*Azerbaycan Pedagoji Üniversitesi*)
Prof. Dr. Yılmaz YEŞİL (*Gazi Üniversitesi*)
Prof. Dr. Mahmut ÇELİK (*Goce Delcev University*)
Prof. Dr. Mazhar HAYAT (*Government College University Faisalabad*)
Prof. Dr. Mukhtarbek KARIMOV (*Shakarim University*)
Prof. Dr. Murat KOCOBKOV (*Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi*)
Prof. Dr. Murodilla HAYDAROV (*Toshkent Geologiya University*)
Prof. Dr. Osmonakun İBRAİMOV (*Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi*)
Prof. Dr. Öztürk EMİROĞLU (*University of Warsaw*)
Prof. Dr. R. Qahraman KENJAYEVİCH (*O'zbekiston Respublikası Fanlar Akademiyası*)
Prof. Dr. Safeer AWAN (*National University of Modern Languages*)
Prof. Dr. Sara HEJAZİ (*Università degli Studi di Bergamo*)
Doç. Dr. Canan KUŞ BÜYÜKTAŞ (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)
Doç. Dr. Ines Carvalho Relva (*Universidade de Trás-os-Montes e Alto Douro*)
Doç. Dr. İ. Lira ABDİLDABEKOVNA (*Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Üniversitesi*)
Doç. Dr. J. Dilnoza MUYİDİNOVNA (*O'zbekiston Respublikası Fanlar Akademiyası*)
Dr. Öğr. Üyesi Bilal SÜSLÜ (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)
Dr. Öğr. Üyesi Emre SATICI (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)
Dr. Öğr. Üyesi Funda ŞEHİRLİ (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)
Dr. Öğr. Üyesi Nurşen GÖK (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)
Dr. Öğr. Üyesi Rovshan MAMMADOV (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)
Dr. Öğr. Üyesi Serdar Deniz ÖZDEMİR (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)
Dr. Öğr. Üyesi Veysi TANRİVERDİ (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)
Öğr. Gör. Dr. Aydın ÇAKMAK (*İstanbul Üniversitesi*)

Bu Sayının Hakemleri / Referees of This Issue

- Prof. Dr. Mustafa HİZMETLİ (*Bartın Üniversitesi*)
Prof. Dr. Nedim BAKIRCI (*Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi*)
Prof. Dr. Şükrü Halûk AKALIN (*Hacettepe Üniversitesi*)
Doç. Dr. Emrah BOYLU (*Bartın Üniversitesi*)
Doç. Dr. Emrah ÇETİN (*Bartın Üniversitesi*)
Doç. Dr. Fuat UÇAR (*Giresun Üniversitesi*)
Doç. Dr. Haluk ÖNER (*Bartın Üniversitesi*)
Dr. Öğr. Üyesi Dilek YILDIRIM BİLGİN (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)
Dr. Öğr. Üyesi Gülda ÇETİNDAG SÜME (*Fırat Üniversitesi*)
Dr. Öğr. Üyesi İhsan KAZKONDU (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)
Dr. Öğr. Üyesi Mihrican AYLANÇ (*Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi*)
Dr. Öğr. Üyesi Müjdat KARAGÜLMEZ (*Milli Savunma Üniversitesi*)
Dr. Öğr. Üyesi Sedat KOCABEY (*Sakarya Üniversitesi*)
Dr. Öğr. Üyesi Sinan YÜKSEL (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)
Öğr. Gör. Erol KESGİN (*Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi*)

Dergi Hakkında

Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi (KARES), Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi bünyesinde Yaz (Haziran) ve Kış (Aralık) dönemlerinde olmak üzere yılda iki kere yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi Türkçe, İngilizce ve Türk lehçelerinde olmak üzere hem basılı hem de elektronik olarak yayımlanmaktadır. Dergide sosyal ve beşerî bilim alanlarına katkı sağlayacak özgün ve bilimsel yöntemlere uygun çalışmalar yayımlanmakta olup, makalelerin yayım sürecinde herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Makaleler “kör hakemlik” yöntemiyle en az 2 hakem tarafından kontrol edilmekte, intihal taraması ve yayım etiğine uygun bir süreçten geçirilerek titiz bir ön değerlendirilmeye tabi tutulmaktadır. Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.

About the Journal

The Karaelmas Journal of Social Sciences (KARES) is an international peer-reviewed journal published twice a year, in the summer (June) and winter (December) periods, within the body of Zonguldak Bülent Ecevit University. The journal is published both in print and electronically in Turkish, English, and Turkish dialects. In the journal, original and scientific studies that will contribute to the fields of social and human sciences are published, and no fee is charged during the publication of the articles. The articles were checked by at least two referees using the method of “blind refereeing,” and they were subjected to a rigorous preliminary evaluation by plagiarism scanning and a process in accordance with publication ethics. The authors bear responsibility for the content of their published articles.

*Dergi kapağında yer alan “ay-yıldız ve madenci temalı heykel” resmi 2017 yılında Zonguldak Kozlu Belediyesi tarafından heykeltıraş Barış Çetin ALTINDAĞ’a yaptırılmıştır.

EDİTÖRDEN

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi süreli yayını Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi (KARES) birinci sayısı ile yayın hayatına başlamıştır. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi bünyesinde Yaz (Haziran) ve Kış (Aralık) dönemlerinde olmak üzere yılda iki kere yayımlanacak uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi Türkçe, İngilizce ve Türk lehçelerinde olmak üzere hem basılı hem de elektronik olarak yayımlanmaktadır. Dergide sosyal ve beşerî bilim alanlarına katkı sağlayacak özgün ve bilimsel yöntemlere uygun çalışmalar yayımlanmakta olup, makalelerin yayım sürecinde herhangi bir ücret talep edilmemektedir. Makaleler “kör hakemlik” yöntemiyle en az iki hakem tarafından kontrol edilmekte, intihal taraması ve yayım etiğine uygun bir süreçten geçirilerek titiz bir ön değerlendirme tabii tutulmaktadır.

Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi misyonuna uygun bir şekilde, farklı disiplinlerde yapılmış çalışmalarını bir araya getirmekte ve bu kapsamda tarih, Türk dili ve edebiyatı, arkeoloji, sosyoloji, psikoloji, halkla ilişkiler, medya, iletişim ve kültürel çalışmalar gibi sosyal ve beşerî bilimlerin alt alanlarında bilimsel konu ve sorunları irdeleyen ve bu konularda çözüm önerileri getiren özgün, ulusal ve uluslararası araştırma makalelerine yer vermektedir. Sosyal bilimler alanında hızla artan bilgi birikimine katkı verme çabamız sizlerin de desteği ile artarak devam etmektedir. Bu sayımızda, dergimize yapılan başvurular sonucu hakem değerlendirme işlemleri tamamlanan toplam altı adet makale ve bir kitap incelemesi ile karşınızdayız.

Yazarlarımız ve okurlarımızın, dergimize göstermiş olduğu yoğun ilgiye teşekkür ederiz. Dergimizin hazırlanması sürecinde, katkı veren ve çalışmalarını titizlikle değerlendiren tüm hakemlerimize ve çalışma arkadaşlarıma gösterdikleri özveriden dolayı en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Aralık 2023'te yayımlanacak olan ikinci sayımızda görüşmek dileğiyle...

Doç. Dr. Yücel NAMAL

Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi Baş Editörü

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

Araplara Türkçe Öğretiminde Tarihi Bir Eser:

Eş Şüzûr-Üz Zehebiyye Vel Kitai'l Ahmediyye Fil Lûgati't Türkiyye

A Historical Work in Turkish Teaching to Arab:

Es Suzûr-Uz Zehebiyye Vel Kitai'l Ahmediyye Fil Lûgati't Turkey

Efecan KARAGÖL, Aslı AÇIKGÖZ, Şevnan AYDOĞAN 1

Dil-Kültürel Yönüyle Deyimsel Bilgiler

Phraseologisms in the Linguocultural Aspect

Büyükhanım EMİNLİ 26

II. Dünya Savaşı Sonrasında:

Türkiye'de Yaşanan Sosyal ve Siyasal Değişimlerde İsmail Kemal Satır

*After World War II.: An Examination of Social and Political Changes in Turkey
from the Perspective of İsmail Kemal Satır*

Muhibbe ERDOĞAN 33

Afganistan'dan Tokat'a Göç Eden Türkmenlerin Doğum Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme

A Study on the Birth Traditions of Turkmen Immigrant from Afghanistan to Tokat

Serdar Deniz ÖZDEMİR, Cihan Melih BOZDEMİR 53

Nevzat Üstün'ün Hikâyelerinde Anadolu Köylüsü

The Anatolian Peasant in Nevzat Üstün's Stories

Tuba ŞAKAR ÇEVİK 69

Zonguldak'a Bağlı Elvanpazarcık Beldesinin 19. Yüzyılın Ortalarındaki Sosyoekonomik Durumu

The Socio-Economic Status of Elvanpazarcık District of Zonguldak in the Middle 19th Century

Ahmet EFİLOĞLU 89

Kitap Tanıtımı / Book Review

Klasik Arap, Fars ve Türk Edebiyatı İncelemeleri

Şahsiyetler, Türler, Gelenekler (I-II), Doç. Dr. Sadık Armutlu,

Kesit Yayınları, 2021, 566 s. – 544 s.

Classical Arabic, Persian and Turkish Literature Reviews

Personalities, Genres, Traditions (I-II), Assoc. Dr. Sadik Armutlu,

Kesit Publications, 2021, 566 p. – 544 p.

Merve MENTEŞE 110

ARAPLARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE TARİHİ BİR ESER: EŞ ŞÜZÜR-ÜZ ZEHEBİYYE VEL KİTAİ'L AHMEDİYYE FİL LÛGATİ'T TÜRKİYYE

"Türk dilini öğreniniz çünkü onlar için uzun sürecek egemenlik vardır."
[Hz. Muhammed (sav)]

Efecan KARAGÖL* , Aslı AÇIKGÖZ** , Şevnan AYDOĞAN***

Özet

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin geçmişinde öğretim daha çok eserler üzerinden öğrencinin kendi çabalarıyla gerçekleşecek biçimde yapılmıştır. Bu nedenle yabancı dil olarak Türkçe öğretimi geçmişten günümüze dil öğretimi kaynağı bakımından zengindir. Özellikle Mısır sahasında yazılan eserlerin ayrı bir yere sahip olduğu söylenebilir. "Eş Şüzür-üz Zehebiyye Vel Kitai'l Ahmediyye Fil Lûgati't Türkiyye" Molla Salih tarafından Mısır Kadısı Şerif Muhammet el-Hüseynî el-Cemazi'nin oğlu Ahmet'e Türkçe öğretmek için neşredilmiştir. Eserin yazılış tarihi belli olmamakla birlikte Mısır'ın Devlet-i Aliyye hakimiyeti zamanında ve XVII. yüzyılda yazıldığı düşünülmektedir. Molla Salih Türkçeyi bilen ve öğreten bir hoca olarak belirli bir kişiye yönelik bu eseri yazmıştır. Hatta bu durumu "Bu risale, ezberlenen bilgilerin bir araya getirilmesiyle oluştu." diyerek vurgulamaktadır. Başlangıç seviyesine yönelik oluşturulan eser, içeriğinde dil bilgisi konuları ve sözcükler ihtiva etmektedir. Eser, dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler "kol, rükün" olarak ifade edilmiştir. Her bölümün içinde bablar şeklinde konular işlenmiştir. Eserde dil bilgisi-çeviri yöntemi baskındır. Ayrıca öğretime yönelik dil ve yönergeler mevcuttur. "Şüzür"da kullanılan dilin öğretilmesi, dil ile kültürün verilmesi, öğrencinin öğreneceği kadar bilginin verilmesi, sözcük öğretimi, ders işleme tekniği ve dil bilgisi sıralamasının önemi; bir seferde tek yapıyı sunma, basitten karmaşığa somuttan soyuta gitme gibi dil öğretimindeki genel ve temel ilkelerin izleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıpçak sahası, Araplara Türkçe öğretimi, Eş Şüzür-üz Zehebiyye vel Kitai'l Ahmediyye fil Lûgati't Türkiyye, Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi.

A HISTORICAL WORK IN TURKISH TEACHING TO ARAB: ES SUZÜR-UZ ZEHEBIYYE VEL KİTAİ'L AHMEDİYYE FİL LÛGATİ'T TURKEY

Abstract

In the past, teaching Turkish as a foreign language was carried out mostly through students' efforts. Therefore, teaching Turkish as a foreign language has rich language teaching resources from the past to the present. It can be said that, especially, works written in the field of Egypt have a special place. "Eş Şüzür-üz Zehebiyye Vel Kitai'l Ahmediyye Fil Lûgati't Türkiyye" was published

* Doç. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, efecankaragol@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0331-8009

** Yüksek lisans öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, aslililkanacikgoz@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6129-1003

*** Yüksek lisans öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, sevnanozturk@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4605-1025

by Mullah Salih to teach Turkish to Ahmet, the son of Egyptian judge Sharif Muhammet al-Huseyni al-Cemazi. Although the date of writing the work is unknown, it was during the reign of the State-i Aliyya of Egypt and in the XVII. It was thought to have been written in the 19th century. Molla Salih, as a teacher who knows and teaches Turkish, wrote this work for a specific person. In fact, he said, "This treatise was created by bringing together the information memorized." he emphasizes. The work created for the beginner level contained grammar topics and words in its content. This study consisted of four parts. The grammar-translation method was dominant in this study. In addition, language and instruction for teaching were also available. eaching the language used in "Şüzür", giving language and culture, giving information as much as the student will learn, the importance of teaching vocabulary, lesson processing technique and grammar order; The traces of general and basic principles in language teaching such as presenting one structure at a time, going from simple to complex, concrete to abstract are seen.

Keywords: Kipchak field, teaching Turkish to Arabs, Eş Şüzür-üz Zehebiyye vel Kitai'l Ahmediyye fil Lûgati't Türkiyye, Teaching Turkish as a foreign language.

Extended Abstract

In this article, the features of the work named Eş Şüzür-Üz Zehebiyye Vel Kitai'l Ahmediyye Fil Lûgati't Türkiyye, which was published by Molla Salih to teach Turkish to Ahmet, son of Egyptian judge Şerif Muhammet el-Hüseyinî el-Cemazî, are introduced and the work is in a foreign language. Evaluated in terms of teaching Turkish. When the works written in the Kipchak Period are examined in general, it is understood that foreign language teaching is taken as a basis. In works in which the grammar translation method was dominant, Turkish teaching was carried out with the individual efforts of the authors. In this period, when Turkish as a foreign language was not taught systematically, it was seen that the target audience of the works, except for Eş-Şüzür-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediye fil-Lugat-it Turkey.

In the first part of the study, starting with Divanı Lûgati't Türk, which is accepted as the beginning of teaching Turkish as a foreign language, brief information about important studies on this subject is provided. Then, the research questions regarding the work that was the subject of the study are listed. The research questions were as follows.

1. What are the general features of the work?

"Eş-Şüzür-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediyya fil-Lugat-it Türkiye (Şüzür)" can be translated into contemporary Turkish as "Ahmediyye Chapters and Golden Pieces on Turkish".

2. What is the language teaching method of the work?

This study consisted of four parts. These parts are expressed as "arm, rukn". The topics in the form of chapters were covered in each chapter. In the first 14 pages of the work, the foreword, the features of the book, the way it was written, the way it was translated, the transcription system, and the information of the other copies are given. When the subjects in the work are examined, it is clear that the grammar translation method is dominant.

3. What are the characteristics of the work in terms of general and basic principles of foreign language teaching?

Teaching the language used in the work, giving the language and culture, giving the information as much as the student will learn, the importance of vocabulary teaching, lesson processing technique and grammar order; The traces of general and basic principles such as presenting one structure at a time, going from simple to complex, concrete to abstract are seen.

4. What is the vocabulary of the work?

Six hundred and ten words were included in the study. These words are listed alphabetically.

5. How is the additional staff of the work?

The work is limited in terms of production and inflectional suffix teaching. The reason for this limitation can be considered as addressing the basic level of the work.

6. What are the features of sentence teaching in the work?

Ninety-six sentences were included in the analysis. The sentences were first written in Arabic and then in Turkish. Sentences are usually in the form of dialogues. From this perspective, it can be said that it is desirable to teach speaking skills.

Each of the research questions constituted a part of the study. While the features of the studied work were introduced, the data were supported by examples from the book. Elements such as parts of the work, language and expression features, and foreign language teaching methods were evaluated by considering the period in which they were written. In the conclusion part of the study, the importance of teaching Turkish as a foreign language of the Kipchak Period was emphasized, and it was emphasized that the work that was the subject of the study also shared this importance.

Giriş

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, bugünkü bilgiler ışığında Kaşgarlı Mahmut'un "Dîvânu Lugâti't-Türk" adlı eserine dayanmaktadır. Araplara Türkçeyi öğretmek, Türk dili ve kültürünün Arap dili ve kültüründen geri olmadığını delillendirmek, Türkçeye ve Türk kültürüne yönelik Arap dünyasında var olan olumsuz tutumu¹ değiştirmek gibi amaçlarla yazılan eser bu alanın teorik zeminini de oluşturmaktadır. Söz konusu eserden sonra yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanına hizmet eden önemli eserler Kıpçak Döneminde ortaya konulmuştur. Bu dönemde yazılan eserlerin bir kısmı dil öğretimi açısından incelenmiştir² ancak "Eş Şüzûr-Üz Zehebiyye Vel Kitâi'l Ahmediyye Fil Lûgati't Türkiye" gibi doğrudan kişiye Türkçe öğretmek için yazılan bu eser pedagojik açıdan ele alınmamıştır.

Kıpçak Dönemi; XI-XVI. yüzyıl arasında Karadeniz'in kuzeyi ve Mısır'da yaşayan Türklerin dilini öğrenmek/öğretmek için yazılmış dil bilgisi, sözlük, sözcük listesi gibi içeriklere sahip eserlerden müteşekkildir.³ Türkçenin yabancılarla öğretimi aç-

1 S. Frederick Starr, *Kayıp Aydınlanma*, (İstanbul: Kronik Kitap, 2019), 261, 388.

2 Esra Nur Tiryaki, "Yabancılarla Türkçe Öğretiminde Tarihî Bir Kaynak: "Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lûgati't Türkiye", *Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (2011).
Gülşat Bican, "Kitâbü'l-İdrak Li Lisânü'l-Etrak'ın Yabancılarla Türkçe Öğretimi Açısından İncelenmesi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16/44 (2019).
Yusuf Sülükçü, "Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî' Adlı Esere Yabancılarla Türkçe Öğretimi Açısından Bir Bakış", *International Journal of Language Academy*, 4/3 (2016).

3 Efecan Karagöl, Mete Yusuf Ustabulut, "Türkçe Öğretiminin Tarihçesi", *Türkçe Öğrenme ve Öğretim Yaklaşımları*, ed. Efecan Karagöl, (Ankara: Pegem Akademi, 2021), 53.

sından Kıpçak Türkçesi Dönemi eserleri önemli bir halka oluşturmaktadır. Özellikle Mısır bölgesindeki Memluk Devleti'nin kurucularının Türk olması, devlet yönetiminde Türklerin etkin bulunması Türkçenin Araplar tarafından öğrenilmek istenmesine zemin hazırlamıştır. Codex Cumanicus, Kitabü Bulgati'l-Müştak Fi Lugâti't-Türk ve'l Kıfçak, Kitab-ı Mecmu-i Tercüman-ı Türkî ve Acemî ve Mongolî, El-Kavaninü'l-Külliyeli Zabtî'l Lügati't Türkiyye, Et-Tuhfetü'z Zekiyye Fi'l Lugati't Türkiyye, Kitabü'l İdrak Li-Lisanü'l Etrak, Ed-Dürretü'l Mudiyye fi'l Lugati't Türkiyye, Eş-Şüzur-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediye fil-Lugat-it Türkiyye, bu dönemde yazılan eserlerdir. Türkçe öğretimi tarihinde önemli bir yere sahip olan bu gramer ve sözlüklerin bir kısmı Türkler bir kısmı ise Araplar tarafından kaleme alınmıştır.⁴

Codex Cumanicus, Kıpçak Türkçesi hakkında zengin örneklerin yer aldığı bir eserdir. Eserin yazılış amacı Hristiyan tüccarların Türkçe öğrenmesini kolaylaştırmaktır. Kıpçakların konuşma dilini yansıtan eserin yazarı bilinmemektedir. Birbirinden farklı iki defterden oluşan eserde İtalyan bölümü ve Alman bölümü vardır. İtalyan bölümü sözcük listesinden meydana gelmektedir ve 110 sayfadır. Alman bölümü ise 54 sayfadır ve sözcük listesi ile metinlerden oluşmaktadır.⁵

Cemaleddin ed-Türkî tarafından XIV. yüzyılın sonlarında veya XV. yüzyılın başlarında yazılan Kitabü Bulgati'l-Müştak Fi Lugâti't-Türk ve'l Kıfçak (Türk ve Kıpçak Kelimelerinin Türevlerinin Kitabı), Kıpçak Döneminin bir başka eseridir. Sözlük ve dil bilgisi kısımlarından oluşmaktadır. Eserin sayfa düzeni baklava dilimi biçiminde oluşturulmuştur.⁶ Eserde tematik isim ve fiillere yönelik bilgiler de bulunmaktadır.

Kitab-ı Mecmu-i Tercüman-ı Türkî ve Acemî ve Mongolî (Türkçe, Farsça ve Moğolcanın Bütün Çevirmenlerinin Kitabı), adlı eserin yazarı bilinmemektedir. Kitapta temalar dâhilinde isim ve fiiller yer almaktadır. Kitabın, temel seviyede Türkçe öğrencilerine yönelik olarak hazırlanmış bir yabancılarla (Araplara) Türkçe öğretimi kitabı olarak tanımlanmasının daha isabetli olacağı düşünülmektedir.⁷

El-Kavaninü'l-Külliyeli Zabtî'l Lügati't Türkiyye (Türk Dilinin Genel Kuralları) adıyla bilinen eserin XV. yüzyıl başlarında Kahire'de yazıldığı tahmin edilmektedir. Eserde sözlük bölümü yoktur, sadece dil bilgisi açıklamaları vardır. Ancak dil bilgisi içinde zaman zaman sözcük listelerine yer verilmiştir.⁸

Et-Tuhfetü'z Zekiyye Fi'l Lugati't Türkiyye (Türk Diline Temiz Bir Armağan), sözlük ve dil bilgisi bölümlerinden oluşmaktadır. Sözlük bölümü tematik ve alfabetiktir. Eserin yazılış tarihi bellirsizdir.

4 Nurşat Biçer, *Türkçe Öğretimi Tarihi*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2017), 86.

5 Biçer, *Türkçe Öğretimi Tarihi*.

6 Ahmet Bican Ercilasun, *Türk Dili Tarihi*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2004), 392.

7 Yusuf Sülükçü, "Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî' Adlı Esere Yabancılarla Türkçe Öğretimi Açısından Bir Bakış", *International Journal of Language Academy*, 4/3 (2016), 68.

8 Ercilasun, TDT, 393.

Kitabü'l İdrak Li-Lisanü'l Etrak (Türklerin Dilini Anlama Kitabı), Esirüddin Ebu Hayyan tarafından 1312'de yazılmıştır. Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla Arapça yazılmış olan eser, günümüzde geçerliliğini sürdüren dil bilgisi kurallarının ve söz varlığının belirli bir kısmının içinde yer aldığı büyük öneme sahip tarihi bir kaynaktır.⁹ Sözlük ve dil bilgisi olmak üzere iki bölümden oluşan eserde Kıpçak Türkçesini Araplara öğretmeyi amaçlamaktadır.

Ed-Dürretü'l Mudiyye fi'l Lugati't Türkiyye (Türk Dilinin Parlayan İncisi), Araplara Kıpçak Türkçesi öğretmek amacıyla yazılan sözlük ve konuşma kılavuzu kitabıdır. Yazıldığı yer, tarih ve eserin yazarı hakkında bilgi yoktur. Konuşma öğretimine ve tematik sözcük listelerine önem verilmiştir.¹⁰

Kıpçak Döneminde yazılan eserler genel olarak değerlendirildiğinde doğrudan yabancı dil öğretiminin esas alındığı anlaşılmaktadır. Dil bilgisi çeviri yönteminin hâkim olduğu eserlerde yazarların bireysel çabaları ile Türkçe öğretimi yapılmıştır. Sistemli bir biçimde yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin yapılmadığı bu dönemde Eş-Şüzur-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediye fil-Lugat-it Türkiye haricindeki eserlerin hedef kitlesinin yetişkinler olduğu ifade edilebilir. Eserlerin genel özelliği dil bilgisi ve sözcük listelerine yer verilmiş olmasıdır. Bazı eserlerde tematik sözcük listelerinin olması günümüzdeki söz varlığı öğretimi yaklaşımlarıyla benzerlik göstermektedir.¹¹

"Kıpçak", "Kıpçak Dönemi eserleri", "yabancı dil olarak Türkçe öğretimi" ve "Araplara Türkçe öğretimi" anahtar sözcükleriyle YÖK Tez Tarama, TR Dizin ve DergiPark veri tabanlarında yapılan tarama sonucu bazı araştırmaların olduğu görülmüştür. Biçer (2011)¹², yüksek lisans tezinde Kıpçak Döneminde yazılan yedi farklı eseri yabancı dil olarak Türkçe öğretimi açısından değerlendirmiştir. Tiryaki (2011)¹³, "Yabancılar Türkçe Öğretiminde Tarihî Bir Kaynak: 'Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't Türkiyye' " adlı makalesinde dönem eserlerinden Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't Türkiyye'yi incelemiştir. Eserin yöntemi, sözcük listeleri, türleri ve sayıları, ekleri ile diyalogları değerlendirilmiştir. Bican (2019)¹⁴, "Kitabü'l-İdrak Li Lisânü'l-Etrak'ın Yabancılar Türkçe Öğretimi Açısından İncelenmesi" başlıklı makalede adı geçen eserdeki sözlük, morfolojik ve sentaksla ilgili malzemeleri ortaya koymuştur. Sülükçü (2016)¹⁵, "Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî Adlı Esere Yabancılar Türkçe Öğretimi Açısından Bir Bakış" başlıklı makalesinde eseri ses özelliklerinin öğretimi, tematik isimler, ekler ve çekimler, soru eki, isim cümlesi, isim çekim ekleri,

9 Gülşat Bican, "Kitabü'l-İdrak Li Lisânü'l-Etrak'ın Yabancılar Türkçe Öğretimi Açısından İncelenmesi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16/44, 361.

10 Tiryaki, "Yabancılar Türkçe Öğretiminde Tarihî Bir Kaynak".

11 Karagöl, E ve Ustabulut, M. Y., *Türkçe Öğretiminin Tarihiçesi*.

12 Nurşat Biçer, *Kıpçak Dönemi Eserlerinin Yabancılar Türkçe Öğretimi Açısından İncelenmesi* (Erzurum: Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 163.

13 Tiryaki, "Yabancılar Türkçe Öğretiminde Tarihî Bir Kaynak".

14 Bican, "Kitabü'l-İdrak Li Lisânü'l-Etrak"

15 Yusuf Sülükçü, "Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî"

hâl eklerinin bir kısmı, işaret ve soru zamirleri, bazı edatlar ve soru edatları bağlamında analiz etmiştir. Aynı yazar¹⁶ “Memlukler Döneminde Mısır’da Araplara Türkçe Öğretmek Amacıyla Yazılmış Türkçe Öğretimi Kitaplarının Karşılaştırmalı İncelemesi” konulu makalesinde döneme ait beş farklı eseri karşılaştırmıştır. Baskın (2012)¹⁷, “Eş-Şüzürü’z-Zehebiyye Vel-Kitai’l-Ahmediyye F’l-Lugati’t-Türkiyye (Sözlükbilimsel Bir İnceleme)” başlıklı doktora tezinde esere yönelik sözcük ve sözlük temelli bir inceleme yapmıştır.

Yukarıda belirtilen araştırmalarda bu çalışmanın konusu olan “Eş-Şüzur-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediye fil-Lugat-it Türkiye”ye yabancı dil olarak Türkçe öğretimi açısından yer verilmemiştir.¹⁸ Buradan hareketle araştırmamızın amacı Molla Salih tarafından yazılan “Eş-Şüzur-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediye fil-Lugat-it Türkiye” adlı eseri yabancı dil olarak Türkçe öğretimi açısından incelemektir. Belirtilen amaçla ilgili detaylı bilgilere ulaşmak için aşağıdaki sorular belirlenmiştir:

- 1- Eserin genel özellikleri nelerdir?
- 2- Eserin dil öğretim yöntemi nedir?
- 3- Yabancı dil öğretiminin genel ve temel ilkeleri bakımından eserin özellikleri nelerdir?
- 4- Eserin sözcük kadrosu nasıldır?
- 5- Eserin ek kadrosu nasıldır?
- 6- Eserde cümle öğretimi özellikleri nelerdir?

Bu makalede yukarıdaki sorulardan hareketle “Eş-Şüzur-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediye fil-Lugat-it Türkiye” adlı eser yabancı dil olarak Türkçe öğretimi bağlamında tanıtılmış ve incelenmiştir.

1. Eserin genel özellikleri nelerdir?

“Eş-Şüzur-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediye fil-Lugat-it Türkiye (Şüzur)” “Türkçeye Dair Ahmediyye Bölümleri ve Altın Parçalar” olarak günümüz Türkçesine çevrilebilir. Atalay, eserin iki nüshasının bulunduğunu ifade etmektedir. İlki Mısır’da

16 Yusuf Sülükçü, “Memlukler Döneminde Mısır’da Araplara Türkçe Öğretmek Amacıyla Yazılmış Türkçe Öğretimi Kitaplarının Karşılaştırmalı İncelemesi”, *International Journal of Language Academy*, 5/7, 423.

17 Sami Baskın, Eş-Şüzürü’z-Zehebiyye Vel-Kitai’l-Ahmediyye F’l-Lugati’t-Türkiyye (Sözlükbilimsel Bir İnceleme) (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 489.

18 Prof. Dr. Zeki Kaymaz tarafından “5. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu”nda “Araplara Türkçe Öğretimi Tarihine Genel Bir Bakış Eş Şüzürüz Zehebiyye Örneği” başlıklı bildiri sunulmuştur. Ancak sempozyum sekreteryasıyla yapılan görüşmede söz konusu sempozyuma ait özet ve tam metin bildiri kitapçıklarının yayımlanmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Bildirinin tam metni Prof. Dr. Zeki Kaymaz tarafından yazarlara ulaştırılmıştır.

hicri 1047 (M 1631) tarihinde çekilmiştir ve 13,5x19,5 santimetre ölçüsünde 42 yapraklık bir eserdir. İkinci nüsha, 15x20,5 santimetre ölçüsünde 40 yapraktan ibarettir. Bu nüshanın tarihi bilinmemektedir.¹⁹ Atalay, yazılarından hareketle birinci nüshasının bir Arap, ikinci nüshanın da bir Türk tarafından çekilmiş olduğuna hamletmiştir.²⁰ Atalay'dan farklı olarak Baskın'ın²¹ belirttiğine göre eser günümüze değin çok sayıda çoğaltılmış ve yirmi nüshaya ulaşmıştır.

“Şüzur”, Mısır'da kadılık görevinde bulunan Şerif Muhammet el-Hüseynî el-Cemazî'nin Ahmet adındaki oğluna Türkçe öğretmek için Molla Salih tarafından yazılmıştır.²² Molla Salih, Mısır'daki Eşrefiyye Medresesi müderrisi olarak görev yapmış ve kendisinin Türk olduğu anlaşılmaktadır. Bu görüşü destekler nitelikte yazara “Şeyhu'l-Ervâm”, “Türklerin şeyhi, yani ileri geleni/yaşlısı” dendiği anlaşılmaktadır.²³

Yazarın Türk coğrafya sahasını gezdiği, İstanbul'u dahi gördüğü, hicri 1029 (M 1613) yıllarında yaşadığı Atalay tarafından verilen bilgilerden anlaşılmaktadır.²⁴ Molla Salih'in eğitimci kimliğine yönelik Baskın²⁵ aşağıdaki bilgilere yer vermektedir:

Görüldüğü gibi 17. yüzyılda Osmanlı tebaasında, Türk olmayanların Türkçe, Türk olanların da Arapça ve Farsça öğrenme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yaşayan ve Molla Salih olarak ünlenmiş Bin Muhammed Salih, Irak, Mısır, Anadolu ve Rumeli'yi dolaşmış ve halkın bu beklentilerine uygun eğitsel faaliyetlerde bulunmuştur.

Yukarıdaki bilgilerin ışığında hem yazarın yaşadığı dönem hem de birinci nüshanın tarihi dikkate alınır “Şüzur”, Mısır sahasında Devlet-i Aliyye (Osmanlı Devleti) hâkimiyeti zamanında yazılmıştır. Nitekim Memluk Devleti 13 Nisan 1517 tarihinde Yavuz Sultan Selim Han tarafından Devlet-i Aliyye topraklarına dâhil edilmiştir.²⁶

Yazar, eğitici rolünden dolayı yakın çevresinden böyle bir eseri yazması konusunda çok fazla rica aldığını, Mısır Kadısı Şerif Muhammet el-Hüseynî el-Cemazî'nin ricasını geri çeviremediğini ve oğlu Ahmet'e Türkçe öğretmek için bu eseri yazdığını beyan etmiştir.²⁷ Yazar, eserin yazımında “Ahteri, Mirkat, Mi'met 'ul'lah, Halimi, Şihah-i 'Acem, Şihah'ul-beyan, Cevahir 'ul-ukud, Tuhat 'ul-adab va Silsiat 'uz-zahab,

19 Molla Salih, Eş-Şüzur-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediyye fil-Lugat-it Türkiye, (Çev. Besim Atalay), (İstanbul: Üçler Basımevi, 1949), IV.

20 Molla Salih, age, V.

21 Sami Baskın, Eş-Şüzürü'z-Zehebiyye Ve'l-Kitai'l-Ahmediyye Fî'l-Lugati't-Türkiyye (Sözlükbilimsel Bir İnceleme), (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 489.

22 Molla Salih, Şüzur, IV.

23 Molla Salih, Şüzur, VI.

24 Molla Salih, Şüzur, VI.

25 Sami Baskın, “17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi Ve Bin Muhammed Salih”, *Studies of the Ottoman Domain*, 1/1 (2011), 32.

26 İsmail Yiğit, “Memlükler”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/memlukler#1> (18.01.2023).

27 Molla Salih, Şüzur, VI.

Nişab iş-şibyan, Tuhfe-i Şahidi” ve “Tuhfe-i Husam” adlı kaynaklardan yararlanmıştır.²⁸ Ayrıca kitabımı yazdıktan sonra Endülüslü Ebu Hayyan’ın “ed-Dürretü’l-muğiyye fi’l-luğati’t-Türkiyye” adlı eserini gördüğünü ifade ederek şöyle demiştir:

Tanrı kendisinden hoşnut olsun, eserini güzel yazmış. Fakat onun bu kitabı Tatarca üzerinedir, şimdi Türk devletinin ülkesinde bu dil kullanılmayıp ancak Kefe ve Tataristan taraflarında kullanılır. Bundan başka insanlar yeni şeylere daha düşkünlüdürler. Onun için ben bu kitabımı yazmaktan vazgeçmedim.²⁹

Yukarıda belirtilen “ed-Dürretü’l-muğiyye fi’l-luğati’t-Türkiyye” adlı eserin bir yabancı dil olarak Türkçe öğretimi kitabı olduğu düşünülürse yazarın dil öğretimiyle ilgilendiği anlaşılabilir. Ayrıca yazarın “Bundan başka insanlar yeni şeylere daha düşkünlüdürler. Onun için ben bu kitabımı yazmaktan vazgeçmedim.” ifadesinden Molla Salih’in yeni şeyler/metotlar denemeyi hedeflediği sonucu çıkarılabilir. Bu kanaati destekler nitelikte yazarın, Uknûm fi Lüğati’r-Rûm (Türkçenin Esasları), Et-Türçümânu fi Lüğati Âli Osmân (Osmanlıca Mütercimi), Kâmûsu’l-Ervâm (Türkçe Sözlük)³⁰ isimleriyle dil alanında neşrettiği eserleri olduğu bilinmektedir.³¹ Ayrıca yazar Türkçeye dair bir eser yazmayı arzu ettiğini eserin ön sözünde ifade etmiştir:

Buna binâen içinde bulunduğumuz şu zamanın devleti Osmanlı devleti olup, dilinin Türkçe olması sebebiyle uzun süredir Türkçeye dair bir risâle yazmayı düşündüm. Bu konuyla ilgilenecek olan ve Türkçeyi daha iyi bilen biri olmadığından sürekli bir adımı öne doğru atarken diğer adımı geriye doğru atıyordum. (tereddüt yaşıyordum).³²

Yukarıdaki satırlarda yer alan yazarın sözleri günümüz modern dil biliminde karşılığı olan “ortak dil (Lingua Franca, geçerli dil)” ve siyaset biliminde görülen “yumuşak güç” kavramlarıyla da bağdaştırılabilir.

Ortak dil, değişik dil konuşurları arasında kullanılan ortak iletişim dili³³ olarak tanımlanmaktadır. 16-18. yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nin hüküm sürdüğü topraklarda Türkçe, ortak dil konumundaydı.³⁴ “Şüzür”da yapılan “şu zamanın devleti Osmanlı devleti olup, dilinin Türkçe olması” vurgusu Türkçenin ortak dil özelliğine işaret etmektedir.

28 Molla Salih, Şüzür, VI.

29 Molla Salih, Şüzür, VI.

30 İçinde “Rum” sözcüğü bulunan eserlerin çevirisinde bu sözcüğün yerine “Türkçe” ismi kullanılmıştır. Anadolu Selçukluları döneminde Anadolu ve Anadolu Türkleri Rum diye de isimlendirildiği için böyle bir çeviri yapılmıştır. Bu bilgiyi bizimle paylaşan, aynı zamanda eser isimlerinin çevirisi hususunda yardımcı olan Prof. Dr. Seyfullah Kara’ya teşekkür ederiz.

31 Molla Salih, Şüzür, VI.

32 Yiğit, İbn Sâlih Muhammed’in Eş-Şüzûru’z-Zehebiyye Ve’l Kitâü’l Ahmediyye Fi’l Luğati’t Türkiyye’si, 50.

33 Ahmet Kocaman-Necdet Osam, Uygulamalı Dilbilim-Yabancı Dil Öğretimi Terimleri Sözlüğü (Ankara: Hitit Basım Yayın, 2000), 60.

34 Ülker Şen, “Dil Eğitiminin Genel Kavramları”, *Dil Eğitiminin Temel Kavramları*, ed. Ülker Şen, (Ankara: Pegem Akademi, 2021), 10.

Nye (2004)³⁵ gücü, sert ve yumuşak olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Sert güç, zor ve tehdit kullanma anlamına gelirken yumuşak güç çekici olan ve cazibe yaratan güçtür. Nye'e (2004)³⁶ göre bir ülkenin yumuşak gücü başlıca üç kaynağa dayanır: Kültür, siyasi değerleri ve dış politikası. Yukarıdaki pasajda yer alan "zamanın devleti" ve "zamanın devletin dili" vurguları yumuşak gücü oluşturan kültür, siyaset ve dış politikaya işaretler. Bu nedenle Kaşgarlı Mahmut'un *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* de yapmaya çalıştığı gibi³⁷ yabancı dil olarak Türkçe öğretimi amacıyla yazılan bazı eserler yumuşak güç unsuru taşımaktadır.

Eser, Şerif Muhammet el-Hüseyî el-Cemazî'nin oğlu Ahmet için yazılmıştır. Molla Salih eserin ön sözünde bu hususla ilgili olarak şöyle söylemektedir:

Kader beni, başkaları için numûne olan adamların, seyahatlerinde varmak istedikleri yere sürükleyince benden, kalbin meyvesinde ve gözün karasında yeri olan çocuğuna hocalık yapmamı talep etti. Bu çocuktan maksadım mutlu, akıllı ve muvaffak olmuş olan efendim Ahmet'tir. Bu talebe, ziyadesiyle kulak verip, itâat ederek uydum. Kendimde bu talebe karşı koyma gücü bulamadım. Böylece ona öğretmeye ve anlatmaya başladım. Başladığım şeyi sürdürdüm. Masterları ve onlardan türeyen kelimeleri yazarak Arapça ve Türkçe isimlerin tezgâhında ördüm ve bitirene değin devam ettim. Bu risale, ezberlenen bilgilerin bir araya getirilmesiyle oluştu. İçerdiği konuları telaffuz edilenlere göre sıraladım. Onu Türkçeye dâir altın parçacıklarına çevirdim. Arzulanan ve ümit edilen, (bu risâlenin) kabul gözüyle incelenmesidir.³⁸

Mısır'da görevli bir kadının oğlu için yazılan bu eserin başlangıç düzeyinde olduğu ifade edilebilir. Nitekim hiç Türkçe bilmeyen bir çocuğun söz konusu olması bu düşüncüyü desteklemektedir. Ayrıca Yiğit³⁹, eser üzerinde yaptığı morfolojik incelemede eserin başlangıç seviyesindeki öğrencilere temel dil bilgisi kurallarını öğretmek amacıyla yazıldığını ifade etmiştir.

2. Eserdeki dil öğretim yöntemi nedir?

Şüzur, dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler "kol, rükün" olarak ifade edilmiştir. Her bölümün içinde bablar şeklinde konular işlenmiştir. Eserin ilk on dört sayfasında ön söz, kitabın özellikleri, yazılış şekli ve çeviride tutulan yol, çeviri yazı sistemi ve diğer nüshaların bilgilerine yer verilmiştir. Eserdeki bölüm ve bablar aşağıda sıralanmıştır:

35 Nye, J. S., *Soft Power*. (PublicAffairs., 2004), 5.

36 Nye, J. S., *Soft Power*, 11.

37 Efcan Karagöl, Dilek Yıldırım Bilgen, "Dîvânu Lugâti't-Türk'te Kullanılan Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri", *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Yaklaşım ve Yöntemler*, ed. Latif İltar-Cihat Burak Korkmaz, (Ankara: Pegem Akademi, 2023), 3.

38 Mustafa Yiğit, *İbn Sâlih Muhammed'in Eş-Şüzûru'z-Zehebiyye Ve'l Kıta'ül Ahmediyye Fi'l Lugati't Türkiyye'si (Morfolojik İnceleme Ve Metin)* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 50.

39 Yiğit, İbn Sâlih Muhammed'in Eş-Şüzûru'z-Zehebiyye Ve'l Kıta'ül Ahmediyye Fi'l Lugati't Türkiyye'si, 2.

Birinci Kol: Bu kolda türemiş sözcükler sekiz babdan oluşmuştur. Bunların da cennetin kapılarına denk geldiği söylenmiştir.

• Birinci Bab: Bu bölümde çeşitli fiillerin -mek, -mak mastarıyla çekimlerine yer verilmiştir.

• İkinci Bab: Çeşitli fiillerin emir çekimine örnek verilmiştir.

• Üçüncü Bab: Emir kipinin olumsuzluğu ele alınmıştır.

• Dördüncü Bab: Geçmiş zaman kipi işlenmiştir.

• Beşinci Bab: Geniş zaman kipi anlatılmıştır.

• Altıncı Bab: Fiilden isim yapan ek ele alınmıştır.

• Yedinci Bab: Kiplerde olumsuzluk eki ele alınmıştır.

• Sekizinci Bab: Fiillerde çokluk eki kullanımı anlatılmıştır.

İkinci Kol: İkinci bölümde isimler gruplandırılarak anlatılmıştır. Bu gruplandırmalar şu şekildedir:

• İnsan organlarını bildiren parça

• Yönler ve giyimler beyanındaki parça

• Yönler

• İnsan vasıfları beyanında parça

• Hayvanlara ait parçalar

• Yaban hayvanları üzerine parça

• Böceklerin beyanı üzerine parça

• Kuşlar beyanında parça

• Deniz ve deniz hayvanları ve onlarla ilgili olan şeyler beyanında parça

• Yerde ve gökte ve bu ikisinde bulunanlar hakkında parça

• Yerde, gökte ve elden geldiği kadar bu ikisinde bulunanlar hakkında parça

• Madenleri bildirme

• Birbirine karşıt ve ayrışık kelimeler beyanında parça

- Renkler hakkında parça
- Kınamalıklar beyanı hakkında parça
- Ev vasıflarının beyanı hakkında parça
- Ev takımları beyanı hakkında parça
- Savaş aygıtları beyanı
- At ve at takımları beyanı
- Ev takımlarından
- Yemişler ve bitkiler beyanındadır
- Taneler beyanında
- Sütler beyanı
- Zanaatlar beyanı

Üçüncü Kol: Ayrışık zamirler, işaret isimleri, edatlar ve izafetler anlatılmıştır. Bu bölümün alt başlıkları aşağıdaki gibidir:

- Zamirler beyanı
- İsmi zahir beyanı
- Bitişik zamirler beyanı
- İşaret isimleri
- Harf-i cerler beyanı
- İzafet terkibi
- Sayılar

Dördüncü Kol: Arapça ve Türkçe arasında kullanışta ortak olan iki yüz altmış altı sözcüğe yer verilmiştir. Sözcükler, Arapça ve Türkçe biçiminde iki dilli sunulmuştur. Bu bölümde yer verilen ortak sözcükler aşağıda sıralanmıştır:

A

Abanos, Acem, Adem, Afyon, Akik, Akreb, Allah, Anason, Anber, Arab, Arslan, Atlas, Attar, Ayet

B

Baklavet, Bakrac, Balık, Bamye, Baraş, Bazincan, Bellur, Benc-Şenbe, Benefsec, Besbase, Beytu'ş-şa'r, Bin, Bişkir, Bohur, Boza, Buğday Ayası, Bulbul

C

Cahil, Cami, Cenaze, Cevariş, Cevher, Cevzu'l Hind, Ceyb, Cihar-Şenbe, Cuha, Cum'a, Cum'a-İrtesi, Cumayz, Cunub

D

Darabzan, Def, Defter, Derazi, Dere, Ders, Deve, Deyn, Dikdik, Din, Dirham, Divan, Dükkan, Dünya, Dü-Şenbe

E

Edeb

F

Fa'yidet, Feddan, Feracet, Feraset, Ferzan, Fetilet, Fikir, Filfil, Fincan, Firuz, Furun, Futa

G

Gafir, Garip, Gavga

H

Halka, Halva, Hammam, Han, Hancer, Handak, Harac, Hardal, Haremu'l ka'ba, Harf, Hasır, Hatib, Havz, Hendeset, Heriset, Hevn, Hısar, Hiyar, Hokka, Hutba, Hüdhüd

I

Iblis

İ

İbrik, İdrak, İhram, İn şa al-lah, İnnab, İnsan, İnşa, İsbanih, İsfidac

K

Ka' ba, Kadeh, Kafas, Kafile, Kafiye, Kafur, Kahve, Kal' a, Kalem, Kalkas, Kamer, Kandil, Kanun, Karanfül, Kassab, Katıran, Kebşe, Kemmun, Kervan, Kettan, Kırba, Kibrit, Kinane, Kise, Kitab, Koga, Koz, Kubba, Kur' an, Kursi, Kuzı

L

La' l, Ladün, La-İlaha İlla 'l-lah, Leymun, Lügat

M

Ma'cun, Ma'den, Mahallet, Mahzen, Makamu'l-İnsan, Makass, Makberet, Maş-rabat, Mathab, Me'muniyyet, Medreset, Mekteb, Mektub, Meluhiyyet, Menaret, Mer-can, Mersin, Mertebet, Meşhur, Mezar, Mezhab, Mihrab, Mil, Minber, Minkalet, Mirrih, Misk, Misvak, Mişra, Mushaf, Muz, Mü'ezzin, Müflis, Müşteri

N

Nabak, Nakş, Nebat, Nefes, Nerd, Nişab, Nişan, Nokta

O

Oglak, Otak

Ö

Öküz

P

Paşa

R

Raf, Rah, Rammal, Rizk, Ruşva

S

Sa' at, Sabun, Sac, Sadaka, Sahn, Sakiye, Salavat, Sanduk, Sarraf, Satl, Satr, Sebil, Sefer, Semmur, Se-şenbe, Simat, Sidk, Subye, Sulh, Sultan, Sure, Sükker

Ş

Şa' ir, Şarab, Şatranc, Şehid, Şehvet, Şemle, Şemr, Şems, Şemşir, Şerh

T

Tabut, Tac, Tahtu 's-saltana, Tannur, Tavba, Tencere, Terceman, Terkeş, Tesbih, Timsah, Tiryak, Tut, Tutya

U

Ud, Ulak, Utarid

V

Vekalet, Vesveset

Y

Yakut, Yasemin, Yay, Yek-şenbe, Yengec

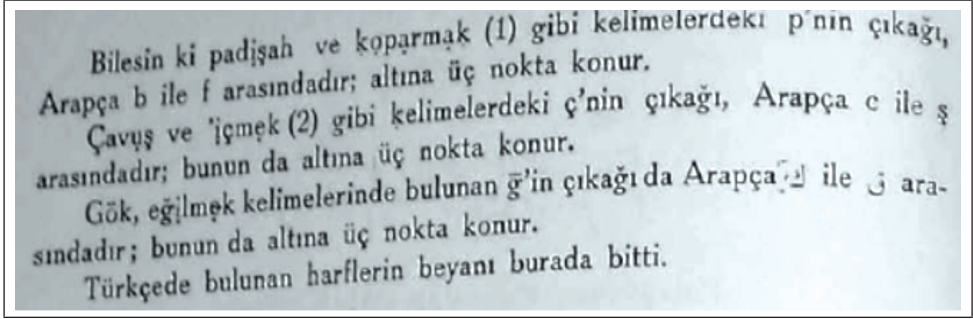
Z

Zabarcad, Zagfaran, Zahir, Zarafe, Zaranba, Zardava, Zarde, Zarif, Zarnih, Zaytun, Zencebil, Zift, Zuhul, Zuhra, Zukak, Zulm, Zumurrud

Eserdeki konular incelendiğinde dil bilgisi çeviri yönteminin baskın olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda bu yöntem ile eser arasındaki müştereklere örnekler verilmiştir:

1. Dil bilgisi çeviri yöntemi biçimbilgisi ve sözdizimi kurallarını içermektedir. Ayrıca bu yöntemde sesletim öğretimi yapılmıyorsa da başlangıçta sesletim kuralları bir özet olarak verilebilmektedir (Demircan, 2005)⁴⁰. “Şüzur”da sesletimle ilgili olarak harfler ve bazı harflerin çıkışı (mahreç, boğumlanma noktası) hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. “Türkçede 29 harf vardır. (s. 1)”, “Bilesin ki padişah ve koparmak gibi kelimelerdeki p'nin çıkışı, Arapça b ile f arasındadır; altına üç nokta konur. (s. 2)” gibi örnekler sesletime örnek olarak verilebilir.

Şekil 1. Boğumlamaya Yönelik “Şüzur”daki Bilgiler

2. Dil bilgisi çeviri yönteminde öğretim ezberedir ve bağlam dışı sözcükler, sözcük listeleri ve onların çekimleriyle başlar (Demircan, 2005)⁴¹. Ayrıca bu yöntemde hedef dilin bütün kelimeleri için ana dili karşılıklarını bulmak mümkündür (Freeman & Anderson, 2014)⁴². Bunun yanı sıra sözcükler iki dilli sözcük listeleri ve ezberlemeyle öğretilir.⁴³ “Şüzur” ezber, bağlam dışı sözcükler, ana dili karşılıkları ve sözcük listeleri bakımından oldukça zengindir.

40 Demircan, Ö., Yabancı-dil öğretim yöntemleri. (İstanbul: Der Yayınevi, 2005), 150.

41 Demircan, Ö., Yabancı-dil öğretim yöntemleri. (İstanbul: Der Yayınevi, 2005), 150.

42 Freeman, D. L. & Anderson, M., Dil öğretiminde teknik ve ilkeler. (Çev. M. Calp). (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2014), 47.

43 Cihat Burak Korkmaz, “Dil Bilgisi Çeviri Yöntemi”, ed. Latif İltar-Cihat Burak Korkmaz, (Ankara: Pegem Akademi, 2023), 87.

Şekil 2. "Şüzur"daki Arapça-Türkçe Sözcük Listelerine Örnek

İKİNCİ BAB			
Türkçede Emir kipi beyanındadır			
Mastar edatı olan م مāk ve ك مēk atılarak emir kipi yapılır. Geri kalan emr-i hâzır'ın tekili olur.			
اعلم	bil	خف	kork
اقم	anla	اوقع	düş
تعلم	öğren (1)	ارى	aş
اقرا	'oku (2)	حظ	ko
اكتب	yaz	غطى	'ört
مس (3)	puyur (4)	تم	'uyu (11)
تعال	keş	اشطج	yağ (12)
اذهب	göt (5)	احرق	yak (13)
اقعد	otur	ادخل	gir
قم	kaşık (6)	اخرج	çık
قف	dur (8)	اربط	bağla (14)
اكل	ye	حل	çöz (15)
اشرب	'iç (9)	اكنس	süpür (16)
انظر	bak (10)	احب	sağ (17)
روى	göstere	ارخى	şahvir
تكلم	söyle	اقطع	kes
قل	de	اضرب	vur (18)
ربى	beşle	اهرب	kaç (19)
اعمل	eyle	اوصل	'ir (20)

Eserin ön sözünde yazar "Bu risale, ezberlenen bilgilerin bir araya getirilmesiyle oluştu." açıklamasını yapmıştır. Bu açıklama da dil bilgisi-çeviri yönteminin "ezber" yönüyle doğrudan ilgilidir.

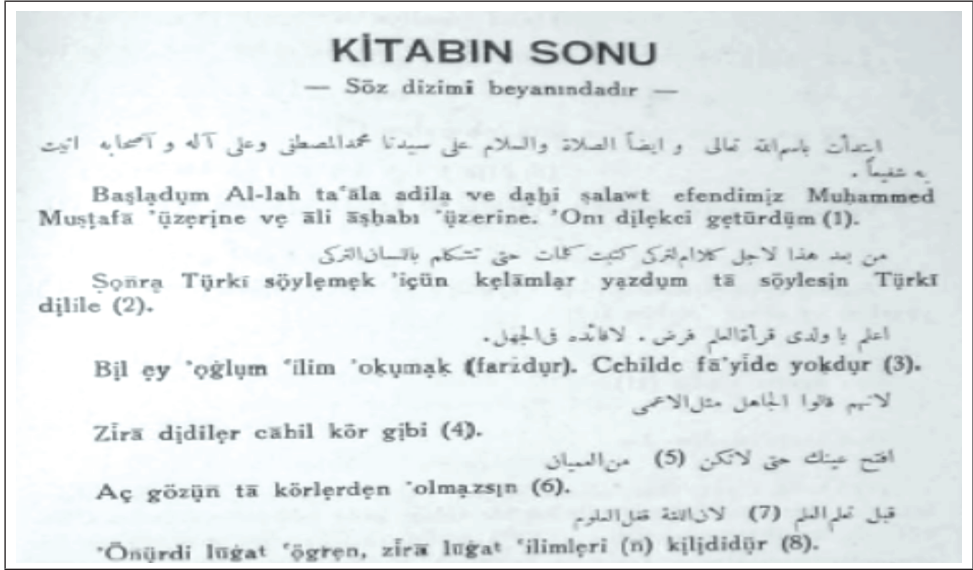
3. Dil bilgisi çeviri yönteminde kurallar tümdengelimli olarak verilir. Bu kuralların bir uygulaması olarak yabancı dilden ana dile, ana dilden yabancı dile çeviri yapılır (Demircan, 2005, s. 150). "Şüzur"da dil bilgisi kuralları tamamen tümdengelimli biçimde verilmiştir. Eserde önce kural sonra örneklendirme biçiminde çok sayıda bilgi vardır.

Şekil 3. "Şüzur"da Tümdengelimli Konu Anlatımına Örnek

DÖRDÜNCÜ BAB			
Mazi (Geçmişzaman) kipi beyanındadır.			
Türkçede geçmişzaman kipi, mastar belgesi atıldıktan sonra kelimenin sonuna esreli bir د d getirmekle olur. Bu kural şöyle de söylenebilir: Emir kipinin sonuna esreli bir د d getirilir; د d in esresinden bir ى y doğar, bunun hepsi geçmişzaman kipi olur:			
علم	bildi	كتب	yazdı
فهم	anladı	امس	puyurdu (3)
تعلم	'öğrendi	جاء	geldi
قرأ	'okudu (2)	ذهب	göttdi

4. Dil bilgisi çeviri yönteminde herhangi biri dili bir başkasına çevirebilmek öğrenciler için önemli bir amaçtır (Freeman & Anderson, 2014)⁴⁴. “Şüzur”da örnek sözcük listelerinin çevirisinin yanı sıra “Söz dizimi beyanındadır” bölümünde Arapça ve Türkçe cümlelere yer verilmiştir.

Şekil 4. “Şüzur”da Arapça-Türkçe Cümle Çevirilerine Örnek

5. Bu yöntemde öğrenme, hedef dil ve ana dili arasındaki benzerliklere dikkat etme yoluyla kolaylaşır (Freeman & Anderson, 2014)⁴⁵. “Şüzur” hedef dil ile ana dili arasındaki ortak sözcüklere ilişkin başlı başına bir bölüm içermektedir. Söz konusu ortak sözcüklerin listesine yukarıda yer verilmiştir.

44 Freeman, D. L. & Anderson, M., Dil öğretiminde teknik ve ilkeler. (Çev. M. Calp). (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2014), 46.

45 Freeman, D. L. & Anderson, M., Dil öğretiminde teknik ve ilkeler. (Çev. M. Calp). (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2014), 47.

Şekil 5. “Şüzur”daki Türkçe İle Arapça Arasındaki Ortak Sözcüklere Örnekler

DÖRDÜNCÜ KOL (- RÜKÜN)			
Türkçe ile Arapça arasında kullanışta ortak kelimeler beyanındadır. Bu kol, alfabe sırasıyla yapılmıştır (1).			
— — — — — elif harfi — — — — —			
آية	*Al-lâh	افيون	Afyon
آية	Ayet	انسون	Anşon (5)
ان شاء الله	In şâ' al-lah (2)	اسباج	Isbanib (4)
ادراك	Idrak	اسفنج	Isfenc
انشاء	Inşâ	احرام	Ihrâm
اطلاس	Atlâs (3)	آدم	Adem (4)
ابريك	Ibrîk	ادب	Edeb (4)
اطرظن (4)	(?)	ابنوس	Abanos
اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمداً رسول الله	Aşhadu an lâ-ilâha illâ anna Muhammeden rasulu	اولاق	*Ulak (4)
انسان	İnsân (4)	ابليس	Iblis (4)
اوتق	*Otq (6)		
— — — — — b harfi — — — — —			
بشفع	benefsec	بشكير	bişkir
بذبحان (7)	bazincan	بيل	bulbul
جاميه	bamyet	برش	baraş
بن	bin	بقلاده (8)	baklave
بسياسه	besbâset	بخور	boşur (9)

Dil bilgisi-çeviri yönteminin baskın olmasının yanı sıra eserde kullanılan dil ve yönergeler de öğretime yöneliktir. Örneğin, “Bunu böyle bildikten sonra olumlu geçmiş zaman üzerine ‘ñ ك’ getirerek ikinci şahıs tekilini meydana getirirsin.” ifadesi pedagojik bir ifadedir. Bu hususla ilgili olarak Atalay⁴⁶, “Aş-uzur ‘uz-zahabiyat, Türk dilinin kurallarını açıklamak ve dilin niteliğini göstermek için yazılmış değildir; ancak öğretmelik bir varlıktadır.” açıklamasını yapmıştır.

3. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin genel ve temel ilkeleri bakımından “Şüzur”un özellikleri nelerdir?

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin çeşitli genel ve temel ilkeleri vardır.⁴⁷ “Şüzur”da kullanılan dilin öğretilmesi, dil ile kültürün verilmesi, öğrencinin öğreneceği kadar bilginin verilmesi, sözcük öğretimi, ders işleme tekniği ve dil bilgisi sıralamasının önemi; bir seferde tek yapıyı sunma, basitten karmaşığa somuttan soyuta gitme gibi genel ve temel ilkelerin izleri görülmektedir. Belirtilen ilkelerin “Şüzur”daki varlıkları aşağıda açıklanmıştır:

- Kullanılan dilin öğretilmesi

Kullanılan dilin öğretilmesi ilkesi yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin nihai amaçlarından biridir. Dil öğretiminin iletişime dönük olmasıyla da ilgili olan bu ilkenin “Şüzur”da izleri görülmektedir. Eserde ele alınan konu ve sözcükler kullanılan

46 Molla Salih, Şüzur, V.

47 Erol Barın, “Yabancılar Türkçe Öğretiminde İlkeler”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, 1, (2004), 19-30.

(aksırdı), arttı, artır, artırma, artırmak, asmak, aşıkara etmek, at, atdı, atma, atmak, avla, avladı, avlama, avlamak, azarla azarladı azarlama azarlamak.

B

bağışla, bağışladı, bağışlama, bağışlamak, bağla, bağladı, bağlama, bağlamak, bak, bakdı, bakma, bakmak, barış, barışdı, barışma, barışmak, başla, başladı, başlama, başlamak, bat, batdı, batma, batmak, besle, besledi, besleme, beslemek, beze, bezedi, bezeme, bezemek, biçdi, biçme, biçmek, bil, bildi, bilme, bilmek, bin, bindi, binme, binmek, bişir, bişirdi, bişirme, bişirmek, bitir, bitirmek, bitürdi, bitürme, bog, boğazla, boğazladı, boğazlama, boğazlamak, boğmak, boğdı, bul, buldı, bulma, bulmak, bük, bükdi, bükme, bükmek.

Ç

çagır, çağırdı, çağırma, çağırmak, çekdi, çekiş,, çekişdi çekişme, çekişmek, çekme, çekmek, çeyne, çeynedi, çeyneme, çeynemek, çık, çıkar, çıkardı, çıkarma, çıkıdı, çıkma, çıkmak, çöz, çözdü, çözme, çözmek.

D

daldı, dalma, dalmak ,datdı, datma, dayan, dayandı, dayanma, dayatmak, de, dedi, değme, değmek, değdi, del, deldi, delme, delmek, deme, demek, devşir, devşirdi, devşirme, devşirmek, dik, dikdi, dikme, dikmek, diledi, dilek eyle, dilek eyledi, dilek eyleme, dilek eylemek, ditre, ditredi, ditreme, ditremek, doğur, dogurdu, doğurma, doğurmak, dokandı, dokanma, dokmak, doku, dokudı, dokuma, dokunmak, doldur, doldurdu, doldurma, doldurmak, dökdi, dökme, dökme, dön, döndü, dönme, dönmek, döse, dösedi, döseme, dösemek, dur, durdı, durma, durmak, düş, düşdi, düşme, düşmek.

E

eğlenmek, ekdi, ekmek, eksil, eksildi, eksilme, eksilmek ele,eledi, eleme, em, emdi, emme, emmek, esnemek, eyle, eyledi, eyleme, eylemek, ezberle, ezberledi, ezberleme, ezberlemek.

G

geçdi, geçme, geldi, gelme, gelmek, get, getdi, getmek, getürdi, getürme, getürmek, gey, geydi, geyme, geymek, gir, girdi, girme, girmek, gitme, gizle, gizledi, gizlemek, göm, gömdi, gömme, gömmek, gördi, görme, görmek, göster, gösterdi, gösterme, göstermek, götür, gül, güldü, gülme, gülmek.

H

horla, horladı, horlama, horlamak.

I

ırladı, ırlama, ırlamak, ısır, ısırıldı, ısırma, ısırılmak, ısıtı, ısıtma, ısıtmak, ısla, ıslatdı, ıslatma, ıslatmak, ısmarla, ısmarladı, ısmarlama, ısmarlamak.

İ

iç, içdi, içme, içmek, in, inan, inandı, inanma, inanmak, incin, incindi, incinme, incinmek, indi, inme, inmek, ir, irdi, irla, irme, irmek, iste, istedi, isteme, istemek, işe, işedi, işeme, işemek, işitme, işitmek, işitti, ivmek.

K

kablamak, kaç, kaçdı, kaçışmak, kaçma, kaçmak, kaldur, kaldurdu, kaldurma, kaldurmak, kalk, kalkdı, kalkma, kalkmak, kapa, kapadı, kapamak, katlandı, katlanma, katlanmak, kayna, kaynadı, kaynama, kaynamak, keçmek, kel, kes, kesdi, kesme, kesmek, ko, kodı, kokla, kokladı, koklama, kokmak, koma, komak, kopar, kopardı, koparma, koparmak, koparvir, kork, korkdı, korkma, korkmak, kurtar, kurtardı, kurtarma, kurtarmak.

N

nazlan, nazlandı, nazlanma, nazlanmak.

O

Oku, okudı, okuma, okumak, oldu, olma, olmak, otur, oturdu, oturma, oturmak, oynadı, oynama, oynamak.

Ö

ög, ögdi, ögme, ögmek, öğren, öğrendi, öğrenme, öğrenmek, ögsür, ögsürdü, ögsürme, ögsürmek, öl, ölç, ölçdi, ölçme, ölçmek, öldür, öldürdü, öldürme, öldürmek, öp, öpdi, öpme, öpmek, ört, örtü, örtme, örtmek.

P

piç, puyur, puyurdu, puyurma, puyurmak.

S

saç, saçdı, saçma, saçmak, sag, sagdı, sagma, sagma, sakın, sakındı, sakınma, sakınmak, sakla, sakladı, saklama, saklamak, salıvir, sardı, sarkdı, sarkıt, sarkıtma, sarkıtmak, sarma, sarmak, satdı, satma, satmak, satun al, satun aldı, satun alma, satun almak, savutdı, savutma, say, saydı, sayma, saymak, sekirtmek, ser, serdi, serme, sermek, sev, sevdi, sevitmek, sevme, sevmek, sıç, sıçdı, sıçma, sıçmak, sildi, silme, silmek, sinürmek, sor, sordı, sorma, sormak, sovtutmak, soydı, soymak, sög, sögdi, sögme,

sögmek, söndür, söndürdi, söndürme, söndürmek, söyle, söyledi, söyleme, söylemek, süpür, süpürdi, süpürme, süpürmek, sürdi, sürme, sürmek.

Ş

şiş, şişdi, şişme, şişmek.

T

tal, tart, tartdı, tartma, tartmak, tasalanmak, tat, tatmak.

U

uç, uçdı, uçma, uçmak, ugrula, ugurladı, ugurlama, ugurlamak, unut, unuttı, unutmama, unutmak, utan, utandı, utanma, utanmak, uyu, uyudu, uyuma, uyumak.

Ü

üfür, üfürdi, üfürme, üfürmek, üründüle, üründüledi, üründüleme, üründülemek.

V

vir, virdi, virme, virmek, vur, vurdu, vurma, vurmak.

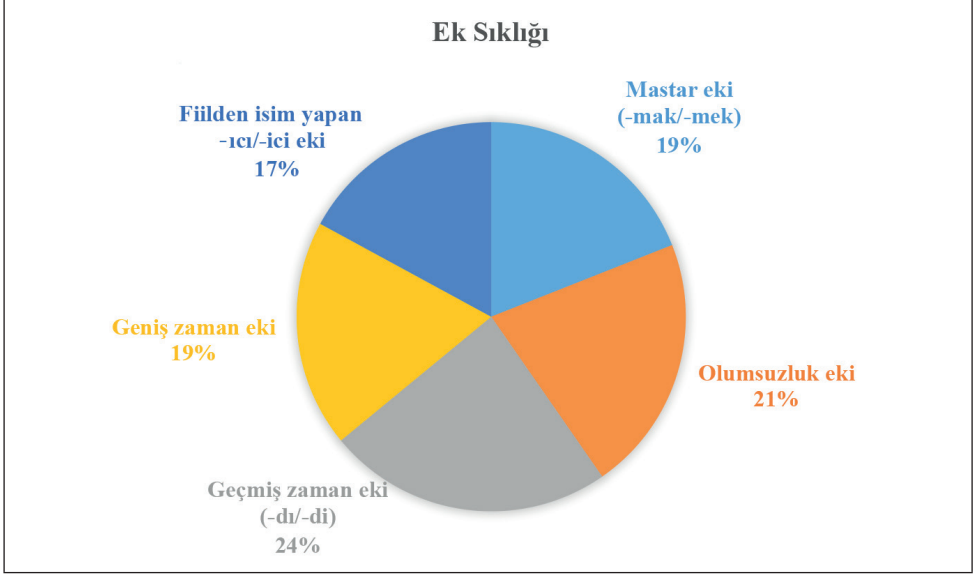
Y

yak, yakdı, yakma, yakmak, yala, yaladı, yalama, yalamak, yalan, yalandı, yalanlama, yalanlamak, yap, yapdı, yapma, yapmak, yar, yaratmak, yardı, yarma, yarmak, yat, yatdı, yatma, yatmak, yaz, yazdı, yazma, yazmak, ye, yedi, yelmek, yeme, yemek, yık, yıkıldı, yıkılma, yıkmak, yırt, yırttı, yırtma, yırtmak, yorulmak, yudı, yugur, yugurdu, yugurma, yugurmak, yumak, yun, yut, yutdı, yutma, yutmak, yüz, yüzdi, yüzme, yüzmek.

5. Eserin ek kadrosu nasıldır?

“Şüzur” yapım ve çekim eki öğretimi bakımından sınırlıdır. Bu sınırlılığın nedeni olarak eserin temel seviyeye hitap etmesi düşünülebilir. Eserdeki ek sıklığına aşağıdaki şekilde yer verilmiştir:

Şekil 6. “Şüzur”daki Ek Sıklığı

Eserde en çok geçmiş zaman eki (-dı/-di) kullanılmıştır (f=222). Bu eki sırasıyla olumsuzluk eki (f=200), mastar eki (f=178), geniş zaman eki (f=177) ve fiilden isim yapım eki -ıcı/-ici (f=160) takip etmektedir.

6. Eserde cümle öğretimi nasıldır?

“Şüzur”da “Kitabın Sonu -Söz dizimi beyanındadır-“ başlığıyla çeşitli cümlelere yer verilmiştir. Bu bölümün başlıca özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Toplam doksan altı cümleye yer verilmiştir.
2. Cümlelerin önce Arapçası sonra Türkçesi yazılmıştır.
3. Cümleler genellikle diyalog biçimindedir. Buradan hareketle konuşma becerisi öğretimi yapılmak istendiği ifade edilebilir.

Sabaha ne okursın ey oğlum sen bana

Kâfiyet okurum ve lügat ve edeb kitapları

Zira ilim talibleri dükeli bu kitapları oku(r)lar

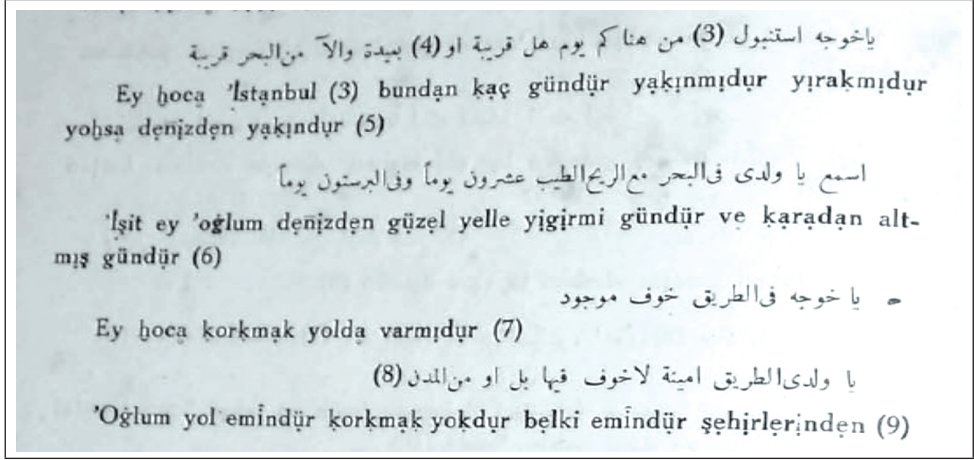
Sen ey gözüm aydınlığı bu Şüzuru'z-zahabiyyat risaletündür onı güzel tut ve ezberle Türki anlamak için ve Türki dilin söylemek için.⁴⁸

48 Molla Salih, Şüzur, 61.

4. Eserdeki cümle ve diyaloglar incelendiğinde konuların genellikle “ilim, ahlak, İstanbul” ve “dil/lügat/Türkçe öğrenimi” olduğu ifade edilebilir.

5. Cümlelerde geniş ve geçmiş zaman, emir ve istek kipi, emir kipinin olumsuzu, soru edatı kullanımının olduğu görülmektedir. İstek kipi ve soru edatı haricinde diğer dil bilgisi konularının eserde öğretimi yapılmıştır.

Şekil 7. “Şüzur”daki Cümlelere Örnek

Sonuç

Kıpçak Dönemi, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi bakımından önemli ve velut bir dönemdir. Bu dönemde birbirinden farklı yazarlar, dil öğretimi hedefleyen değişik eserler ortaya koymuştur. Eserlerde dil bilgisi ve sözcük listelerinin hâkim olduğu ifade edilebilir. Dönem eserleri içinde doğrudan bir çocuğa yönelik olarak yazılması ve bu özelliğin de eserin adında vurgulanması bakımından “Eş-Şüzur-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediye fil-Lugat-it Türkiye” farklı bir yere ve öneme sahiptir.

“Türkçeye Dair Ahmediyye Bölümleri ve Altın Parçalar” olarak çevirisi yapılabilen “Şüzur”, Mısır’daki bir kadının Ahmet adındaki oğlu için düzenlenmiştir. Dil ve Türkçe öğretimiyle ilgilendiği belirlenen Molla Salih, Devlet-i Aliyye’nin Mısır hâkimiyeti zamanında yaşamış ve eserini yazmıştır. Eserin yazımında Molla Salih, çok sayıda eseri görmüş ve incelemiştir. Yazarın ifadesiyle o zamanın devletinin dili Türkçe öğrenimine talep vardır ve bu talep ortak/geçerli dil ile yumuşak güç kavramlarını aklı getirmektedir. Eser, ezberlenen bilgilerin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur.

“Şüzur” başlangıç düzeyinde Türkçe öğretimi amacıyla yazılmıştır. Eserdeki baskın dil öğretim yöntemi dil bilgisi-çeviridir. Eserdeki ana bölümler rükün/kol, alt bölümler de bab olarak isimlendirilmiştir. İlk rükünde fiillerin çekimi, ikinci rükünde

tematik isimler, üçüncü rükünde zamir, edat, izafet ve sayılar, dördüncü rükünde ise Arapça ve Türkçe arasındaki ortak sözcükler yer almıştır. Dil bilgisi-çeviri yönteminin özelliklerine koşut olarak eserde ezber amaçlı iki dilli sözcük listeleri mevcuttur. Kurallar baştan verilmiş, örnekleme sonradan yapılmıştır ki dil bilgisi-çeviri yönteminde sık kullanılan tümdengelim özelliği eserde bolca yer almaktadır. Ayrıca örnek cümlelerin yer aldığı son bölümde cümleler önce Arapça sonra Türkçe olarak verilmiştir. Bunun yanı sıra “Şüzur”da basit yönergelerin/yönlendirmelerin olduğu da görülmektedir.

Kullanılan dilin öğretilmesi, dil ile kültürün verilmesi, öğrencinin öğreneceği kadar bilginin verilmesi, sözcük öğretimi, ders işleme tekniği ve dil bilgisi sıralamasının önemi, bir seferde tek yapıyı sunma ve basitten karmaşığa somuttan soyuta gitme gibi yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin çeşitli genel ve temel ilkelerinin izleri eserde görülmektedir.

Kaynakça

1-Kitaplar

- Demircan, Ömer. *Yabancı-Dil Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Der Yayınevi, 2005.
- Ercilasun, Ahmet Bican. *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Freeman, D. L. & Anderson, M., *Dil Öğretiminde Teknik ve İlkeler*. (Çev. M. Calp). Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Karagöl, Efecan-Ustabulut, Mete Yusuf. “Türkçe Öğretiminin Tarihçesi”, *Türkçe Öğrenme ve Öğretim Yaklaşımları*, ed. Efecan Karagöl, Ankara: Pegem Akademi, 2021.
- Karagöl, Efecan-Yıldırım Bilgen, Dilek. “Dîvânu Lugâti't-Türk'te Kullanılan Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri”, *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Yaklaşım ve Yöntemler*. ed. Latif İltar-Cihat Burak Korkmaz, Ankara: Pegem Akademi, 2023.
- Kocaman, Ahmet-Osam, Necdet. *Uygulamalı Dilbilim-Yabancı Dil Öğretimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Hitit Basım Yayın, 2000.
- Korkmaz, Cihat Burak. “Dil Bilgisi Çeviri Yöntemi”, *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Yaklaşım ve Yöntemler*. ed. Latif İltar-Cihat Burak Korkmaz, Ankara: Pegem Akademi, 2023.
- Nurşat Biçer, *Türkçe Öğretimi Tarihi*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.
- Nye, J. S., *Soft Power*. PublicAffairs., 2004.
- Salih, Molla. *Eş-Şüzur-üz Zehebiyye vel-Kitail Ahmediye fil-Lugat-it Türkiye*, (Çev. Besim Atalay), İstanbul: Üçler Basımevi, 1949.
- Starr, S. Frederick. *Kayıp Aydınlanma*, İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- Şen, Ülker. “Dil Eğitiminin Genel Kavramları”, *Dil Eğitiminin Temel Kavramları*, ed. Ülker Şen, Ankara: Pegem Akademi, 2021.

2-Makaleler

- Barın, Erol. "Yabancılara Türkçe Öğretiminde İlkeler", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 1, (2004), 19-30.
- Baskın, Sami. "17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesi ve Bin Muhammed Salih", *Studies of the Ottoman Domain*, 1/1 (2011), 31-42.
- Bican, Gülşat. "Kitabül-İdrak Li Lisânü'l-Etrak'ın Yabancılara Türkçe Öğretimi Açısından İncelenmesi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16/44 (2019), 359 – 376.
- Esra Nur Tiryaki, "Yabancılara Türkçe Öğretiminde Tarihî Bir Kaynak: "Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lügati't Türkiyye", *Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Araştırmaları Dergisi*, 1/1 2011.
- Sülükçü, Yusuf. "Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türki ve Acemî ve Mugalî Adlı Esere Yabancılara Türkçe Öğretimi Açısından Bir Bakış", *International Journal of Language Academy*, 4/3 (2016), 67-76.
- Sülükçü, Yusuf. "Memlukler Döneminde Mısır'da Araplara Türkçe Öğretmek Amacıyla Yazılmış Türkçe Öğretimi Kitaplarının Karşılaştırmalı İncelemesi", *International Journal of Language Academy*, 5/7 (2017), 423-436.

3- Bildiriler

- Kaymaz, Zeki. "Araplara Türkçe Öğretimi Tarihine Genel Bir Bakış Eş Şüzürüz Zehebiyye Örneği". *5. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*.

4-Tezler

- Baskın, Sami. *Eş-Şüzûrû'z-Zehebiyye Ve'l-Kıtai'l-Ahmediyye Fi'l-Lugati't-Türkiyye (Sözlükbilimsel Bir İnceleme)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Mustafa Yiğit, İbn Sâlih Muhammed'in Eş-Şüzûru'z-Zehebiyye Ve'l Kıtâül Ahmediyye Fi'l Lugati't Türkiyye'si (Morfolojik İnceleme ve Metin). Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Nurşat Biçer, *Kıpçak Dönemi Eserlerinin Yabancılara Türkçe Öğretimi Açısından İncelenmesi*. Erzurum: Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

5-İnternet Kaynakları

- Yiğit, İsmail. "Memlukler", TDV İslâm Ansiklopedisi, Erişim 18 Ocak 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/memlukler#1>

FRAZEOLGİZMLƏR LİŇQVOKULTUROLOJİ ASPEKTDƏ

Büyükhanım EMİNLİ*

Xülasə

Məqalədə frazeologizmlərin dildə daşdığı milli-mədəni səciyyəsi, dünyanın dil mənzərəsində tutduğu mövqeyi nəzərdən keçirilir. Frazeoloji vahidlər yığcam milli-mədəni mətnlər qismində çıxış edir və mədəni «damğalar» olub, müxtəlif mədəniyyət tipləri üçün tipik olan mədəni mənalara eksplikasiya edir. Bu mədəni mənalara açılması konkret konseptlər əsasında həyata keçirildikdə, eyni zamanda bir neçə aspektini öyrənməyə imkan yaranır. Bir dilin daşıyıcılarına frazeoloji vahid “köhnə tanış” xatırladır. Yazılı və şifahi formada olmasından asılı olmayaraq, hər hansı bir mətnə qarşıya çıxan sabit birləşmə konkret leksemlərlə, bəzən isə sintaktik vahidlə (bu frazeoloji vahidin hansı növdə olması ilə bağlıdır) assosiasiya olunur. Əgər doğma dilində danışan şəxs üçün bu ani prosesdə baş verirsə, əcnəbi üçün bu daha çətin, vaxt tələb edən və araşdırılması gərəkən bir məsələdir. Motivasiya daşıyıcısı olan frazeoloji vahidlərin daxili forması milli-mədəni plan elementlərini ehtiva edir. Beləliklə, sabit ifadələrinin mədəni və milli özəlliyi ondadır ki, onların semantikasi mahiyyətə milli kimi tanınan mədəniyyət baxımından şərh oluna bilər. Dilin frazeoloji fondu vasitəsilə dünyanın milli mənzərəsinnin fraqmentləri yayımlanır.

Açar sözlər: Linqvakulturologiya, Dünyanın Dil Mənzərəsi, Milli-Mədəni Səciyyə, Frazeologiya, Sabitsöz Birləşmələri

PHRASEOLOGISMS IN THE LINGUOCULTURAL ASPECT

Abstract

In this article, the national-cultural character of phraseology in the language and the position it occupies in the linguistic landscape of the world are considered. Phraseological units act as compact national-cultural texts and are cultural “marks,” explaining cultural meanings typical for different types of culture. When these cultural meanings are revealed based on specific concepts, it becomes possible to study several aspects simultaneously. The phraseological unit reminds the speakers of a language of “an old acquaintance.” Regardless of whether it is in written or spoken form, a fixed combination that occurs in any text is associated with specific lexemes and sometimes with a syntactic unit (depending on the type of phraseological unit it is). If, for a native speaker, this happens in an instantaneous process, for a foreigner, it is a more difficult, time-consuming, and researched issue. The internal form of phraseological units, which are motivation carriers, contains elements of the national-cultural plan. Thus, the cultural and national specificity of stable expressions is that their semantics can be interpreted in terms of the national culture. Fragments of the world’s national landscape are broadcast through the phraseological fund of the language.

Keywords: Linguo-culturology, Language Landscape of The World, National-Cultural Characteristics, Phraseology, Fixed Word Combinations

* Doç. Dr., Sumgayıt Devlet Üniversitesi/Azərbaycan, resadok50@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9338-483X

DİL-KÜLTÜREL YÖNÜYLE DEYİMSSEL BİLGİLER

Özet

Makalede, dildeki deyimlerin ulusal-kültürel karakteri, dünyanın dilbilimsel manzarasında geldiği konumu incelenmektedir. Deyimsel birimler, kompakt ulusal-kültürel metinler olarak hareket eder ve farklı kültür türleri için tipik olan kültürel anlamları açıklayan kültürel "işaretlerdir". Bu kültürel anlamlar, belirli kavramlar temelinde ortaya çıkarıldığında, aynı anda birkaç yönü incelemek mümkün hale gelir. Deyim bilimsel birim, konuşmacılara "eski bir tanıdık" dilini hatırlatır. Yazılı veya sözlü olmasına bakılmaksızın, herhangi bir metinde oluşan sabit bir kombinasyon, belirli sözlüklerle ve bazen sözdizimsel birimle ilişkilendirilir (ne tür bir ifade birimi olduğuna bağlıdır). Ana dilinde konuşan biri için bu anlamların bir süreçken, bir yabancı için daha zor, zaman alan ve araştırılan bir konudur. Motivasyon taşıyıcıları olan anlatım birimlerinin iç biçimi, ulusal-kültürel planın unsurlarını içerir. Dolayısıyla, istikrarlı ifadelerin kültürel ve ulusal özgüllüğü, anlamlarının ulusal olarak bilinen bir kültür açısından yorumlanabilmesidir. Dünyanın ulusal manzarasının parçaları, dilin deyimsel fonu aracılığıyla yayınlanır.

Anahtar Kelimeler: Dilbilim, Dünyanın Dilsel Manzarası, Ulusal-Kültürel Özellikler, Deyiş bilim, Sabit Kelime Kombinasyonları

Extended Abstract

In this article, the national-cultural character of phraseology in the language and the position it occupies in the linguistic landscape of the world are considered. Any nation feels its existence through its individual and special vision of the world. The features of this projection are manifested and demonstrated in language, forming a concrete picture of the world, and are transmitted from one generation to another. A person understands the content of the surrounding world through assimilation, mainly through knowing the language. Language, with all its diversity, conveys the essence of any aspect, first of all, through language units that reflect the development and activity of society, its characteristics, individuality. Phraseological units were also units. They not only express the national identity of the people but are also reflected in the semantics of the process of the long-term development of the national culture.

Phraseological units strengthen cultural attitudes, images, norms of behavior, traditions, that is, a whole worldview and transmit it from generation to generation, and at the same time, they act as an indicator of the richness of the means of expression of the language. In the phraseological composition of the language, cultural meanings are conveyed with bright, different, unique elements, the cultural content of a specific nation, and society: stereotypes, moral ideals, social norms, national traditions, established customs, folklore, culture, etc.

In our opinion, research in the field of cultural values in language, that is, in the field of phraseology, is important and useful because it will allow us to combine and generalize the facts and achievements in the fields of linguoculturalology, pragmatic and social linguistics, and didactics. The phraseological composition of a language is rich in unique features. Units that reflect the long-term development process of folk culture in their semantics are important components of the content of the linguistic and linguological images of the world. The phraseological picture of the world is part of the linguistic picture of the world, and the picture of the world described by vocabulary and phraseology is the "lower rungs" of the linguistic picture of the world in which objective reality is described. The phraseological system of the language is understood as "the form of reflection of the objective reality, the systematic relations of the world

of realities in the consciousness of native language speakers.” Due to its expressiveness and emotionality, the phraseological picture of the world most clearly and accurately reflects the spirit of the people, national mentality, and cultural-historical experience of knowing the world. Objects of reality are perceived and semanticized by different people in different ways. A fragment of the phraseological picture of the world, characteristic of one nation, can be completely considered in the phraseological picture of the world of another nation or considered by other means of linguistic expression. Thus, a phraseological picture of the world is specific to each language. The very fact of the existence of phraseology is linguistically universal because there is no language without any phraseological combination. The untranslatability of phraseological units is considered universal.

Phraseological units act as compact national-cultural texts and are cultural “marks,” explaining cultural meanings typical for different types of culture. When the opening of these cultural meanings is carried out based on specific concepts, it becomes possible to simultaneously study several aspects at the same time. The phraseological unit reminds the speakers of a language of “an old acquaintance.” Regardless of whether it is in written or spoken form, a fixed combination that occurs in any text is associated with specific lexemes and sometimes with a syntactic unit (depending on the type of phraseological unit it is). If, for a native speaker, this happens in an instantaneous process, for a foreigner, it is a more difficult, time-consuming, and researched issue. The internal form of phraseological units, which are motivational carriers, contains elements of the national-cultural plan. Thus, the cultural and national specificity of stable expressions is that their semantics can be interpreted in terms of the national culture. Fragments of the world’s national landscape are broadcast through the phraseological fund of the language. Thus, the phraseological picture of the world is a “humanized” model of the world, the criterion of evaluation of which is a person.

Giriş

Dil insanın dünya haqqında biliyinin formalaşmasının və mövcudluğunun ən mühüm yoludur. Fəaliyyət prosesində obyektiv dünyanı əks etdirən insan idrakin nəticələrini sözdə təsbit edir. Linqvistik formada çap olunan bu biliklərin məcmusu müxtəlif anlayışlarda “dünyanın dil təsviri”, “dünyanın dil modeli”, “dünyanın dil mənzərəsi” adlandırılan frazeoloji vahidlərdir (FV). Frazeoloji vahidlər xalqların illər ərzində formalaşmış dəyərlərini və mədəni stereotiplərini daşdığı üçün konsepsiyanın formalaşmasında mühüm rol oynayır. Qədim dövrlərdən insanı əhatə edən və onun həyatının ayrılmaz hissəsi olan canlı dünya bütün müasir dillərin tərkibində öz əksini tapır və frazeologiyada xüsusilə möhkəm yer tutur.

Fərqli dillər dünyagörüşünü fərqli şəkildə əks etdirir. Reallığın təsbit üsulu həm universal, həm də milli xarakter daşıyır, buna görə də müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələri ona bir qədər fərqli baxa bilirlər.

Hər bir xalqın “dünyanın dil mənzərəsi”ni təşkil edən ilkin mənalardan yenidən nəzərdən keçirilməsi prosesində istifadə olunan və dilin məzmun tərəfində öz əksini tapmış xüsusi obrazlı-associativ mexanizmlər toplusuna malikdir: metaforalarda, simvollarada və xüsusən də müəllifin adlandırdığı frazeoloji vahidlərdə “xalqın həyatı-

nın güzgüsüdür” deyərək “Obyektlərə dünyanın mənzərəsi ilə bağlı olan, bütöv təsviri situasiyanı ifadə edən, onu dəyərləndirən, ona münasibət bildirən işarələr aid edirlər”. (Maslova, 2001: 69).

Beləliklə, dilin rolu təkcə mesajın ötürülməsində deyil, ilk növbədə, çatdırılmalı olanın daxili təşkilindədir. Göründüyü kimi, “mənalər məkanı”, yəni müəyyən bir dil icmasının milli və mədəni təcrübəsinin bir-birinə qarışdığı dildə sabitlənmiş dünya haqqında biliklər görünür. Müəyyən bir dildə danışanların dünyası, yəni dünyanın dil mənzərəsi dünya haqqında biliklər toplusu kimi lüğətdə, qrammatikada, frazeologiyada və s.formalaşır.

1. Frazeoloji Vahidlər

Frazeoloji vahidlərin dil sistemində rolu çox böyükdür, çünki onların istifadəsi sayəsində nitq daha dəqiq və parlaq olur, daha çox obrazlılıq və ifadəlilik əldə edir. Eyni zamanda biz frazeologiyaya sırf dil hadisəsi kimi deyil, həm də mühüm mədəni komponent kimi baxa bilərik. Dili “xüsusi milli mentalitetin eksponenti” kimi qəbul edən frazeologiyayı linqvokulturoloji yanaşma çərçivəsində nəzərdən keçirən tədqiqatçılar da məhz bu fikirdədir (Maslova, 2001: 8). Bu istiqamət ilk növbədə V.N. Teliyanın əsərlərinə əsaslanır və onun davamçıları M.L.Kovşova, E.O.Oparina, V.V.Krasnix, E.G.Belyayevskaya və başqaları frazeoloji vahidlərin öyrənilməsi üçün öz konseptual-terminoloji aparatını və linqvokulturoloji üsullarını işləyib hazırlamışlar ki, bu da öz effektivliyini leksikoqrafik praktika nümunəsində sübut etmişdir.

Frazeologiya elə bir alt sistemdir ki, dildə baş verən dəyişikliklərə digərlərdən daha az məruz qalır. Sabit ifadələrin bir hissəsi olaraq, nitqdə artıq sərbəst formada olmayan arxaik sözlər və söz formaları tez-tez istifadə olunmağa davam edir. Frazeoloji vahidlərin mənalı əksər hallarda ana dilində danışanların tarixinə gedib çıxır və xalqların adət-ənənələri və inancları ilə əlaqələndirilir, reallığın obrazlı təsvirləri ilə doymuş dil birliklərinin gündəlik tarixi və empirik təcrübəsini əks etdirir (Zueva, 2012: 28).

Frazeoloji vahidlər ən mühüm mədəni əlaqə halqası olaraq qalır. Dəyərlərin və mədəni stereotiplərin tərcüməsi, müəyyən ifadələr dilin davamlılığını qorumağa kömək edir və nəticədə nəsilər arasında əlaqəni qoruyur (Gilfanova, 2013: 70).

Beləliklə, əminliklə demək olar ki, linqvokulturoloji yanaşma prizmasından frazeoloji tədqiqatlar frazeoloji obrazlar vasitəsilə milli özünüdərk hadisələrinin dərk edilməsinə, çatdırılmasına və qorunub saxlanmasına kömək edir. Bu imkan frazeoloji sistemlərin müqayisəli öyrənilməsi prosesində daha da əhəmiyyət kəsb edir, müxtəlif dillərdə danışanların dünyası haqqında fikirlərin yaxınlaşması və fərqlərini müəyyən etməyə kömək edir (Arsyenteva, 1989: 77).

2. Dilin Fəlsəfi Problemləri

Dil və mədəniyyət problemləri qədim zamanlardan diqqəti cəlb etmişdir. Yunan filosofu Efesli Heraklit (e.ə. VI-V əsrlər) dili, xüsusən də sözü “oturacaq”, bilik yuvası hesab edirdi. Heraklit xəttini məşhur “Kratil və ya adların düzgünlüyü haqqında” dialoqunda Platon davam etdirmişdir.

Bütövlükdə mədəniyyət sivilizasiyanın sinonimi idi və barbarlığa qarşı idi. Unutmamalıyıq ki, qədim yunanlar xarici dillərdə danışanları barbar adlandırırdılar. Kainatın tarixini tərəqqi və inkişaf uğrunda mübarizə kimi qəbul etmək cəhdi İntibah və Maarifçilik dövründə həyata keçirilmişdir.

Bir metaforaya müraciət etsək, mədəniyyət sözünə belə bir tərif verə bilərik - bu, həyat dənizinin dalğaları boyunca bəşəriyyətlə birlikdə hərəkət edən gəminin armaturuna bənzəyir, mentalitet isə gəminin sivilizasiyadakı tarixi dəyişikliklərin küləkləri ilə şişirdilmiş yelkənlərdir.

Bu metaforaya müraciət “mədəniyyət” anlayışının ən mürəkkəb və müəyyən edilməsi çətin olanlardan biri olması ilə bağlıdır (baxmayaraq ki, müxtəlif mənbələrə görə iki yüzdən altı yüzə qədər belə təriflər mövcuddur).

Alman filosofu İ.Herder “mədəniyyət” sözünü müxtəlif dövrlər və xalqlarla işlədildikdə qeyri-müəyyən və yanıltıcı adlandırmışdır. O, xüsusilə, XVIII əsr Avropa mədəniyyətində fransız dilinin təfəkkür və dildə inkişaf zirvəsinə çatması fikrinə qarşı çıxırdı.

V.A.Maslova dil və mədəniyyətin linqvokulturologiya ənənəsində formalaşmış ümumi xüsusiyyətlərini belə təsvir edir:

Birincisi, mədəniyyət də dil kimi insanın dünyagörüşünü əks etdirən şüur formasıdır;

İkincisi, mədəniyyət və dil bir-biri ilə dialoqda mövcuddur;

Üçüncüsü, mədəniyyət və dilin subyektivi həmişə fərd və ya cəmiyyət, şəxsiyyət və ya cəmiyyətdir. (Kondratyeva, 2014: 208).

Mədəniyyət şəxsiyyətin və xalqların intellektinin, yaradıcılıq potensialının göstəricisidir. Təsadüfi deyil ki, hər bir xalqın və şəxsiyyətin səciyyəvi xüsusiyyətlərinə, daxili xüsusiyyətlərinə, öz dünyasının mənzərəsinə, potensialına qərq olur, onun yaratdığı ilk növbədə mədəni sərvətlərə can atır. Çünki mədəniyyət yaradarkən eyni zamanda bu prosesdə öz-özünə xalq (şəxsiyyət) formalaşır.

Antropoloji baxımdan hər bir xalqın mədəniyyəti var. Cəmiyyət daxilində ayrı-ayrı qrupların da öz mədəniyyəti var. Herderin fikrincə, dil və təfəkkür bir-birinə bağlıdır, dil və mədəniyyət isə xalqın ruhunun və düşüncə tərzinin əksidir. Dil bizim

intellektimizin xarakteridir. Məhz bu fikir sonralar Sepir-Uorf nəzəriyyəsinin əsasına çevrildi. Mədəniyyət cəmiyyətin üzvü olan insanın əldə etdiyi biliklərin məzmunudur və eyni zamanda adət-ənənələr və vərdişlər məcmusudur. Bilik sözü bir şey etmək, özünü tamamilə qanuni insan kimi hiss etmək deməkdir. Nəzəri bilik hər bir insana həqiqətlə yalan arasındakı fərqi anlamağa imkan verir. Elm isə bu mənada mədəniyyətin daxili elementlərindən biridir. Bəzən dini və mifik ifadələr fərqli qiymətləndirilir. Deməli, əsl mədəniyyət realdan başqa hər şeyi düzgün dəyərləndirmək və ona uyğun hərəkət etməkdir.

İnsan bioloji vərdişləri genetik olaraq qəbul edir. Məhz, birinci dil sahəsində irsi, daha sonrakılar isə sosial sahədə öyrənilir. Hər bir insan öz doğma dilini doğma mühitində öyrənir, bu vərdiş irsi yolla ötürülür, lakin bu o demək deyil ki, ana dilinin öyrənilməsi cəmiyyətlə məhdudlaşır. Uşağın emosional və intellektual inkişafı üçün şərait yaradılmalıdır. Yəni mədəni və bioloji nüanslar bir-biri ilə əlaqəli əsaslardır.

Dil bizi əhatə edən dünyanı müxtəlif vasitələrlə əks etdirir, ona etnosun arxeotipləri, həyat tərzini, tarixi, inancları, mədəniyyətinin xüsusiyyətləri proyeksiya edilir. İnsanın etno-linqvistik şüurunda dünyanın konseptual mənzərəsi formalaşır, onun milli özəlliyi müasir dilçiliyi maraqlandırır (Arsyenteva, 1989: 69). Linqvo-mədəniyyətlərin müqayisəli tədqiqi müxtəlif fəaliyyət sahələrində mədəniyyətlərarası ünsiyyət sferalarını və dil və mədəniyyətin milli kimliyini müəyyən etməyə imkan verir. Müqayisəli frazeologiya frazeoloji semantikanın ifadəsində etnik spesifikliyi müəyyən etməyə və dünyanın dəyər mənzərəsini dərk etməyə yönəlmişdir.

Frazeologiyanın linqvokulturoloji aspektdə müqayisəli tədqiqi vaxtında və aktual görünür, çünki müxtəlif xalqların dillərarası və mədəniyyətlərarası əlaqələri sabitdir. Frazeologiya dildə canlı obraz və metaforaları qoruyub saxlayır, dünyanın əcdadlardan miras qalmış mənzərəsini canlandırır, xalqın mədəni potensialını özündə cəmləşdirir. Müqayisə olunan frazeoloji sistemlərin etnomədəni spesifikliyinin ifadəsi kimi frazeoloji ekvivalentlik və lakunarlıq tədqiqatçıların diqqət mərkəzinə çevrilir.

Nəticə

Tədqiqatın nəzəri əsaslarını nəzərdən keçirərək, aşağıdakı nəticələr çıxara bilərik:

1. Frazeologiya çoxluq ifadələrini öyrənən və onların təsnifatını inkişaf etdirən dilçilik sahəsidir. Frazeoloji fondun yekun tərkibi atalar sözləri və məsəllərin statusunun qeyri-müəyyənliyinə görə qeyri-müəyyən olaraq qalır.
2. Frazeoloji vahidlər dil sisteminin mühüm tərkib hissəsidir. Nitqi obrazlılıq və ifadəliliklə doldurmaqla, bir tərəfdən linqvistik ekspressivliyin güclənməsinə töhfə verir, digər tərəfdən isə mədəni əhəmiyyətli məlumatların toplanması və ötürülməsi yolu kimi çıxış edir.

3. Frazeoloji məna əmələ gətirməyin əsas yollarından biri də metaforik köçürmədir. Metafora eyni zamanda təfəkkür və dilin xarakterik xüsusiyyəti kimi qəbul edilir, iki müxtəlif konseptual sahəyə aid olan obyektləri müqayisə edərək zehni anlayışların strukturlaşmasına kömək edir.
4. Dilin frazeoloji fondu dünyanın linqvistik mənzərəsinin tərkib hissəsi olan və cəmiyyət üzvlərinin, müəyyən dildə danışanların reallığın qavranmasının milli-spesifik xarakterini əks etdirən dünyanın frazeoloji mənzərəsinə formalaşdırır.

Ümumi mövzu ilə birləşən anlayışlar toplusu konsepsiya sferasını təşkil edir. Konseptosfer mürəkkəb strukturlaşdırılmış sistemdir, onun daxilində daha çox və daha az əhəmiyyətli anlayışları ayırd etmək olar. O, milli mədəniyyətin xüsusiyyətlərini əks etdirir və mədəni xüsusiyyətlərə görə reallığı bölən müəyyən bir modelin dilində konsolidasiyaya kömək edir.

Konsepsiya strukturlaşdırılmış formada konkret obyekt haqqında məlum olan məlumatların bütün məcmusu daxil olmaqla, yeni informasiyanın təfəkkür və qavranılması məntiqini əks etdirən mürəkkəb fənlərarası anlayışdır. Bu işdə frazeoloji vəhidlərin mənalari əsasında formalaşan linqvistik anlayışlar nəzərdən keçirilir.

Ədəbiyyat

- Арсентьева Е. Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц – Казань: Издательство Казанского университета, 1989. – 130 с.
- Гильфанова Д. А. Прототипический подход и роль обрядовых фразеологических единиц в формировании языковой картины мира английского, русского и татарского народов // Филология и культура, 2013. – №3(33). – С. 69–73.
- Зуева Т.А. Модель Анализа Фразеологических Единиц В Лингвокультурологическом Аспекте // Уральский филологический вестник. Серия: Психолингвистика в образовании. – Екатеринбург: Издание Уральского государственного педагогического университета, 2012. С.28-34.
- Кондратьева О. Н. Метафора как лингвокультурный феномен // Лингвокультурология, 2014 №8 – Екатеринбург – С. 104–106.
- Маслова В.А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Академия, 2001. – 208 с.

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA: TÜRKİYE'DE YAŞANAN SOSYAL VE SİYASAL DEĞİŞİMLERDE İSMAİL KEMAL SATIR

Muhibbe ERDOĞAN*

Özet

II. Dünya Savaşı sonrasında tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Savaş sonrasında oluşan Batı- Sovyet blokları arasında bir seçim yapan Türkiye de Batı'nın yanında yer almayı seçmiştir. Bu nedenle çok partili hayata geçişin sağlanması, komünizmle mücadele konularında Türkiye tavrını netleştirmiştir. Bunun yanında halkın ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran Cumhurbaşkanı İsmet İnönü din eğitiminin yeniden başlaması için çalışmalar yürütmüştür. Bu konular hakkında İsmail Kemal Satır'ın düşüncelerini ifade etmiş ya da etmemiştir. Çok partili hayata geçiş, komünizmle mücadele ve din eğitimi konuları Satır'ın bakış açısıyla incelenecek olup; genellikle yapılan yorumların dışına çıkılacaktır. Çünkü bu konular hakkında Satır CHP ve İnönü'den farklı düşünmektedir. Farklı olan düşüncelerini Satır bazen konuşmalarıyla bazen de sessiz kalarak göstermeye çalışmıştır. Çalışmada yararlanılan kaynaklara bakıldığında, anılar, gazete ve dergiler başta olmak üzere bilimsel eserlerden faydalanılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta olaylar Satır'ın gözünden değerlendirileceğinden ötürü anı, gazete ve dergilerin bilimsel eserlerden daha fazla öneme sahip olduğudur. Çalışmadan elde edilecek sonuçlarla ele alınan konulara mikro bir bilimsel katkı sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İsmail Kemal Satır, II. Dünya Savaşı, din eğitimi, komünizmle mücadele, çok partili hayata geçiş, Satır, Cumhuriyet Halk Partisi.

AFTER WORLD WAR II: AN EXAMINATION OF SOCIAL AND POLITICAL CHANGES IN TURKEY FROM THE PERSPECTIVE OF İSMAİL KEMAL SATIR

Abstract

After World War II, changes began to occur in Turkey, as well as in the rest of the world. Turkey, which made a choice between the Western and Soviet blocs formed after the war, also chose to take the side of the West. For this reason, the transition to a multiparty system and the fight against communism clarified Turkey's stance. In addition, President İsmet İnönü, taking into account the needs of the people, conducted studies on the resumption of religious education. He either expressed or did not express İsmail Kemal Satır's thoughts on these issues. The transition to multi-party life, the fight against communism, and religious education will be examined from Satır's point of view and will generally be excluded from the comments made. This is because Satır considers these issues differently than CHP and İnönü. Satır tried to show his different thoughts, sometimes with her speech and sometimes by being silent. When the sources used in the study were examined, scientific works, especially memoirs, newspapers, and magazines were used. The point

* Doktora Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, erdoganmuhibbe@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4676-9782

to be noted here is that memoirs, newspapers, and magazines are more important than scientific works since the events will be evaluated from Satır's point of view. With the results obtained from this study, a micro scientific contribution will be made to the topics covered.

Keywords: *İsmail Kemal Satır, II. World War, religious education, struggle against communism, transition to multi-party life, İsmet İnönü, Republican People's Party.*

Extended Abstract

Mankind has experienced various changes, from unwritten periods of history to this time. As a result of these changes, he was entitled to become the architect of developments in both political and social terms. Social and political developments have begun as people become a society. The Republic of Turkey, which was established after the War of Independence, entered a rapid political and social change process. The onset of World War II halted these developments. The aim of this study is to make a micro contribution to the science of history by examining the changes that Turkey experienced after World War II in terms of Satır.

In this article, Satır's perspective on political and social phenomena after World War II is examined. What are Satır's thoughts on the transition to a multiparty system? What activities and discourses did this line engage in in the fight against communism? Did Satır clearly express her thoughts about religious education? Has he taken a different stance from the general thoughts and actions on these issues?

Because this article deals with certain topics through a single person, a special research method has been applied. First, the participants were determined by scanning their memories and newspapers. Subsequently, the necessary documents were obtained by scanning both the Prime Ministry Republic Archive and the Presidency İsmet İnönü Archive. In addition, Satır's CV, which was written in his own handwriting, from the Archives of the Grand National Assembly of Turkey, and the parliamentary minutes in which his name was mentioned during this period were reached. The minutes of Satır, determined to have served in the Health and Social Assistance Commission during his 1946-1950 deputyship, were also reviewed. Scientific work was used to determine the beginning and turning points of the participants.

History is a branch of science evaluated in the social sciences. Therefore, unlike science and health sciences, experiments, observations, and numerical data collection methods have not been used in the field of history. Historiography is a science that is based on information and documents, and results in a relationship between events and facts. Thus, it is natural for each subject to have their own research method. In addition, considering that the article examines the cases discussed through Satır, a more specific research method was applied. Therefore, it should not be forgotten that newspapers, magazines and memoirs will be more important than scientific works in this article. With this ranking, Satır's activities were examined and a conclusion was reached.

Examining the results of this article, Satır's views and behaviors are gathered on three main issues. It was determined that many stages have passed from stage III. Selim for the collapse of the Ottoman Empire to pass to the parliamentary system. Although these stages continued in the National Struggle and in the first years of the Republic, democracy could not come to Turkey in its full sense. Choosing Western Bloc after World War II, Turkey accelerated its efforts to transition to a multi-party system. When we examined Satır's attitudes and behaviors in this process, it was understood that he did not welcome this transition. However, İnönü's cold attitude towards party members who opposed the transition to a multi-party system led to a

change in Satır’s thoughts. Therefore, Satır had to support this transition, at least apparently. The Turks, who met communism in the Ottoman period, preferred to maintain a distance from this view. After World War II, Turkey decided to oppose this view. Satır adopted this approach. At this point of adoption, Satır chose to show an extreme reaction by criticizing both the 35s Group and the Village Institutes. Again, considering Berkes’ memoirs, it was claimed that Satır supported the university youth who demonstrated opposition to communism. However, other studies do not support this claim. In addition, various decisions were made regarding religious education, from the Ottoman Empire to the proclamation of the Republic. After the proclamation of the Republic, religious education became an option. After World War II, İnönü decided to restart its religious education. When Satır’s behavior in religious education was examined, he preferred to remain silent.

Considering the findings of the article, Satır is a person who can express his opinions in the party despite being a young deputy. In this respect, it was concluded that İnönü attracted attention and that he was a member of the party that needed to be persuaded. However, when Satır and İnönü had opposing views, Satır’s reconsideration of her thoughts once again revealed that politics is above everything.

Giriş

Satır’ın kısaca özgeçmişine değinmeden önce onun görüş bildirdiği ya da tavır aldığı konuların tarihsel süreçlerini incelemekte yarar vardır. İlk olarak ele alacağımız konu ise çok partili hayata geçiştir. Ancak bu konunun tarihsel sürecine bakmadan önce demokrasinin tanımı yapılmalıdır. Demokrasi, halk veya yurttaş topluluğu anlamına gelen *demos* ile iktidar manasında kullanılan *kratos* sözcüğünün birleşmesinden oluşan Yunanca bir sözcüktür. Böylelikle demokrasi, halkın egemenliği ya da iktidarı elinde bulundurması anlamında kullanılmaktadır¹. Osmanlılar bu kavram ile 1776 Amerikan Bağımsızlık Hareketi ve 1789 Fransız İhtilali sonrasında tanışmıştır². Bu dönemde devlet parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya olduğundan Tanzimat Fermanı’ndan II. Meşrutiyet’in ilanına kadar her alanda yenilikler yapılmaya çalışılmıştır³. Ancak yapılan yeniliklerde Osmanlı Devleti’ni kurtarmaya yetmemiştir. I. Dün-

1 Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2003), 22.

2 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeler*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 33-36.

3 Ayrıntılı bilgi için bkz: Hilal Turan, “II. Selim’den Tanzimat’a Osmanlı Devleti’nde Yeniden Yapılanma Hareketleri”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11/2 (Haziran 2019), 39.; Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985), 181.; Enver Ziya Karal, “Gülhane Hattı Hümayûn’da Batı’nın Etkisi”, *Tanzimat(Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu)*, ed. Halil İnalcık- Mehmet Seyitdanlıoğlu (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006), 79.; Yılmaz Yurtseven, “İslam ve Klasik Dönem Uygulamasında Zimmilerin Hukuki Statüsü”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Dergisi*, 8/1 (2000), 448.; Halil Cin- Gül Akyıldız, *Türk Hukuk Tarihi*, (Konya: Sayram Yayınları, 2003), 193.; Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, (Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2000), 19.; Gülnihal Bozkurt, *Alman- İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996), 71.; Ali İhsan Karataş, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlere Tanınan Din ve Vicdan Hürriyeti”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/1 (2006), 270.

ya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti yıkılmıştır⁴. İşgali kabul etmeyen Mustafa Kemal hemen Anadolu'ya geçerek Milli Mücadele'yi başlatmıştır. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) açılmasını sağlayarak bu mücadelede Türk Milleti'nin söz sahibi olmasını sağlamıştır⁵. Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra yapılan inkılâplara tepkiler artınca muhalifler 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(TCF) adı altında toplanmıştır. Partinin kurulmasını fırsat bilen Şeyh Sait Doğu'da isyan etmişse de başarılı olamamıştır. Yaşanan bu olayın ardından TCF'de İstiklal Mahkemeleri tarafından kapatılmıştır⁶. 1930 yılına gelindiğinde hükümetin denetimsiz olmasından rahatsız olan Mustafa Kemal Paşa, Fethi Okyar'a Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdurmuşsa da çok partili hayata geçişi gerçekleştirememiştir⁷.

Makale içerisinde incelenecek ikinci konu da komünizmle mücadeledir. Komünizm; devlet kavramının silahlı ya da silahsız bir biçimde yok edilmesini amaçlayan ideolojidir⁸. Bu kavram ile 1789 Fransız Devrimi sonrasında tanışan Türkler, Osmanlı'dan başlayarak Türkiye Cumhuriyeti dönemine kadar komünizme mesafeli bir duruş sergilemiştir⁹. Çünkü Türkler devlet kurumuna önem vermektedir. II. Dünya Savaşı sırasında bu mesafeli duruşunu bozmayan Türkiye'den Sovyet Rusya; hem Boğazlar Sözleşmesi'ni yeniden gözden geçirilmesini istemiştir. Ayrıca Sovyet Rusya

- 4 Ayrıntılı bilgi için bkz: Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih(1789-2010)*, (İstanbul: DER Yayınları, 2010), 369.; Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan-1918'e*, (Ankara: İmge Kitabevi, Mart 1994), 232.; Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi(1839-1950)*, (Ankara: İmge Kitabevi, Mart 2004), 44.; Hakan Uzun, "Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6/2 (2005), 154.; Satılmış Gökbayır, "Gizli bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimleri Siyasal Programı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3/1 (2012), 62.; Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Ortaasya'ya: Enver Paşa*, 2. Cilt, (İstanbul: Remzi Kitabevi, Kasım 2006), 13.; Hazal Ceren Çeviker, "II. Meşrutiyet Döneminde Meydana Gelen Bir Hükümet Darbesi:23 Ocak 1913 Babiâli Baskını", *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)*, 8/1 (2022), 161-167.; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, 3. Cilt, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 191.; Sina Akşin, "Siyasal Tarih(1908-1923), *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye Tarihi(1908-1980)*, ed. Sina Akşin, (İstanbul: Cem Yayınevi, 2000), s.69.
- 5 Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam II*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999), 57-85.; Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi-I: Erzurum Kongresi*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2008), 81-124.; Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi- II: Sivas Kongresi*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Temmuz 2008), 74-131.; Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi-II: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Nisan 1992), 37-117.; Mahmut Goloğlu, *Milli Mücadele Tarihi-III: Üçüncü Meşrutiyet(1920) Birinci Büyük Millet Meclisi*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2010), 158-175.
- 6 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi-III: Yeni Türkiye'nin Oluşumu(1923-1938)*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Ekim 2013), 92.; Erik Jan Zürcher, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(1924-1925)*, çev. Gül Çağlal Güven (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 73-86.; Hasan Acar, "Türk Siyasal Hayatında Şeyh Sait İsyanı", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/3 (2019), 2937- 2945.
- 7 Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I: Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2009), 303.; Barış Ertem, "Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası", *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 1/2 (Aralık 2010), 75-86.
- 8 Engin Çağdaş Bulut, "İdeolojinin Türk Hukukuna Yansımaları: Komünizm Örneği(1923-1960)", *Akademik Bakış*, 14/27 (Kış 2020), 62.
- 9 Bu konu hakkında bkz.: Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Mayıs 1978); Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, (y.y.: BDS Yayınları, t.y.); Necip Hablemitoğlu, *Milli Mücadelede Yeşil Ordu Cemiyeti*, (İstanbul: Birharf Yayınları, Ocak 2006); Feridun Cemal Erkin, *Türk- Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, (Ankara: Başnur Matbaası, 1968).

Türkiye’den bazı toprak taleplerinde bulunmuştur¹⁰. Bu yüzden iki ülke ilişkileri gerginleşmiştir¹¹.

İncelenecek süreçler hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Satır’ın yaşamöyküsünden bahsetmekte yarar vardır. 1911 yılında doğan Satır’ın anne adı Zekiye, baba adı Mustafa olup ilk, orta ve lise eğitimini Adana’da tamamlamıştır¹². Satır, İstanbul Tıp Fakültesi’nden 1936 yılında mezun olup askerliğini yaptıktan sonra Besni Hükümet Tabipliği’nin yanısıra Besni Kızılay Başkanlığı görevlerini yerine getirmiştir¹³. 1938 yılında Adana Belediye Tabipliği görevinden istifa eden Satır serbest doktorluğa başlamıştır¹⁴. Serbest doktorluk döneminde Kızılay Umumi Kâtipliği görevini de üstlenen Satır, 1940 yılında hem Cumhuriyet Halk Partisi(CHP) Vilayet Heyeti’ne hem de Halkevi Reisliği’ne seçilmiştir. Ayrıca Satır, 1941 yılında ikinci kez askerlik görevine çağırılmıştır. 1 Ağustos 1942 yılında üsteğmen olarak askerlik görevini tamamlayan Satır aynı görevlere getirilmiştir¹⁵. Satır, 1943 yılında Adana Halkevi Reisi olarak Halkevleri’nin 11. kuruluş yıldönümü münasebetiyle 20 Şubat 1943 yılında cumhurbaşkanı İnönü’ye çektiği bağlılık telgrafi göndermiştir. Bu telgrafta, “*millî Şefin nurlu işaretleriyle Adana Halkevleri’nin daha faydalı olacağını*” belirtmiştir¹⁶. Bu iyi ilişkilerin sonucu olarak Satır Adana’dan milletvekili adayı olmuştur. 1943 Seçimleri sonucunda Satır, Adana’dan milletvekili olmaya hak kazanarak¹⁷ seçim mazbatasını almıştır¹⁸.

Seçimden sonra CHP il teşkilatı içinde önemli görevler üstlenen Satır; 1943-1946 yılları arasında Ankara Bölge Müfettişliği, 1946’da ise İzmir Bölge Müfettişliği görevlerine getirilmiştir. 1946 Seçimleri’nde tekrar Seyhan milletvekili olan Satır, 12 Ağustos 1946 yılında TBMM Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu’na seçilmiştir¹⁹.

10 Sovyet Rusya Türkiye’den Ardahan, Artvin, Ordu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane, Giresun ve Trabzon’u istemiştir.

11 Selcen N. Korkmazcan, “Soğuk Savaş Başlangıcında Dış Etkenlerin Türkiye’de Toplumsal Değişim ve Dönüşüme Etkileri”, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Sempozyumu 26-28 Kasım 2015/İzmir*, 2. Cilt, haz. Erdem Ünlü, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2017), 1679.

12 Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi(1946-1950): Milletvekilleri Özgeçmişleri C.III*, (Ankara: TBMM Kültür, Sanat Ve Yayın Kurulu, 2012), 945.

13 *TBMM Arşivi*, Hal Tercümesi, 1302,1,7.

14 Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi*, 945.

15 *TBMM Arşivi*, Hal Tercümesi, 1302,1,7.

16 *T.C. Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi*, (CİİA), 02000235,44,757476.

17 *Ulus*, “Yurtta Mebus Seçimi Dün Sona Erdi”, (1 Mart 1943), 4; *Vakit*, “Seçim Dün Neticelendi”, (1 Mart 1943), 2; *Ulus*, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Yedinci Devre İntihabında: Namzet Gösterilip Kazanarak Mebus Olanların Adları”, (1 Mart 1943), 4.

18 *TBMM Arşivi*, Seçim Mazbatası(SM), 1302,1,7.

19 Bu komisyonda katıldığı görüşmeler için bkz: *TBMM Tutanak Dergisi*, 8. Dönem, 3. Cilt, 13. Birleşim, 1. Oturum (6. Aralık 1946), 7 Sayılı Seyhan Milletvekilliğine Seçilen Dr. Kemal Satır’ın Seçim Tutanağı Hakkında Tutanakları İnceleme Komisyonu Raporu.; *TBMM Tutanak Dergisi*, 8. Dönem, 4. Cilt, 47. Birleşim, 1. Oturum (20 Şubat 1947), 89 Sayılı İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Hakkındaki 4772 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu Raporu.; *TBMM Tutanak Dergisi*, 8. Dönem,11. Cilt, 47. Birleşim, 1. Oturum (14 Nisan 1948), 109 Sayılı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Kuruluş ve Memurları Kanununa Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Olan 4862 Sayılı Kanuna Bağlı 1 ve 2 Sayılı Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu Raporu.

1. Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde ve Sonrasında Kemal Satır

Atatürk'ün ölümünden kısa bir süre sonra başlayan II. Dünya Savaşı esnasında Türkiye hem iç hem de dış politika konusunda daha ihtiyatlı davranmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin iç politikası Tevfik Çavdar ve Korkut Boratav gözünden incelendiğinde, "aydınlar ve halk baskı altında tutulurken bir yandan da kanuni boşluklar sebebiyle savaş zenginlerinin oluşumu engellenmeye çalışılmıştır"²⁰. Bu amaca uygun olarak 18 Ocak 1940 tarihinde *Milli Koruma Kanunu* çıkarılmıştır. Ancak bu kanun yeterli olmayınca 11 Kasım 1942'de gayrimüslimlerin mallarına el koymayı amaçlayan *Varlık Vergisi Kanunu*'nun devreye girmiştir²¹. Yeni çıkarılan vergiler nedeniyle yoksul halk daha da yoksullaşmış olup bunun yanında esnaf ve zanaatkarlar zor durumda kalmıştır. Bu olumsuz koşulları görmezden gelen CHP'nin Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu çıkarması büyük toprak sahiplerinin tepkisini çekmiştir. Böylelikle CHP, kendi içinde yer alan *elitler koalisyonunun* dağılmasına neden olmuştur²². Yaşanan süreçlerden sonra Türkiye'de var olan siyasi sistem sorgulanmaya başlamıştır. Aynı dönemde Türkiye'nin dış politikası ele alındığında savaşın ilk zamanlarında Almanya'nın Avrupa'daki hızlı ilerlemesi Türkiye'deki Alman yanlılarını sevindirmiştir. Fakat İnönü, denge politikasından ödün vermeyerek hem Almanya hem de ABD ve İngiltere ile ticaret yaparak Türkiye'yi savaşın dışında tutmuştur²³. 1943 yılına gelindiğinde savaş Müttefik Devletler'in kazanacağına kesinleşmesi üzerine Türkiye bu blokta yer almıştır²⁴.

Ancak Müttefik Blok, Türkiye'yi hemen kabul etmeyerek öncelikle demokratikleşme adımlarının atılmasını istemiştir. Bu durumda hem iç hem de dış gelişmeleri değerlendiren İnönü, çok partili hayata geçmeye karar vermiştir. Bu konu hakkındaki ilk açıklamalar iç politikada Şükrü Saracoğlu'ndan dış politikada San Francisco Konferansı'nda Hasan Saka'dan gelmiştir. Her iki ismin açıklamaları da İnönü'den de destek görmüştür²⁵.

20 Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, (Ankara: İmge Kitabevi, Eylül 2008), 303.; Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, (Ankara: İmge Kitabevi, Nisan 2012), 82.

21 Süleyman Seydi, "1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika", *Osmanlı'dan İnkılabın Yılları: Türkiye'nin Politik Tarihi (İç ve Dış Politika)*, ed. Adem Çaylak, Mehmet Dikkaya, Cihat Göktepe ve Hüseyin Kapu, (Ankara: Savaş Yayınevi, Ekim 2011), 260.; Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin*, 321.

22 Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin*, 447.; Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*, çev. Güneş Ayas (İstanbul: Timaş Yayınları, Ekim 2011), 267.

23 Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin*, 300-301.; Mete Tunçay, "Cumhuriyet Halk Partisi(1923-1950). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.8*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), 2023.

24 Seydi, "1939-1945 Dönemi", 302.; Cem Eroğul, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, (Ankara: İmge Kitabevi, 1998), 19.

25 Kemal H. Karpat, *Türk Siyasal Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi*, çev. Ceren Elitez, (İstanbul: Timaş Yayınları, Ekim 2011), 94-95.; Yaşar Özüçetin, "Demokrasiye Geçiş, Demokrat Partinin Kuruluşu, 1946 Seçimleri", *Türkler*, 16. Cilt, ed. Hasan Celâl Güzel, vd., (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002). 16/1409-1410.

İnönü’nün düşünce dünyası incelendiğinde, çok partili hayata geçiş fikri Atatürk’ün ölümünden beri vardır²⁶. Ancak İnönü bu fikri iç ve dış sorunların çözülmesinden sonra gerekli zemini hazırladığında bu fikri uygulamaya geçirecektir²⁷. II. Dünya Savaşı dönemini değerlendiren İnönü’ye göre, birçok *Milli Şef* ortaya çıkmasına rağmen kendisi bunlara müdahale edememiştir. İnönü, *Milli Şefleri* yok etmek isterken tek parti iktidarına alışmış simaların yeni sisteme alışmakta zorlanacağını düşünmektedir. Bu nedenle İnönü, halkın demokrasiyi benimsemesi için bu geçişin kendi sağlığında olması gerektiğine karar vermiştir²⁸. Çok partili hayata geçiş hakkındaki fikirlerini olgunlaştıran İnönü, CHP içinde bu düşünceye karşı çıkan Satır’ı Çankaya Köşkü’nde yemeğe davet etmiştir. Yemekte İnönü, çok partili hayata geçişin öneminden bahsedip²⁹ geçiş döneminde hataların doğal karşılanması gerektiğini söylemiştir³⁰. Yaşanan gelişmeler incelendiğinde bu karara muhalif olan milletvekillerinin başında Satır gelmektedir.

CHP içinde çok partili hayat düşüncesi olgunlaşmaya başladığında parti içinde var olan ama ismi konmayan muhalif grup hareketlenmiştir. Bunun ilk göstergeleri 11 Haziran 1945’te Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve 9 Temmuz 1945 tarihinde *Ormanların Devletleştirilmesine İlişkin Orman Kanununda Değişiklik*’te yaşananlardır. Ayrıca 1 Kasım 1945’te Cumhurbaşkanı İsmet İnönü TBMM’nin açılışında yaptığı konuşmada, yeni sistemin yarışmayan dayanacağını söylemiştir. Yaşananlar üzerine muhalif grup daha rahat hareket etmeye başlamıştır³¹. Bunun sonucunda Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmelerinin ardından Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Celal Bayar’ın verdiği *Dörtlü Takrir* muhalif grubun CHP’den ayrılmasına zemin hazırlamıştır. 7 Ocak 1946 tarihinde de Demokrat Parti’nin(DP) kurulmasını sağlamıştır³². Böylelikle çok partili hayata geçişin ilk aşaması tamamlanmıştır.

İnönü, DP’nin kurulmasından sonra CHP içinde yer alan çok partili hayata geçiş karşıtlarının irtica korkusunu göz ardı edememiştir. Bu nedenle İnönü, DP kurucularından olan Celal Bayar’a partinin irticaya karşı tutumunu sormuştur. Bayar’da parti olarak irticanın karşısında olduklarını söylemesi üzerine İnönü parti içindeki yeni

26 Cemil Koçak, “Siyasal Tarih (1923-1950)”, *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980*, C.1, haz. Sina Akşin vd., (İstanbul: Milliyet Kitaplığı, 2005), 178.

27 Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976), 91-92,94.

28 Metin Heper, İsmet İnönü: Yeni Bir Yorum Denemesi, çev. Sermet Yalçın, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 116-117, 126,166.

29 Şerafettin Turan, İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000), 274-275.

30 Avni Doğan, Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası, (İstanbul: Dünya Yayınları, 1964), 249.

31 Rıdvan Akın, “Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı”, *Türkler*, ed. Hasan Celâl Güzel vd., (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 16/168.; Adem Çaylak-Şükrü Nişancı, Türkiye de Çok Partili Siyasal Sürece Giriş: Demokrasiye Geçiş Mi Siyasal Rejimin Restorasyonu Mu?, *Osmanlı’dan İkininli Yıllara: Türkiye’nin Politik Tarihi(İç ve Dış Politika)*, ed. Adem Çaylak vd., (Ankara: Savaş Kitap, 2011), 307.

32 Tevfik Çavdar, “Demokrat Parti”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, yay. haz. Mücteba Anğ vd., (Ankara: İletişim Yayınları, 1983), 8/2064.

oluşum karşıtlarını dinlememeye başlamıştır³³. İnönü'nün tavır değişikliğini fark eden Satır, bu konu hakkındaki düşüncelerini değiştirme ihtiyacı duymuştur. Bunun sonucunda parti içinde yapılan yeni düzenlemelerde görev almaya başlamıştır.

1946 yılında Türkiye'de ilk tek dereceli seçimin yapılmasına karar verilmesinden sonra Satır; ilk seçim gezisinde Adalet Bakanı Mümtaz Ökmen ve Ankara Milletvekili Arif Çubukçu'ya eşlik etmiştir³⁴. Satır, kendi başına ilk seçim gezisini 12 Temmuz 1946 tarihinde Ayaş ve Nallıhan'a giderek gerçekleştirmiştir³⁵. Burada konuşma yapmayan Satır, ilk konuşmasını da Beypazarı'nda yaparak *milli şefin* ülkeyi bütün tehlikelerden koruduğunu söylemiştir³⁶. Satır'ın konuşması incelendiğinde, hâlâ çok partili hayata alışmamıştır. 13 Temmuz 1946'da Ankara'nın köylerini dolaşan Satır, burarlarda yaptığı konuşmalarda muhalefet partilerinin vergi almayan hükümet ve erken terhis edilecek ordu gibi aldatıcı propagandalarına inanılmamasını istemiştir. Konuşmasına CHP'nin halkı aldatmayan vaatleri olduğunu belirterek devam eden Satır, CHP'nin Ankara için faydalarını anlatmıştır. Bu geziden dönüş sonrasında Balâ'ya uğrayan Satır, vatandaşların CHP'den bir endişesi varsa sormalarını istemişse de³⁷ vatandaşlardan herhangi bir soru gelmemiştir. 14 Temmuz 1946 tarihinde *Yeni Hayat, Ulus ve Sakarya* parti ocakları açılışına katılan Satır, CHP'nin ne vaat ettiyse yaptığını belirtmişse de somut bir örnek vermemiştir. Ancak çok partili hayata çabuk alışan halk, bu geziler esnasında Satır'ın İnönü'yü kalkan olarak kullandığını iddia etmiştir. Bunun üzerine Satır, İnönü'yü kalkan değil başlarında taç olarak taşıdıklarını ifade etmiştir³⁸. Bu durumda Satır halkla aynı düşüncede değildir.

18 Temmuz 1946 tarihinde ise CHP'de aday belirleme işlemleri bittikten sonra³⁹ Satır'ın Adana adaylığına kesin gözüyle bakılmaya başlanmıştır⁴⁰. 19 Temmuz 1946'da açıklanan CHP aday listesinde Satır Adana'dan aday gösterilmiştir⁴¹. Satır Adana'dan aday olmasına rağmen Ankara'da seçim çalışmalarına devam etmiştir. Bu tavrın ilk göstergesi de 19 Temmuz 1946 tarihinde Çubuk ilçesinde bir konuşma yapmasıdır. Bu konuşmasında DP'nin oyunlarını anlatan Satır'ın sözü ilçede DP taraftarlığıyla bilinen Fehmi Yağcı tarafından kesilmeye çalışılmıştır. Ancak Yağcı başarılı olamamıştır. Konuşmasına devam eden Satır'a göre, DP kendi listesini İnönü'nün lis-

33 Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, Eylül 1990), 81.; Heper, İsmet İnönü, 143.

34 *Ulus*, "Seçim Çevrelerinde: Bakanlarımızın Halkla Temasları", (29 Haziran 1946), 1.; *Akşam*, "Ankara'da Faaliyet", (29 Haziran 1946), 2.

35 *Ulus*, "Parti Müfettişimizin İlçelerdeki Temasları", (13 Temmuz 1946), 3.

36 *Ulus*, "C.H.P. lilerin Toplantısı: Ankara İlçelerinde Güzel Tezahürler", (14 Temmuz 1946), 1.

37 *Ulus*, "C.H.P. lilerin Toplantısı", (14 Temmuz 1946), 3.

38 *Ulus*, "Yeni C.H.P. Ocakları: Ankara'da Güzel Bir Törenle Dört Ocak Açıldı", (15 Temmuz 1946), 1.; *Akşam*, "Ankara'da Halk Partisinin Ocakları", (15 Temmuz 1946), 2.; *Ulus*, "Ankara'da 4 Yeni Ocak Açıldı", (15 Temmuz 1946), 3.

39 *Vakit*, "C.H.P. Adayları Bu Akşam İlan Edilecek", (18 Temmuz 1946), s.1.

40 *Vakit*, "C.H.P. Adayları", (18 Temmuz 1946), 7.

41 *T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi* (BCA), 490,1,0, 0, 343, 1438,1,66.; *Ulus*, "C.H.P. nin Milletvekili Adayları: Genel Başkan Aday Listesini Dün İlan Etti" (19 Temmuz 1946), 4.

tesisi olarak halka dağıttığı için vatandaş dikkatli olmalıdır⁴². Satır’ın konuşması incelendiğinde listeler üzerinden DP’yi suçlamasına rağmen somut bir delil sunmamıştır. Seçimin sonlarına doğru Satır’ın seçim çalışmaları Metin Toker tarafından incelenmiştir. Buna göre Satır, başlarda seçim çalışmalarını önemsememişse de sonlara doğru köylere giderek bu açığı kapatmaya çalışmıştır⁴³. Oysaki Satır seçim çalışmalarında gayretli olmasına rağmen gayretini Adana’da değil Ankara’da göstermesine hiçbir bahane bulunamamıştır.

21 Temmuz 1946 Seçimleri’nde Satır, Ankara Çankaya İlkokulu’nda oyunu kullanmıştır⁴⁴. Yeni Adana Gazetesi’nin 22 Temmuz 1946⁴⁵ ve Ulus Gazetesi’nin 23 Temmuz 1946 tarihli haberlerinde Kemal Satır’ın kazandığı ilan edilmiştir⁴⁶. Yeni Adana Gazetesi de Kemal Satırın Adana şehrinde aldığı toplam oy sayısını 12,050 olarak bildirmiştir⁴⁷. Bu sonuçlar incelendiğinde seçim çalışmalarını Ankara’da yürüten Kemal Satır’ın Adana’da seçimi kazanmasının tek sebebi seçmenlerin kişiye değil partiye oy vermelerinden kaynaklanmıştır. Satır’ın seçim tutanağının kabulüne kesin gözüyle bakılan bu seçimde CHP 396, DP 62 ve Bağımsızlar 7 milletvekilliği kazanmıştır⁴⁸.

1946 Seçimleri’ni CHP’nin kazanmasından sonra İnönü, partide özel teşebbüs-ten önemli isimlerin de bulunması gerektiğini düşünmeye başlamıştır. Bu nedenle İnönü, Satır’ı, Vehbi Koç’u CHP’ye davet etmekle görevlendirmiştir. Fakat Koç, işle-
rinin yoğunluğunu bahane ederek daveti kabul etmemiştir. Bunun üzerine Satır ile gönderdiği mesajda İnönü, paradan daha önemli şeyler olduğuna vurgu yapmıştır. Gönderilen mesajın ardından Koç, CHP’ye girmeyi kabul etmiştir⁴⁹. Satır’ın girişimleri incelendiğinde, İnönü’den habersiz hareket etmeyerek İnönü’nün güvenini sarsmaya çalışmıştır.

Elde ettiği bu güveni kaybetmemeye çalışan Satır, çok partili hayata geçişin bir başka aşaması olan Seçim Kanunu yenileme esnasında da bu tutumunu sürdür-

42 *Ulus*, “Çubuk’ta Dün Yapılan Toplantı”, (20 Temmuz 1946), 3.

43 Metin Toker, “Hükümet Merkezinde Hangi Taraf Kazanacak?”, (Ankarada), *Cumhuriyet*, (21 Temmuz 1946), 2.

44 *Ulus*, “Ankara’da: Seçim Sukûnet İçinde Yapıldı”, (22 Temmuz 1946), 1.

45 *Yeni Adana*, “Seçimleri Cumhuriyet Halk Partisi Ekseriyetle Kazanmıştır: C.H.P. Adayları Ankara’da 20 Bin, Şehrimizde Yüzde 70 Fazlâsıyla Kazanmıştır”, (22 Temmuz 1946), 1.

46 *Ulus*, “Tasnifi Tamamlanan Yerlerden Alınan Haberlere Göre: 46 İlde Seçimi C.H.P. Kazandı”, (23 Temmuz 1946), 4.

47 *Yeni Adana*, “İlimizde Seçimi: Cumhuriyet Halk Partisi Adayları Kazanmıştır”, (23 Temmuz 1946), 1. Ayrıca *Yeni Adana*, “İlimizde Seçimi: Cumhuriyet Halk Partisi Adayları Kazanmıştır”, (23 Temmuz 1946), 1. ve *Yeni Adana*, “İlimizdeki Seçimin Neticeleri”, (23 Temmuz 1946), 3. haberlerinde de seçim sonuçları açıklanmaya devam etmiştir. Buna göre; Adana Merkez Kazası’nda 22,104, Kozan’da 8,839, Kadırlı’de 3,955, Ceyhan’da 10,696, Saimbeyli’de 5004, Karaisalı’da 3,015, Bahçe’de 2, 933 oy almasına rağmen sadece Feke’de 3,938 oy alarak burada birinci olabilmıştır. Ayrıca *Yeni Adana*, “C.H.P. Seçimleri Çoğunlukla Kazandı: İstanbulda Tasnif Sonucu İlan Edildi. C.H.P. 5, D.P. 15 ve 3 Bağımsız Milletvekili Seçildi: İlimizde Tasnifin Son Neticeleri Alındı”, (24 Temmuz 1946), 1. tarihli haberinde, 63,954 oyu daha Satır’ın almıştır.

48 Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi’nde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976), 97.; Hikmet Bilâ, *CHP Tarihi (1919- 1979)*, (Ankara: DMS Doruk Matbaacılık Sanayii, 1979), 207.

49 Altan Öymen, *Değişim Yılları*, (İstanbul: Doğan Kitap, Şubat 2018), 55.

müştür. 9 Ocak 1948 tarihli CHP Meclis Grubu toplantısında konuşan Satır, kanunun değişiminden yana bir konuşma yaparak⁵⁰ bu konuda değişen görüşlerini ilk defa partililerle paylaşmıştır. Yine 7 Mayıs 1947 tarihli Meclis oturumunda Satır, parti olarak adaletten ayrılmayacaklarını belirttikten sonra eski dönemlerdeki idare amirlerinin baskıcı tutumunu eleştirmiştir⁵¹. Satır'ın konuşması incelendiğinde, düşüncelerindeki değişim fark edilmiştir. Görüşmelerin ardından *Mahalle Muhtarı Seçimi Kanunu* kabul edilerek⁵² yeni sisteme bir adım daha yaklaşmıştır.

Çok partili hayata geçiş sürecinin başlamasıyla birlikte Cumhurbaşkanı'nın görev ve yetki sınırlarının yeniden belirlenmesi gerektiği gündeme gelmiştir. Bu nedenle Nihat Erim'in hazırladığı beyanname 12 Temmuz 1947 tarihinde Çankaya Köşkü'nde Satır tarafından dinlenmiştir. Ancak Satır herhangi bir olumsuz bir yorumda bulunmamıştır. Böylelikle 12 Temmuz Beyanname'si'nin İnönü tarafından okunmuştur. 19 Temmuz 1947'de bu geçişe karşı çıkma eğilimine geri dönen Satır'ı İsmet İnönü Çankaya Köşkü'ne tekrar davet etmiştir. İnönü, Satır'a bu sistemin önemini bir kez daha anlatmak zorunda kalmıştır. Bu sefer de Erim'in Anayasa hakkındaki düşüncelerine kızmaya başlayan Satır'ı Erim sakinleştirmiştir. 23 Temmuz 1947'de Çankaya Köşkü'nde Satır ile karşılaşan Erim bu kırgınlıkla sadece dünün adamı olunabileceğini söylemiştir⁵³. Bu konuşmanın ardından Erim'i savunmaya karar veren Satır, 30 Ağustos 1947 tarihinde Çankaya Köşkü'nde Erim hakkında çıkan söylentileri yalanlamıştır⁵⁴.

Her ne kadar Seçim Kanunu hazırlık aşamasında olsa da gazete ve dergiler tam olarak ortaya konmamış kanun hakkında eleştiri yapmaya başlamıştır. Büyükdöğü dergisinin 2 Nisan 1948 tarihli sayısında bu konuyu ele alan Cafer Semo'ya göre; "İktidar partisinin seçim kanununda sadece yüzeysel değişiklikler yaparak demokratik kadroların oluşturulmamıştır"⁵⁵. Yine 2 Mayıs 1948 tarihli Yeni Sabah gazetesinin başyazısında da arzu edilen değişikliklerin hâlâ yapılmadığı⁵⁶, zaten çok partili hayata geçişin tam olarak gerçekleşmeyeceği⁵⁷ görüşleri yer almıştır. Bu istekleri göz ardı edemeyeceğini anlayan İçişleri Komisyonu, 3 Mayıs 1948 tarihinde yaptığı toplantı sonucunda; her sandıkta her partiden iki temsilcinin müşahit olarak bulunması, oyların herkesin gözü önünde sayıldıktan sonra orada hazırlanacak seçim tutanağı suretinin bütün müşahitlere verilmesine karar vermiştir. Ayrıca bu tutanakların daha büyük kurullarca incelendikten sonra hazırlanan tutanakların da aynı müşahitlere verilme-

50 *Akşam*, "C.H. Partisi Meclis Grubu Seçim Kanununun Tadili Teklifini Kabul Etti", (10 Ocak 1947), 1.

51 TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, 5. Cilt, 57. Birleşim, (7 Mayıs 1947), 113-114.

52 *Ulus*, "B. M. Meclisindeki Görüşmeler: Mahalle Muhtar Seçimi Kanunu Kabul Edildi", (8 Mayıs 1947), 5.

53 Nihat Erim, *Günlükler*, 1. Cilt, haz. Ahmet Demirel, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005), 162.

54 İsmet İnönü, *Defterler*, 1. Cilt, haz. Ahmet Demirel, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 475.

55 Cafer Semo, "Seçim Kanunu Etrafında: Seçim Kanununda "Nisbi" Usulün Kabulünü İstiyoruz", *Büyükdöğü*, (2 Nisan 1948), 12.

56 *Yeni Sabah*, "Maksad Yine, İktidarda Kalmak Fakat...", (2 Mayıs 1948), 1.

57 *Yeni Sabah*, "Maksat Yine, İktidarda Kalmak Fakat...", (2 Mayıs 1948), 3.

lidir⁵⁸. Ancak savcının bütün sandık müşahitlerini emniyete götürme yetkisine itiraz eden DP’liler, bu maddenin bir daha gözden geçirilmesini istemiştir⁵⁹.

Seçim Kanunu’nda yaşanan gelişmeler CHP içindeki müfritleri harekete geçirmiştir. Bu dönemde yaşanan İnönü- Saka anlaşmazlığını⁶⁰ ve seçim emniyeti konusunu bahane etmişlerdir⁶¹. Kendilerine göre haklı olduklarını düşündükleri konuları kullanarak iktidarda kalma çalışmalarına başlamışlardır⁶². Bu nedenle Satır’ın katıldığı 16 Mayıs 1948 tarihinde başlayıp⁶³ 19 Mayıs 1948’de biten İstanbul CHP İl Kongresi’nde DP’nin eleştirilmesini de⁶⁴ kendi amaçları için kullanmaya karar vermişlerdir. Buna göre son dönemlerdeki demokrasi karşıtı söylemleriyle ünlenen Satır’ı, CHP Genel Sekreteri yaparak hedeflerine ulaşmayı planlamışlardır⁶⁵. Ancak 21 Mayıs 1948 tarihli CHP meclis grubu toplantısında, Satır’ın Seçim Kanunu’nun yenilenmesinden yana konuşması⁶⁶ müfritlerin planlarını altüst etmiştir. Yaşanan bu gelişmelere rağmen 14 Temmuz 1948 tarihinde Seçim Kanunu kabul edilerek yürürlüğe girmesiyle⁶⁷ çok partili hayata geçiş süreci tamamlanmıştır.

Fakat yıllar sonra hem İnönü hem de Satır bu dönem hakkında röportajlar vermiştir. İnönü, geçişin Satır sayesinde başarılı olduğunu söylemiştir⁶⁸. Ancak aynı dönemi anlatan Satır ise İnönü’ye irticanın doğmasından çekindiğini belirtmiştir⁶⁹. Bir başka röportajında Satır, 1950 Seçimleri’ne 10 gün kala İsmet İnönü’nün çok partili hayata geçişin tamamlanabilmesi için iktidarın el değiştirmesi gerektiğini kendisine söylediğini iddia etmiştir⁷⁰. Bu röportajlar incelendiğinde İnönü Satır’ı övgüyle anmasına rağmen Satır’ın düşüncelerinde herhangi bir değişim olmamıştır.

2. Komünizmle Mücadele Konusunda Kemal Satır

II. Dünya Savaşı sonrasında ise Türkiye, dış politikada çok taraflılık ve uluslararası kurumlara göre şekillenme kararı almıştır. Alınan karar gereğince Türkiye, ABD ile iyi ilişkiler kurma çalışmalarına başlamıştır. Bunun sonucunda çok partili hayata

58 *Yeni Sabah*, “Yeni Seçim Tasarısı”, (3 Mayıs 1948), 1.

59 *Yeni Sabah*, “Yeni Seçim Tasarısı”, (3 Mayıs 1948), 5.

60 A. Cemaleddin Saraçoğlu, “İnönü “C.H.P.” Başkanı Kaldıkça”, *Yeni Sabah*, (6 Mayıs 1948), 1,3.

61 A. Cemaleddin Saraçoğlu, “Yazdı-Bozdu Tahtası”, *Yeni Sabah*, (9 Mayıs 1948), 1,3

62 *Yeni Sabah*, “Hem İktidarda Kalmak Hem Şikâyet Etmek.”, (10 Mayıs 1948), 1.; *Yeni Sabah*, “Hem İktidarda Kalmak Hem Şikâyet Etmek”, (10 Mayıs 1948), 3.

63 *Ulus*, “C.H.P. İstanbul İl Kongresi Toplandı”, (16 Mayıs 1948), 1.; *Yeni Sabah*, “C.H.P. İl Kongresi Dün Sabah Toplandı”, (16 Mayıs 1948), 1.

64 *Yeni Sabah*, “C.H.P. Kongresi”, (19 Mayıs 1948), 5.

65 *Yeni Sabah*, “Halk Partisinde: Müfritler Yine Vaziyete Hâkim Oluyorlar”, (11 Mayıs 1948),1.

66 *Akşam*, “Seçim Emniyeti”, (21 Mayıs 1948), 1.; *Akşam*, “Seçim Emniyeti”, (21 Mayıs 1948), 2.

67 *Yeni Adana*, “Seçim Kanunu Tasdik Edildi”, (14 Temmuz 1948), 1.

68 Metin Tokar, “C.H.P. Genel Başkanı Ben Olsaydım!”, *Milliyet*, (30 Ağustos 1967), 2.

69 İlhami Soysal, “Dr. Kemal Satır: “Paşa Demokrasiye Geçmeye Kararlıydı”, *Milliyet*, (25 Aralık 1983), 9.

70 Pınar Türenç, “Satır: 14 Mayıs’ın Mimarı İnönü’dür”, *Milliyet*, (14 Mayıs 1985), 8.

geçiş süreci başlatılması Türkiye'deki komünistleri sevindirmesine rağmen kısa süre sonra Türkiye komünizme savaş açmıştır⁷¹.

1947 yılına gelindiğinde ise üniversite gençliği antikomünist hareketlerde yer alması devlet tarafından desteklenmiştir. Bunun sonucunda üniversite gençliğinin, *Adımlar, Yurt ve Dünya* dergilerindeki yazılarından ötürü *solcu hocalar* olarak tanınan Behice Boran, Pertev Naili Boran ve Niyazi Berkes'in üniversiteden atılmaları konusunda istenilen rolleri üstlendikleri görülmüştür⁷². Üniversitede gerilimin artması üzerine 22 Aralık 1947 tarihinde toplanan Milli Eğitim Komisyonu Üniversite Muhtariyeti Kanunu'nu referans göstererek senatonun öğretim üyelerini ihraç edebileceğine karar vermiştir⁷³. Bu kararı fırsat bilen Ankara Üniversitesi öğrencileri, 27 Aralık 1947'de bir yürüyüş yaparak komünizmle mücadele edeceklerini belirtmişlerdir⁷⁴. Gösterileri izleyen Niyazi Berkes, Satır'ın Coğrafya Müzesi önünde Ankara Valisiyle görüştüğünden sonra göstericilerin yanından ayrılmıştır⁷⁵. Ancak bu konu hakkında herhangi bir başka kaynaktan bilgi edinilememiştir. Yürüyüşün ardından öğrenciler hem Ankara Üniversitesi Rektörü Şevket Aziz Kansu'nun istifasını hem de Kansu'dan komünizmi kötülemesini de talep etmişlerdir⁷⁶. Bu yürüyüş esnasında öğretim üyeleri hakkında karar vermek için toplanan senatoda bulunan Prof. Dr. Nüzhet Dirisu, bir açıklama yaparak bu konu hakkında ciddi tartışmaların yaşandığını ifade etmiştir⁷⁷. Dirisu'nun bu açıklaması incelediğinde, konunun titizlikle ele alındığına kamuoyunu inandırmak için olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Ankara Valiliği, bu yürüyüş hakkında bilgi verirken, mecliste de bu yürüyüşü öven konuşmalar yapılmıştır⁷⁸. Yapılan açıklamaların ardından komünizm propagandası yapmanın cezası artırılmıştır⁷⁹. Yeni düzenle-

71 Yücel Bozdağlıoğlu, İsmet İnönü Hükümetlerinde Dış Politika: Hükümet Programları Üzerinden Bir Değerlendirme", *Ulusal Kahraman Devlet Adamı İsmet İnönü Sempozyumu Bildirileri 25 Ekim 2018*, haz. Engin Berber (İzmir: Konak Belediyesi Yayınları, 2019), 95.; Ahmet Çelik, "Soğuk Savaş Başlarında Türkiye'de Anti-Komünizm Etkisinde Milliyetçilik ve Din", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30/1, (Ocak 2020), 400-401.

72 Sami Yılmaz, Sami, İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Sovyetler Birliği ve Komünizm Algısının Toplum ve Kurumların Biçimlenişindeki Etkisi (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2010), 99-100.

73 *Ulus*, "Fakülte'deki Tahkikat Meselesi", (23 Aralık 1947), 1.; *Ulus*, "Fakülte'deki Tahkikat", (23 Aralık 1947), 2.

74 *Yeni Adana*, "Ankara Yüksek Tahsil Gençliği Bu Sabah Komünizm Aleyhinde Bir Nümayiş Yaptı: Onbinlerce Genç Bir Sel Hâlinde Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesine Giderek Binayı İşgal Etiler. Gençler(Rektör İstifa Etsin, Komünist Öğretmen İstemiyoruz, Kahrolsun Komünistler) Diye Bağırıyor", (27 Aralık 1947), 1.; *Ulus*, "Gençler Dün Komünistlik Aleyhine Bir Toplantı Yaptı: Büyük Heyecanla Kızıl İdeoloji Bir Daha Takbih Edildi", (28 Aralık 1947), 1.; *Vakit-Yeni Gazete*, "Ankara Gençliğinin Dünkü Nümayişleri: "Komünizmi Nerede Bulursak Yok Edeceğiz! Diye Andıçtılar", (28 Aralık 1947), 1.; *Ulus*, "Gençler Dün Komünistlik Aleyhine Bir Toplantı Yaptı", (28 Aralık 1947), 4.

75 Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, yay. haz. Ruşen Sezer (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 432-433.

76 *Akşam*, "Komünizmle Mücadele: Ankara'da Dün Büyük Bir Nümayiş Yapıldı", (28 Aralık 1947), 1.; *Akşam*, "Komünizmle Mücadele", (28 Aralık 1947), 2.; *Vakit-Yeni Gazete*, "11'e Kadar Gelen Haberler: Ankara Gençlerinin Dünkü Nümayişleri", (28 Aralık 1947), 2.

77 *Ulus*, "Aşırı Solcu Hocalar Hakkında: Prof. Dirisu'nun Ulus'a Demeci", (28 Aralık 1947), 1.; *Ulus*, "Prof. Dirisu'nun Ulus'a Demeci", (28 Aralık 1947), 3.

78 *Yeni Adana*, Son Ankara Nümayişi Hakkında: Ankara Valiliğinin Tebliği", (29 Aralık 1947), 1.; *Yeni Adana*, "Millî Eğitim Müzakereleri Sırasında: Komünizm Karşı Gençliğin İnfialeri Takdir Edildi", (30 Aralık 1947), 1.; *Yeni Adana*, "Bütçe Görüşmeleri: Millî Eğitim ve Bayındırlık Bütçeleri Kabul Edildi", (30 Aralık 1947), 2.

79 Korkmazcan, "Soğuk Savaş Başlangıcında", 1686.

meden sonra görülen dava sonucunda Niyazi Berkes ve Behice Boran’ın 3’er ay hapsine karar verilmiştir. Pertev Naili Boratav ise aynı davadan beraat etmiştir⁸⁰. Fakat Satır’ın komünizm karşıtlığı bununla bitmemiştir. Satır, hem köy enstitülerini hem de parti içinde yer alan 35’ler grubu⁸¹ lideri olan Nihat Erim’e sataşmıştır⁸².

3. Din Eğitimi Hakkındaki Düşünceleri

Satır’ın ilgilendiği bir başka konu da din eğitimidir. II. Dünya Savaşı sırasında Kemal H. Karpat’a göre; “1930-1945 yılları arasında laiklik ilkesiyle ateizmin özendirilerek II. Dünya Savaşı esnasında camiler *ahır* gibi kullanılmıştır”⁸³. Oysaki 2022 yılında Yasin Ersin ve Fahri Sakal’ın yayınladığı makalesinde, bazı camiler askeriye tarafından depo ya da müze ve sergi salonu olarak kullanıldığı ortaya çıkmıştır⁸⁴. Dolayısıyla Karpat’ın iddiasının asılsız olduğu kanıtlanmıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra İnönü; halkın cenazesini gömecek, çocuğunu sünnet ettirecek din görevlisi bulamadıklarına dair şikâyetlerini dikkate almaya karar vermiştir. Bunun sonucunda dinin *manevi bir gıda* olduğunu belirten İnönü⁸⁵, din eğitimi ile ilgili yeni düzenlemelerin yapılacağını belirtmiştir. İnönü’nün bu açıklamalarından sonra hem din eğitimi verilmesi gerektiğini savunan İslami dergiler hem de karşı görüşte olan Hür Gençlik gazetesinde çeşitli yazılar yayınlanmıştır⁸⁶.

Gazete ve dergiler bu konu hakkında fikirlerini savunduğu esnada toplanan CHP 7. Kurultayı’nda partinin laiklik ilkesine bağlı kalacağı kabul edilmiştir. Ancak seçimleri göz önünde bulunduran CHP, din dersi konusunda yumuşama kararı alarak⁸⁷ kurultay kararlarını hiçe saymıştır. Kurultayda alınan kararın esnetilmesinden sonra Erim, İnönü ile görüşerek tek parti döneminde din eğitimi konusunda aşırılığa gidildiğini söylemiştir. Erim’e göre, okullarda isteğe bağlı din derslerinin konulacağından dolayı bu dersi verilebilecek öğretmenlerin yetiştirilmesi için bir de İlahiyat Fakültesi açılması gerekmektedir⁸⁸. Erim ile görüşmesinin ardından İnönü, Satır ile bir fikir alışverişinde bulunmuştur⁸⁹. Görüşmelerden sonra İnönü, Erim’in görüşünü

80 Yeni Adana, “Sol Propaganda Yapmaktan: İki Öğretim Üyesi 3 Aya Mahkûm Oldu”, (11 Şubat 1950), 1.

81 Muhibbe Erdoğan, İsmail Rüştü Aksal’ın Siyasi Hayatı(1946-1950), (Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 17-21.

82 Erim, *Günlükler*, 96,268.

83 Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, 39,66.

84 Yasin Ersin- Fahri Sakal, “Tek Parti Döneminde Camilerin Amaçları Dışında Kullanılması”, *Vakıflar Dergisi*, 58 (Aralık 2022), 209-224.

85 Heper, İsmet İnönü, 173.; Mustafa Öcal, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi: -Mukaddime Kitap-*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, Nisan 2007), 158.

86 Kâzım Naim Duru, “Yobazlık ve Yobazlar,” *Büyükdöğü*, (30 Kasım 1945), 3.; Kâzım Naim Duru, “Diyaret İşleri”, *Büyükdöğü*, (20 Eylül 1946), 3.; *Büyükdöğü*, “Vesikalar Konuşuyor: Bu Dini Nasıl Tepelemek İstediler?”, (2 Mayıs 1947), 13-14.; Recep Zühtü, “Vesikalar Konuşuyor: İşe Nasıl Başlandı”, *Büyükdöğü*, (9 Mayıs 1947), 13.; Hıfzı Topuz, “Türkiye’de Din Tedrisatı Olamaz”, *Hür Gençlik*, S.3, (9 Mayıs 1947), 1,8.; *Büyükdöğü*, “Hadiselerin Muhasebesi: Türkiye’de Din”, (26 Aralık 1947), 8.

87 Öcal, *Osmanlıdan Günümüze*, 159-160.

88 Turan, İsmet İnönü, 182.

89 *Cumhuriyet*, “Cumhurbaşkanı İsmet İnönü: Kör Bağnazlığın Gereği Yok”, (24 Mayıs 2010), 10.

benimseyerek bu konunun Atatürk ilkelerine zarar vermeden çözüleceğini ve irticanın zamanla ortadan kalkacağına dair konuşmalar yapmaya başlamıştır⁹⁰. Burada en dikkat çeken durum Satır'ın çok partili hayata geçiş sürecinde sıkça bahsettiği konulardan olan irticaya hiç değinmemesidir.

Sonuç

CHP, kurulduğu günden II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1946 yılına kadar Atatürk ve İnönü'nün direktiflerinden ayrılmamıştır. Ancak II. Dünya Savaşı sırasında partiye katılan genç isimlerle bu durum değişmeye başlamıştır. Bu makalenin amacı da II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin geçirdiği siyasal ve sosyal değişimler Satır'ın bakış açısıyla ortaya koymaktır. Böylelikle hem Satır'ın hem de CHP'nin içindeki görüş farklılıklarının Satır'a etkisi açığa çıkartılmaya çalışılmıştır.

Satır'ın özgeçmişi incelendiğinde, doktorluk mesleğinin zorunlu görevlerini yerine getirirken diğer taraftan CHP taşra teşkilatında görev aldığı anlaşılmıştır. Bu durum Satır'ın politikada önemli yerlere hızlıca gelmesini kolaylaştırmıştır. Böylelikle Satır'ın Türkiye'nin yaşadığı değişimlerde, İnönü tarafından *ikna edilmesi gereken kişi* konumuna geldiği anlaşılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu günden II. Dünya Savaşı sonuna kadar demokrasiden yana olmuştur. Ancak Türkiye, demokrasinin şartlarından biri olan çok partili hayata geçiş konusunda başarılı olamamıştır. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra Türkiye'nin Batı Bloğu içinde yer almaya karar vermesi bu konunun yeniden gündeme gelmesini sağlamıştır. Her ne kadar İnönü bu geçişi kendi sağlığında olmasını arzu etse de Satır irticanın yeniden ortaya çıkacağını bahane ederek çok partili hayata geçişi istememiştir. Oysaki ne DP'nin kuruluşunda ne de sonrasında yaşanan olaylarda irticayı hatırlatacak faaliyetlere rastlanılmamıştır. Dolayısıyla Satır'ın yeni görüş ve düşüncelere açık olmadığı anlaşılmıştır. Fakat İnönü'nün çok partili hayata geçiş konusunda kararlı olması Satır'ın bu görüş hakkındaki fikirlerinin değişmesine yol açmıştır. Ayrıca CHP içindeki bazı gruplar ise Satır'ın düşüncelerini eski hâline getirmek istemişse de başarılı olamamıştır. Ancak yıllar sonra bu dönemi değerlendiren Satır'ın açıklamaları incelendiğinde, irtica konusundaki düşüncelerinin değişmediği anlaşılmıştır. Böylelikle Satır'ın *siyaseten* bazı görüşleri kabul edebileceği ortaya çıkmıştır.

Türkler, komünizmin ortaya çıktığı tarihten II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar bu görüşe mesafeli bir tutum sergilemiştir. Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrasında ise komünizmin tamamen karşısında yer almıştır. Bu konuda Satır'ın görüşü ilk zamanlarda belli değildir. Çünkü Satır komünizm hakkında hiçbir açıklama yapmamıştır. Ancak Berkes'in iddiasına göre Satır, Ankara Üniversitesi öğrencilerinin komünizm

90 Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Anılar*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977), 328.

karşıtı gösterilerinde onları desteklemiştir. Fakat bu iddiayı destekleyen başka kaynakların bulunamaması yorum yapmayı imkânsız hâle getirmiştir. Gösteriden sonra Satır görüşlerini daha rahat açıklamaya başlamıştır. Bu durumda Satır, hem Köy Enstitüleri’ni hem de parti içinde yer alan 35’ler Grubu’nu komünizmle suçlayarak partisinin atılımlarını eleştirmekten kaçınmadığını göstermiştir.

Makalenin üçüncü maddesinde yer alan din eğitimi hakkında birçok derginin olumlu ya da olumsuz görüş bildirdiği tespit edilmiştir. Burada ikna konusunda bir değişim yaşanmıştır. Din eğitiminin başlaması konusunda Satır, İnönü’yü ikna etmiştir. Böylelikle Satır’ın irtica korkusunu yendiği anlaşılmıştır.

Kaynakça

1. Arşivler

BCA, 490,1,0,0,343,1438,1,66.

CİİA, 02000235,44,757476.

TBMM Arşivi, SM, 1302,1,7.

TBMM Arşivi, Hal Tercümesi, 1302,1,7.

2. Resmi Yayınlar

TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, 3. Cilt, 13. Birleşim, 1. Oturum (6. Aralık 1946), 7 Sayılı Seyhan Milletvekilliğine Seçilen Dr. Kemal Satır’ın Seçim Tutanağı Hakkında Tutanakları İnceleme Komisyonu Raporu.

TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, 4. Cilt, 47. Birleşim, 1. Oturum (20 Şubat 1947), 89 Sayılı İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Hakkındaki 4772 Sayılı Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu Raporu.

TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, 11. Cilt, 47. Birleşim, 1. Oturum (14 Nisan 1948), 109 Sayılı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Kuruluş ve Memurları Kanununa Bazı Hükümler Eklenmesine Dair Olan 4862 Sayılı Kanuna Bağlı 1 ve 2 Sayılı Cetvellerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı ve Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu Raporu.

TBMM Tutanak Dergisi, VIII. Dönem, 5. Cilt, 57. Birleşim, (7 Mayıs 1947), 113-114.

3. Süreli Yayınlar

Akşam. “Ankara’da Faaliyet”, (29 Haziran 1946), 2.

Akşam. “Ankara’da Halk Partisinin Ocakları”, (15 Temmuz 1946), 2.

Akşam. “C.H. Partisi Meclis Grubu Seçim Kanununun Tadili Teklifini Kabul Etti”, (10 Ocak 1947), 1.

Akşam. “Seçim Emniyeti”, (21 Mayıs 1948), 1.

Akşam. “Seçim Emniyeti”, (21 Mayıs 1948), 2.

Akşam. “Komünizmle Mücadele: Ankara’da Dün Büyük Bir Nümayiş Yapıldı”, (28 Aralık 1947), 1.

- Akşam*. "Komünizmle Mücadele", (28 Aralık 1947), 2.
- Büyükdoğu*, "Vesikalar Konuşuyor: Bu Dini Nasıl Tepelemek İstediler?", (2 Mayıs 1947), 13-14.
- Büyükdoğu*, "Hadiselerin Muhasebesi: Türkiye'de Din", (26 Aralık 1947), 8.
- Cumhuriyet*. "Cumhurbaşkanı İsmet İnönü: Kötü Bağnazlığın Gereği Yok", (24 Mayıs 2010), 10.
- Ulus*. "Yurtta Mebus Seçimi Dün Sona Erdi", (1 Mart 1943), 4.
- Ulus*. "Türkiye Büyük Millet Meclisi Yedinci Devre İntihabında: Namzet Gösterilip Kazanarak Mebus Olanların Adları", (1 Mart 1943), 4.
- Ulus*. "Seçim Çevrelerinde: Bakanlarımızın Halkla Temasları", (29 Haziran 1946), 1.
- Ulus*. "Parti Müfettişimizin İlçelerdeki Temasları", (13 Temmuz 1946), 3.
- Ulus*. "C.H.P. lilerin Toplantısı: Ankara İlçelerinde Güzel Tezahürler", (14 Temmuz 1946), 1.
- Ulus*. "C.H.P. lilerin Toplantısı", (14 Temmuz 1946), 3.
- Ulus*. "Yeni C.H.P. Ocakları: Ankara'da Güzel Bir Törenle Dört Ocak Açıldı", (15 Temmuz 1946), 1.
- Ulus*. "Ankara'da 4 Yeni Ocak Açıldı", (15 Temmuz 1946), 3.
- Ulus*. "Seçim Çevrelerinde: Bakanlarımızın Halkla Temasları", (29 Haziran 1946), 1.
- Ulus*. "C.H.P. nin Milletvekili Adayları: Genel Başkan Aday Listesini Dün İlan Etti" (19 Temmuz 1946), 4.
- Ulus*. "Çubuk'ta Dün Yapılan Toplantı", (20 Temmuz 1946), 3.
- Ulus*. "Ankara'da: Seçim Sukûnet İçinde Yapıldı", (22 Temmuz 1946), 1.
- Ulus*. "Tasnifi Tamamlanan Yerlerden Alınan Haberlere Göre: 46 İlde Seçimi C.H.P. Kazandı", (23 Temmuz 1946), 4.
- Ulus*. "B. M. Meclisindeki Görüşmeler: Mahalle Muhtar Seçimi Kanunu Kabul Edildi", (8 Mayıs 1947), 5.
- Ulus*. "C.H.P. İstanbul İl Kongresi Toplandı", (16 Mayıs 1948), 1.
- Ulus*. "Fakülte'deki Tahkikat Meselesi", (23 Aralık 1947), 1.
- Ulus*. "Fakülte'deki Tahkikat", (23 Aralık 1947), 2.
- Ulus*. "Gençler Dün Komünistlik Aleyhine Bir Toplantı Yaptı: Büyük Heyecanla Kızıl İdeoloji Bir Daha Takbih Edildi", (28 Aralık 1947), 1.
- Ulus*, "Gençler Dün Komünistlik Aleyhine Bir Toplantı Yaptı", (28 Aralık 1947), 4.
- Ulus*, "Aşırı Solcu Hocalar Hakkında: Prof. Dirisu'nun Ulus'a Demeci", (28 Aralık 1947), 1.
- Ulus*. "Prof. Dirisu'nun Ulus'a Demeci", (28 Aralık 1947), 3.
- Vakit*. "Seçim Dün Neticelendi", (1 Mart 1943), 2.
- Vakit*, "C.H.P. Adayları Bu Akşam İlan Edilecek", (18 Temmuz 1946), s.1.
- Vakit*. "C.H.P. Adayları", (18 Temmuz 1946), 7.
- Vakit- Yeni Gazete*. "Ankara Gençliğinin Dünkü Nümayişleri: "Komünizmi Nerede Bulursak Yok Edeceğiz! Diye Andıçtılar", (28 Aralık 1947), 1.
- Vakit- Yeni Gazete*. "11'e Kadar Gelen Haberler: Ankara Gençlerinin Dünkü Nümayişleri", (28 Aralık 1947), 2.
- Yeni Adana*. "Seçimleri Cumhuriyet Halk Partisi Ekseriyetle Kazanmıştır: C.H.P. Adayları Ankara'da 20 Bin, Şehrimizde Yüzde 70 Fazlâsiyle Kazanmıştır", (22 Temmuz 1946), 1.
- Yeni Adana*. "İlimizde Seçimi: Cumhuriyet Halk Partisi Adayları Kazanmıştır", (23 Temmuz 1946), 1.

Yeni Adana, “İlimizdeki Seçimin Neticeleri”, (23 Temmuz 1946), 3.

Yeni Adana. “C.H.P. Seçimleri Çoğunlukla Kazandı: İstanbulda Tasnif Sonucu İlan Edildi. C.H.P. 5, D.P. 15 ve 3 Bağımsız Milletvekili Seçildi: İlimizde Tasnifin Son Neticeleri Alındı”, (24 Temmuz 1946), 1.

Yeni Adana. “Seçim Kanunu Tasdik Edildi”, (14 Temmuz 1948), 1.

Yeni Adana. “Ankara Yüksek Tahsil Gençliği Bu Sabah Komünizm Aleyhinde Bir Nümayiş Yaptı: Onbinlerce Genç Bir Sel Hâlinde Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesine Giderek Binayı İşgal Etiler. Gençler(Rektör İstifa Etsin, Komünist Öğretmen İstemiyoruz, Kahrolsun Komünistler) Diye Bağırıyordu”, (27 Aralık 1947), 1.

“*Yeni Adana*. “Son Ankara Nümayişi Hakkında: Ankara Valiliğinin Tebliği”, (29 Aralık 1947), 1.

Yeni Adana. “Millî Eğitim Müzakereleri Sırasında: Komünizme Karşı Gençliğin İnfialleri Takdir Edildi”, (30 Aralık 1947), 1.

Yeni Adana. “Bütçe Görüşmeleri: Millî Eğitim ve Bayındırlık Bütçeleri Kabul Edildi”, (30 Aralık 1947), 2.

Yeni Adana. “Sol Propaganda Yapmaktan: İki Öğretim Üyesi 3 Aya Mahkûm Oldu”, (11 Şubat 1950), 1.

Yeni Sabah. “Maksad Yine, İktidarda Kalmak Fakat...”, (2 Mayıs 1948), 1.

Yeni Sabah. “Maksat Yine, İktidarda Kalmak Fakat...”, (2 Mayıs 1948), 3.

Yeni Sabah. “Yeni Seçim Tasarısı”, (3 Mayıs 1948), 1.

Yeni Sabah. “Yeni Seçim Tasarısı”, (3 Mayıs 1948), 5.

Yeni Sabah. “Hem İktidarda Kalmak Hem Şikâyet Etmek..”, (10 Mayıs 1948), 1.

Yeni Sabah. “Hem İktidarda Kalmak Hem Şikâyet Etmek”, (10 Mayıs 1948), 3.

Yeni Sabah. “C.H.P. İl Kongresi Dün Sabah Toplandı”, (16 Mayıs 1948), 1.

Yeni Sabah. “C.H.P. Kongresi”, (19 Mayıs 1948), 5.

Yeni Sabah. “Halk Partisinde: Müfritler Yine Vaziyete Hâkim Oluyorlar”, (11 Mayıs 1948), 1.

4. Kitaplar

Aydemir, Şevket Süreyya. *Makedonya’dan Ortaasya’ya: Enver Paşa*, 2. Cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi, Kasım 2006.

Aydemir, Şevket Süreyya. *Tek Adam*, 2. Cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.

Çavdar, Tefvik. *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi(1839-1950)*, Ankara: İmge Kitabevi, Mart 2004.

Barutçu, Faik Ahmet. *Siyasi Anılar*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977.

Berkes, Niyazi. *Unutulan Yıllar*, yay. haz. Ruşen Sezer, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

Bilâ, Hikmet. *CHP Tarihi (1919- 1979)*, Ankara: DMS Doruk Matbaacılık Sanayii, 1979.

Boratav, Korkut. *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, Ankara: İmge Kitabevi, Nisan 2012.

Bozkurt, Gülnihal. *Alman- İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996.

Cin, Halil- Akyıldız, Gül. *Türk Hukuk Tarihi*, Konya: Sayram Yayınları, 2003.

Çavdar, Tefvik. *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi(1839-1950)*, Ankara: İmge Kitabevi, Mart 2004.

Çavdar, Tefvik. *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, Ankara: İmge Kitabevi, Eylül 2008.

Çoker, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve 1. Dönem Milletvekilleri*, C.III, Ankara: TBMM Kültür, Sanat Ve Yayın Kurulu, 1995.

- Çufalı, Mustafa. *Türk Parlamento Tarihi(1946-1950): Milletvekilleri Özgeçmişleri*, C.III, Ankara: TBMM Kültür, Sanat Ve Yayın Kurulu, 2012.
- Doğan, Avni. *Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası*, İstanbul: Dünya Yayınları, 1964.
- Erim, Nihat. *Günlükler* C.I. haz. Ahmet Demirel. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Erkin, Feridun Cemal. *Türk- Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Ankara: Başnur Matbaası, 1968.
- Eroğul, Cem. *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi, 1998.
- Findley, V. Carter. *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*, çev. Güneş Ayas, İstanbul: Timaş Yayınları, Ekim 2011.
- Goloğlu, Mahmut. *Milli Mücadele Tarihi-I: Erzurum Kongresi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2008.
- Goloğlu, Mahmut. *Milli Mücadele Tarihi- II: Sivas Kongresi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Temmuz 2008.
- Goloğlu, Mahmut. *Milli Mücadele Tarihi-III: Üçüncü Meşrutiyet(1920) Birinci Büyük Millet Meclisi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ocak 2010.
- Goloğlu, Mahmut. *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I: Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat 2009.
- Gözler, Kemal. *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, 2000.
- Gözübüyük, Şeref, *Anayasa Hukuku*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2003.
- Hablemitoğlu, Necip. *Milli Mücadelede Yeşil Ordu Cemiyeti*, İstanbul: Birharf Yayınları, Ocak 2006.
- Heper, Metin. *İsmet İnönü: Yeni Bir Yorum Denemesi*, çev. Sermet Yalçın. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- İnönü, İsmet. *Defterler*, C.I. haz. Ahmet Demirel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Kaynar, Reşat. *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1985.
- Kili, Suna. *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler: Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1976.
- Öcal, Mustafa. *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi: -Mukaddime Kitap-*. İstanbul: Der-gâh Yayınları, Nisan 2007.
- Öymen, Altan. *Değişim Yılları*, İstanbul: Doğan Kitap, Şubat 2018.
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih: İlkçağlardan-1918'e*, Ankara: İmge Kitabevi, Mart 1994.
- Tanör, Bülent. *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeler*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Toker, Metin. *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Eylül 1990.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi*, C.III, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Tunçay, Mete. *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Mayıs 1978.
- Tunçay, Mete. *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, y.y.: BDS Yayınları, t.y.
- Turan, Şerafettin. *İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.
- Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi-II: Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Nisan 1992.

Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi-III: Yeni Türkiye’nin Oluşumu(1923-1938)*, Ankara: Bilgi Yayınevi, Ekim 2013.

Uçarol, Rifat. *Siyasi Tarih(1789-2010)*, İstanbul: DER Yayınları, 2010.

Zürcher, Erik Jan. *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Siyasal Muhalefet: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası(1924-1925)*, çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

5. Makaleler

Acar, Hasan. “Türk Siyasal Hayatında Şeyh Sait İsyanı”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/3, (2019), 2934-2952.

Akın, Rıdvan. “Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı”, *Türkler*, ed. Hasan Celâl Güzel, vd., 16/1684-1706. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Akşin, Sina. “Siyasal Tarih(1908-1923)”, *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye Tarihi(1908-1980)*, ed. Sina Akşin. 4/27-127. İstanbul: Cem Yayınevi, 2000.

Ayhan, Halis. “Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi”, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu 07-09 Aralık 2005*, haz. Murat Alper Parlak. 343-352. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2010.

Bozdağlıoğlu, Yücel. “İsmet İnönü Hükümetlerinde Dış Politika: Hükümet Programları Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Ulusal Kahraman Devlet Adamı İsmet İnönü Sempozyumu Bildirileri 25 Ekim 2018*, haz. Engin Berber. 87-97. İzmir: Konak Belediyesi Yayınları, 2019.

Bulut, Engin Çağdaş. “İdeolojinin Türk Hukukuna Yansımaları: Komünizm Örneği(1923-1960)”, *Akademik Bakış*, 14/27, (Kış 2020), 61-82.

Çavdar, Tevfik. “Demokrat Parti”. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, yay. haz. Mücteba Anđ, vd., 8/2060-2075. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.

Çaylak, Adem- Nişancı, Şükrü. “Türkiye de Çok Partili Siyasal Sürece Giriş: Demokrasiye Geçiş Mi Siyasal Rejimin Restorasyonu Mu?”. *Osmanlı’dan İkininli Yıllara: Türkiye’nin Politik Tarihi(İç ve Dış Politika)*, ed. Adem Çaylak vd. 303-343. Ankara, Savaş Kitap, 2011.

Çelik, Ahmet, “Soğuk Savaş Başlarında Türkiye’de Anti- Komünizm Etkisinde Milliyetçilik ve Din”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30/1, (Ocak 2020), 399-411.,

Çeviker, Hazal Ceren. “II. Meşrutiyet Döneminde Meydana Gelen Bir Hükümet Darbesi:23 Ocak 1913 Babiâli Baskını”, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi (JEBPIR)*, 8/1 (2022), 159-170.

Duru, Kâzım Naim. “Yobazlık ve Yobazlar,” *Büyükdoğu*, (30 Kasım 1945), 3.

Duru, Kâzım Naim. “Diyanet İşleri”, *Büyükdoğu*, (20 Eylül 1946), 5.

Ertem, Barış. “Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası”, *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 1/2 (Aralık 2010), 71-92.

Ersin, Yasin- Sakal, Fahri. “Tek Parti Döneminde Camilerin Amaçları Dışında Kullanılması”, *Vakıflar Dergisi*, 58 (Aralık 2022), 209-224.

Gökbayır, Satılmış. “Gizli bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 1908 Seçimleri Siyasal Programı”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3/1 (2012), 61-96. ,

Karal, Enver Ziya. “Gülhane Hattı Hümayûn’da Batı’nın Etkisi”, *Tanzimat(Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu)*, ed. Halil İnalçık- Mehmet Seyitdanlıoğlu. 65-82. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006.

- Karataş, Ali İhsan. "Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlere Tanınan Din ve Vicdan Hürriyeti", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/1 (2006), 268-283.
- Keyifli, Şükrü. "Eğitim ve Din Eğitimi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/2 (2013), 103-126.
- Koçak, Cemil. "Siyasal Tarih (1923-1950)", *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980*, haz. Sina Akşin vd. 1/127-214. İstanbul: Milliyet Kitaplığı, 2005.
- Korkmazcan, N. Selcen, "Soğuk Savaş Başlangıcında Dış Etkenlerin Türkiye'de Toplumsal Değişim ve Dönüşüme Etkileri", *Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Sempozyumu 26-28 Kasım 2015*, yay. haz. Erdem Ünlen. 1673-1694. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2017.
- Özüçetin, Yaşar. "Demokrasiye Geçiş, Demokrat Partinin Kuruluşu, 1946 Seçimleri", *Türkler*, ed. Hasan Celâl Güzel, vd., 16/1408-1426. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Saraçoğlu, Cemaleddin A., "İnönü "C.H.P." Başkanı Kaldıkça", *Yeni Sabah*, (6 Mayıs 1948), 1,3.
- Saraçoğlu, Cemaleddin A., "Yazdı-Bozdu Tahtası", *Yeni Sabah*, (9 Mayıs 1948), 1,3.
- Semo, Cafer, "Seçim Kanunu Etrafında: Seçim Kanununda "Nisbi" Usulün Kabulünü İstiyoruz", *Büyükdoğu*, (2 Nisan 1948), 1,2.
- Sencer, Muzaffer. "Din ve Toplum", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, yay. haz. Mücteba Anğ, vd., 2/560-569. İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Seydi, Süleyman. "1939-1945 Dönemi İç ve Dış Politika". *Osmanlı'dan İkibinli Yıllara: Türkiye'nin Politik Tarihi (İç ve Dış Politika)*, ed. Adem Çaylak vd. 257- 302. Ankara, Savaş Kitap, 2011.
- Soysal, İlhami. "Dr. Kemal Satır: "Paşa Demokrasiye Geçmeye Kararlıydı", *Milliyet*, (25 Aralık 1983), 9.
- Sunar, Cavit. "Din Nedir?", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/1-4, (1962), 65-70.
- Toker, Metin. "Hükümet Merkezinde Hangi Taraf Kazanacak?", *Cumhuriyet*, (21 Temmuz 1946), 2.
- Toker, Metin. "C.H.P. Genel Başkanı Ben Olsaydım!", *Milliyet*, (30 Ağustos 1967), 2.
- Topuz, Hıfzı. "Türkiyede Din Tedrisatı Olamaz", *Hür Gençlik*, S.3, (9 Mayıs 1947), 1,8.
- Turan, Hilal. "II. Selim'den Tanzimat'a Osmanlı Devleti'nde Yeniden Yapılanma Hareketleri", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11/2 (Haziran 2019), 37-46.
- Türenç, Pınar. "Satır: 14 Mayıs'ın Mimarı İnönü'dür", *Milliyet*, (14 Mayıs 1985), 8.
- Uzun, Hakan. "Türk Demokrasi Tarihinde I. Meşrutiyet", *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6/2, (2005), 145-162.
- Yurtseven, Yılmaz. "İslam ve Klasik Dönem Uygulamasında Zimmilerin Hukuki Statüsü", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Dergisi*, 8/1, (2000), 439- 469.
- Zühtü, Recep. "Vesikalar Konuşuyor: İşe Nasıl Başlandı", *Büyükdoğu*, (9 Mayıs 1947), 13.

6. Tezler

- Erdoğan, Muhibbe, İsmail Rüştu Aksal'ın Siyasi Hayatı(1946-1950). Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Yılmaz, Sami, İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Sovyetler Birliği ve Komünizm Algısının Toplum ve Kurumların Biçimlenişindeki Etkisi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

AFGANİSTAN'DAN TOKAT'A GÖÇ EDEN TÜRKMENLERİN DOĞUM GELENEKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Serdar Deniz ÖZDEMİR* , Cihan Melih BOZDEMİR**

Özet

İnsan, öz kültürünü geçmişten geleceğe ulaştırma gücüne haiz sosyal bir varlıktır. Kolektif belleğinde yer alan pek çok veriyi kültürel yapılar ve geleneksel kalıplar etrafında işleme becerisiyle muhteşem bir kabiliyete sahip olan insanın, dünyadaki varoluşun ilk ve en önemli aşaması sayılan doğum tasavvuru üzerine de güçlü bir anlam oluşturduğu ve bu anlamı geleceğe ulaştırdığı aşikârdır. Bu bağlamda binlerce yıllık geçmişiyle ulaştığı/göç ettiği her yere geleneklerini taşıyan Türk milletinin, hayatın geçiş dönemlerinden biri olan doğum etrafında da kadim bilgisini geleneksel normlar ekseninde buluşturduğu görülmektedir.

Hayatın içerisinde kişiyi farklı yönlerden etkileyen çeşitli dönüm noktaları bulunmaktadır. İnsanın en savunmasız, en mutlu, en hüzünlü anlarına denk gelen bu kritik dönemler geçiş dönemi olarak adlandırılır. Doğum, evlenme, ölüm gibi ana başlıklar altında incelenen bu geçiş dönemleri, insanın sosyal bir varlık olması sebebiyle yalnız kendisini değil içinde bulunduğu toplumu da yakından ilgilendirmekte ve buna dair çeşitli uygulamaları beraberinde getirmektedir. Bu dönemlerden ilki olan doğum üzerine yüklenen anlamlar ise oldukça değerlidir. Bu bağlamda Afganistan'dan Tokat'a göç eden Türkmenlerin doğum geleneklerinin de Türk milli kodlarını içerdiğini söylemek mümkündür.

1982'de Afganistan'dan Türkiye'ye göç eden Türkmenler, Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından Tokat iline ve Yeşilyurt ilçesine yerleştirilmiş, yaşamlarına Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak devam etmişlerdir. Bununla birlikte Anadolu'da varlığını sürdürün Türk kültür ekosistemine dâhil olup bu toprakların güçlü bir parçası olmuşlardır. Bundan ötürü Türkmenlerin gelenekleri üzerine çalışma yapılması son derece elzemdir. Çünkü teknolojik gelişmelerin bazı olumsuz etkileri, sözlü kültüre ait verilerin unutulması gibi sebeplerle geleneklerin muhafazası da zorlaşmaktadır. Bu nedene bağlı olarak makalede Afganistan'dan Tokat'a göç eden Türkmenlerin doğum gelenekleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Göç, Türkmen, Tokat, Doğum, Gelenek

* Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, serdardenizozdemir@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-2389-2940

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, cihan.melih@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-1773-4751

A STUDY ON THE BIRTH TRADITIONS OF TURKMEN IMMIGRANT FROM AFGHANISTAN TO TOKAT

Abstract

A man is a social being who has the power to convey his own culture from the past to the future. It is obvious that man, who has a magnificent ability to process much data in his collective memory around cultural structures and traditional patterns, also creates a strong meaning in the conception of birth, which is considered the first but most important stage of existence in the world and conveys this meaning to the future. In this context, the Turkish nation, which carries its traditions everywhere it has reached/immigrated with its thousands of years of history, brings together its ancient knowledge around traditional norms around birth, which is a transitional period of life.

There are various turning points in life that affect a person in different ways. These critical periods, which coincide with the most vulnerable, happiest, and saddest moments of a person, are known as transitional periods. These transitional periods, which are examined under the main headings such as birth, marriage, and death, are of interest not only to human beings, but also to the society in which they live, and bring along various practices related to this. The meanings attributed to birth, which were the first of these periods, are valuable. In this context, it is possible to say that the birth traditions of Turkmen who migrated from Afghanistan to Tokat also included Turkish national codes.

Turkmens who migrated from Afghanistan to Turkey in 1982 settled in the provinces of Tokat and Yeşilyurt in the State of the Republic of Turkey and continued their lives as citizens of the Republic of Turkey. However, they continue to exist in Anatolia, have been included in the Turkish cultural ecosystem, and have become a strong part of these lands. For this reason, it is necessary to study the traditions of Turkmen. Some of the negative effects of technological developments and the oblivion of oral cultural data make it difficult to preserve traditions. For this reason, this article focuses on the birth traditions of Turkmens who migrated from Afghanistan to Tokat.

Keywords: Migration, Turkmen, Tokat, Birth, Tradition

Extended Abstract

Migration is a phenomenon that humankind has faced in almost every period of history. Although this phenomenon dates back to ancient times, the economic and political crises experienced worldwide in the last century have brought it to the top of the agenda. The transition of people from their place of residence to another place is not only a physical change but also includes psychological and sociological elements. In addition, the phenomenon of migration allows the codes of cultural memory to be carried, and the formation of a multidimensional structure in the new space. While people try to maintain their traditions in their current living spaces, on the other hand, they want to continue their cultural belonging ontologically in order to adapt to the local culture. Accordingly, the concept of migration, which has a place in the history of many societies, is extremely important for Turkish society.

Throughout history, Turks have had to change places because of their lifestyles, the difficulties of the geography they live in, and politically based situations. Over the centuries, there have been many Turkish migrants from Central Asia to the West. One of these mass migration movements was the arrival of Turkmen, originating from Afghanistan, to Turkey via Pakistan in 1982. With the decision taken by the Council of Ministers of the Republic of Turkey, Turkmen

war victims continued their lives in the Tokat center and Yeşilyurt districts. The place of residence was determined in accordance with the economic activities of Turkmen and the climate of the geography they lived before migration. Some Turkmen, who dispersed to other cities for social and economic reasons after migration, live intensively in the Zeytinburnu district of Istanbul today. It is a remarkable fact that Turkmen return to Tokat and Yeşilyurt on holidays. In this context, it is understood that Turkmen who migrated from Afghanistan continued their many traditions around their cultural memories with a sense of belonging to the place.

The transition period is used to describe the most important stages of human life. Each of these periods, expressed as birth, marriage, and death, reached consciousness. Starting before birth, situations such as marriage and death have drawn attention as critical periods in a person's life. Within the Turkish cultural circle, these periods have taken their foundation from old Turkish beliefs, undergone various changes in a wide geography, and continued their vitality by changing and developing under the influence of different religions. In addition, people who migrate have cultural elements. The social environment in a newly settled area affects immigrants in every way. This effect is especially evident in transition period customs. Based on this idea, this article focuses on the birth traditions of Turkmen who migrated from Afghanistan to Tokat. Thus, this study aims to reveal the aspects of the data carried in cultural memory within the framework of the birth tradition, which gains meaning around the Turkish cultural circle.

According to the results of this article, it is clear that the Turkmen of Afghanistan, who left their places because of the destruction caused by the war, were very strongly attached to Anatolian geography, which they voluntarily accepted as their homeland. Although the time elapsed after migration was relatively short, the fact that Turkmen and Anatolian Turks shared a common cultural heritage played a major role in this commitment. Turkmen kept their birth-related traditions alive in their new homeland and handed them down from generation to generation.

Although the beliefs and practices shaped around birth have been continued by Turkmen families, modern medicine is also used in many stages of birth. Depending on this situation, which is a natural process, it is possible to say that some traditions have partially changed and forgotten. Despite this, it is obvious that ancient knowledge living in collective memory has been carried to the future with wisdom that transcends the ages.

Giriş

Göç, insanoğlunun tarihin hemen her döneminde karşı karşıya kaldığı bir olgudur. Bu olgu çok eski zamanlara dayansa da son yüzyılda dünya genelinde yaşanan ekonomik ve siyasi bunalımlar onu gündemde ilk sıralara taşımıştır. "Göç, özellikle modern zamanlarda temel sosyal değişimin bir belirtisidir."¹ İnsanların yerleşik oldukları mekândan başka bir mekâna geçişi yalnızca fiziksel bir değişim olmayıp aynı zamanda psikolojik ve sosyolojik unsurları da içermektedir. Bütün bunların yanında göç olgusu, kültürel belleğe ait kodların taşınmasına ve yeni mekân içerisinde çok boyutlu bir yapının oluşmasına imkân vermektedir. İnsanlar güncel yaşam alanlarında bir yandan geleneklerini sürdürmeye çalışırken diğer yandan yerel kültüre uyum sağlama düşüncesiyle ontolojik anlamda kültürel aidiyetlerini devam ettirmeyi iste-

1 J. Jansen Clifford, *Readings in the Sociology of Migration* (Kanada: Pergamon Press Ltd 1970), 3.

mektedirler. Bu bağlama uygun olarak birçok toplumun tarihinde önemli bir yer edinen göç kavramı, Türk toplumu için de fazlasıyla anlam içermektedir.

Türkler tarih boyunca yaşam biçimlerinden, yaşadıkları coğrafyanın zorluklarından/ zorunluluklarından ve siyasi temelli durumlardan kaynaklı olarak mekân değiştirmek mecburiyetinde kalmışlardır. Yüzyıllar içerisinde Orta Asya'dan batı istikametine çok sayıda Türk göçü olmuş, Anadolu ve çevresindeki Türk varlığı artmıştır. Sonuçta Türkler bu coğrafyada güçlü devletler kurmuş, kültürel varlıklarını etkili bir şekilde geleceğe taşımışlardır. Bu toplu şekilde göç hareketlerinden birini de 1982 yılında Afganistan menşeli Türkmenlerin, Pakistan üzerinden Türkiye'ye gelişi oluşturmaktadır. "1978 yılında Afganistan'da ihtilal oldu ve Rus işgali bu topraklara sıçradı. Neticede Türkmenlerin bir kısmı Pakistan'a sığındı. 1981 yılında Kenan Evren, Pakistan'ı ziyaret ettiği sırada Türkmen ileri gelenleri ile görüştü, bu görüşme sonunda Türkmenlerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına alınabileceğine karar verildi."² 1982 yılında Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun aldığı kararla Türkmen savaş mağdurları Tokat merkez ve Yeşilyurt ilçesinde iskân edilmiş yaşamlarını bu bölgede sürdürmüşlerdir. İskân yeri, Türkmenlerin ekonomik uğraşlarına ve göç öncesinde yaşadıkları coğrafyanın iklimine uygun olarak belirlenmiştir. Göçün ardından geçen zaman içerisinde sosyal ve ekonomik nedenlere bağlı olarak başka kentlere de dağılıp gösteren Türkmenlerin bir kısmının bugün yoğun olarak İstanbul'un Zeytinburnu ilçesinde yaşadıkları görülmektedir. Türkmenlerin her ne kadar Tokat çevresi dışında da ikamet ettikleri bilinse de yıl içerisinde, bayramlarda ve yaz tatillerinde Tokat'a ve Yeşilyurt ilçesine döndükleri dikkate değer bir gerçektir. Bu bağlamda Afganistan'dan göç eden Türkmenlerin mekâna bağlı aidiyet duygusuyla kültürel hafızaları etrafında pek çok geleneklerini devam ettirdikleri anlaşılmaktadır. Belleğin kültürel boyutunu oluşturan bu gelenekler içerisinde geçiş dönemlerinin ilki olan doğum geleneklerinin de son derece değerli bir yeri vardır.

Geçiş dönemi, insan hayatının en önemli aşamalarını belirtmek için kullanılan bir tabirdir. Doğum, evlenme ve ölüm olarak ifade edilen bu dönemlerin her biri varoluşsal anlamlarıyla bilince ait bütün evrelere sirayet etmiştir. Bu dönemler ayrıca insanın dış etkilere en açık olduğu ve kişinin türlü yöntemlerle koruma altına alınması gerektiği hassas zaman dilimleridir. İnsanlar bu dönemlerde, dinî inançlarının ve kültürel birikimlerinin gerektirdiği bazı uygulamalarla söz konusu dönemleri sağlıklı bir biçimde atlarmaya gayret ederler. Fiziksel ve psikolojik olarak kendini gösteren bu hassas dönemlerde insanlar dış etkilere açık olduğundan kendilerini ve çevrelerini koruma ihtiyacı duyarlar. Doğum öncesinden başlamak üzere sünnet, askerlik, evlenme ve ölüm gibi durumlar kişinin hayatındaki kritik dönemler olarak dikkat çekmektedir. Bu dönemler yalnız kişiyi değil, insanın sosyal bir varlık olmasından kaynaklı dâhil olduğu aileyi hatta zaman zaman toplumun önemli bir kesimini dahi ilgilendirmiştir. Hâliyle bu süreçlerde farklılıklar ve benzerlikler içeren türlü inanış ve uygu-

2 Recep Kılıç vd., *Musaköy'den Yeşilyurt'a* (Ankara: Yeşilyurt Kaymakamlığı K. H. G. Birliği, 1996), 18.

lamalar oluşmuştur. Geçiş dönemlerinde karşılaşılan inanış ve uygulamaların zaman içerisinde kalıplaşarak kuşaktan kuşağa aktarılmasıyla günümüz topluluklarının kültür birikimini oluşturdukları gözlenmektedir. Erman Artun'a göre geçiş dönemlerinde kümelenen âdetler, gelenekler, töreler ve törenler, bunların içerisinde yer alan işlemler ve uygulamalar, bir ülkenin ya da belirli bir yörenin geleneksel kültürünün ana bölümlerinden birini oluşturur.³ Türk kültür dairesi içerisinde bu dönemler, temelini eski Türk inançlarından almış olup geniş bir coğrafyada çeşitli değişikliklere uğramış ve farklı dinlerin etkisiyle de değişip gelişerek canlılığını sürdürmüştür. Bunun yanında göç eden insan da bu eylemini gerçekleştirirken sahip olduğu kültürel unsurları da beraberinde taşımaktadır. Farkında olsun veya olmasın, insan yanında götürdüğü kültürel birikimini yeni yerleştiği ortamda da açığa çıkarmaktadır. Yerleşilen yeni alandaki sosyal ortam ise göçmeni her hâliyle etkilemektedir. Bu etki özellikle geçiş dönemi âdetlerinde hissedilmektedir. Bu düşünceden hareketle makalede Afganistan'dan Tokat'a göç eden Türkmenlerin doğum gelenekleri üzerinde durulmuştur. Böylece doğum geleneği çerçevesinde kültürel bellekte taşınan verilerin Türk kültür dairesi etrafında anlam kazanan yönlerinin de açığa çıkarılması amaçlanmıştır.

1. Afganistan'dan Tokat'a Göç Eden Türkmenlerin Doğum Gelenekleri

Geçiş dönemleri içerisindeki ilk aşama olan doğum, insan hayatının başlangıcını ifade eden en önemli dönem olarak görülmektedir. Doğum olayı yalnızca bireyi ilgilendirmekle kalmayıp başta anne olmak üzere aile ve akrabaları da etkisine alan uzun bir süreçtir. Özellikle Türk toplumunda, toplumun temel yapı taşı olarak nitelendirilen aile kavramının önemi büyüktür. Anne adayı kadının ve baba adayı erkeğin toplum içinde saygınlık kazanmasının çocuk sahibi olmakla ilişkili olduğu bilinen bir gerçektir. Bu sebeple evli çiftlerden çocuk sahibi olmaları beklenmektedir. Bu durum bugün olduğu gibi geçmiş dönemlerde de kendini göstermiş ve kültürel kaynaklarımıza yansımıştır. Örneğin Dede Korkut Hikâyelerinden "Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boy'unda", Oğuzların büyük hükümdarı Bayındır Han tarafından tertip edilen toyda oğlu olanın ak otağa, kızı olanın kızıl otağa, oğlu-kızı olmayanın ise kara otağa oturulması eski devirlerde dahi çocuk sahibi olmanın ne denli önemsendiği hususunda önemli bir örnektir.⁴

Çocuk sahibi olmanın statü olarak kabul edildiği Türk toplumunda evliliğin ardından gelen ilk uygulamalar doğum olayı çevresinde şekillenmektedir. "Yaygın bir ifadeyle 'çocuk ailenin ocağını tütürür.' Çocuk, evliliğin temel amacı olarak görülmektedir. Bu yüzden evlenen çiftlerden hemen çocuk yapmaları beklenmektedir."⁵ Türklerde ailenin gücünün, nüfusun çokluğuyla doğru orantılı olarak kabul edil-

3 Erman Artun, Tekirdağ "Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 9-10 (1998), 1.

4 Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2019), 24.

5 Fatih Balci, *Kuzey Kıbrıs Türk Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri ve Buna Bağlı İnanışlar*. (İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2019), 50.

mesi, doğum olayına ayrı bir önem bahsetmiş; bu olayın etrafında gelişen inanış ve uygulamaları çeşitlendirmiştir. Doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası olarak karşımıza çıkan bu kültürel sistem, Afganistan'dan Tokat'a göç eden Türkmenlerin gelenekleri etrafında da son derece anlamlı bir varoluşa erişmiştir.

1.1. Doğum Öncesi

Türklerde çocuk sahibi olmak, dolayısıyla soyun devamını sağlamak oldukça önemli kültürel bir fenomendir. Bu durum toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadına güçlü bir ayrıcalık kazandırmaktadır. Bu bağlamda özellikle erkek çocuğa sahip olabilen kadın, diğer Türk toplumlarında olduğu gibi Türkmen toplumunda da değer görmektedir. Bununla ilişkili olarak gerçekleştirilen ritüeller, düğün günü gelinin kucasına bir çocuğun verilmesi veya gelin yatağında bir çocuğun yuvarlanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'nun farklı yerlerinde karşılaşılan bu uygulamalara aynı şekilde Türkmenlerde de rastlanmaktadır. Filiz Güven'in belirttiğine göre gelinin kucasına çocuğun verilmesi, evlilikte kadının görevini hatırlatan bir argüman olmanın ilerisinde, çocuğun olmaması hâlinde kısırlığın sorumlusu olarak ilk önce kadının düşünüleceğine dair bilgi içermektedir.⁶ Annelik kavramının kutsanması ve çocuk sahibi olmanın önemine bağlı nedenlerle doğum öncesine dair gerçekleştirilen uygulamalar genel olarak kadınlar etrafında şekillenmiştir. Çocuk sahibi olmak adına gerçekleştirilen tüm uğraş ve temennilerin yanı sıra bu isteğine ulaşamayan çiftlerde genel olarak kusurun kadında arandığı gözlenmiştir.

Çocuk bekleyen ailenin bu muradına erişmek için gerçekleştirdiği uygulamalar, sürdürdüğü inanışlar, ekseriyetle anne adayları etrafında oluşsa da Türkmen baba adaylarının da çocuk sahibi olmada sorumluluk sahibi olduğu gözlenmiştir. Özellikle baba olmak isteyen erkeklerin adaklar adadığı ve yardıma muhtaç kimselerin ihtiyaçlarını giderdikleri, kışın yağın kar içerisinde bir tünel kazıp Allah'tan bir çocuk dileyerek bu tünelin içinden geçtikleri tespit edilmiştir.

Her ne kadar toplum içerisinde çocuk sahibi olmaya önem verilse de bazı nedenlerden ötürü çocuk sahibi olmak istemeyen ailelerin olduğu da bir gerçektir. Ev halkı nüfusunun fazla olması, sağlık sorunları, ekonomik problemler gibi nedenlerle bazı aileler gebeliğin önlenmesine veya mevcut gebeliğin sonlandırılmasına dair uygulamalar da gerçekleştirilmiştir. Geleneksel anlamda, modern tıp yöntemlerinin uzağında bazı uygulamalarla Türkmenlerde gebeliğin önlenmesi; kadının ağır yük kaldırması, buzlu suyun içine oturması, yüksekte atlaması gibi yöntemlerle olmaktadır (KK2, KK4, KK6, KK11). Ancak Türkmenler arasından yapılan derlemelerde gebeliğin önlenmesine/sonlandırılmasına, dinî inanışlardan ötürü pek sıcak bakılmadığı tespit edilmiştir.

6 Filiz Güven, *Kars Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum, Evlenme, Ölüm* (İstanbul: Kriter Yayınları, 2021), 25.

Doğum, Türkmenlerde değerli bir varoluş biçimidir. Milletin bekası için ailenin kutsanması muhakkak bir gerekliliktir. Doğuma bağlı inanış ve uygulamalarda doğum öncesi gelenekleri çoğunlukla çocuk sahibi olabilmek için gerçekleştirilen ritüeller etrafında şekillenmektedir. Bu bağlamda çocuksuzluk problemine bağlı olarak birtakım inanış ve uygulamaların varlığı da açıktır.

1.1.1. Çocuksuzluk Problemi: Kısırlığı Giderme Yolları

Geleneksel Türk toplumunda çocuksuzluk sosyal ve kültürel açıdan büyük bir problemdir. Toplum nazarında hoş karşılanmayan kısırlığın, edebî kaynaklarda da aynı şekilde olumsuz bir şekilde karşımıza çıktığı söylenebilir. Bu bağlamda Kırgız Türklerine ait Manas Destanı'nda Yakup Han, çocuğu olmayınca karısı ile ilgili sitemini şu şekilde dile getirir:

"Bu 'Çıırçı' bana hiç erkek oğul doğurmadı

On dört yıldır alalı ana dahi olmadı

Kutsal bir yere gidip yanında dahi yatmadı

Kutsal pınara gidip yanında bir yatmadı

Bir elmanın altına giderek oynamadı

(Kısırlıktan) kurtulup kutsal yol bulamadı."⁷

Benzer şekilde çocuksuzluk problemine Dede Korkut Hikâyelerinde de değinilmektedir. Anlatıda Dirse Han'ın çocuksuzluk sorununu çözmek için açları doyurduğu, borçluları borcundan kurtardığı, et yığdırıp kımız sağdırarak bir ağzı dualıdan yardım istediği, karısının ise kuru çaylara su salarak çocuksuzluk sorununa çare aradığı görülmektedir.⁸ Çocuğu olmayanlara kısır veya dölsüz denilen Türkmen toplumunda, "Çocuğu olmayanın merhameti olmaz." denilerek olumsuz bir anlam yüklenmektedir.

Türkmenlerde genel olarak çocuk sahibi olamama durumunda erkekte kusur aranmamaktadır. Bu sebeple kısırlığa çare olacağı düşünülen uygulamaların daha çok kadın etrafında ve kadınlar tarafından gerçekleştirildiği gözlenmektedir. Bu bağlamda Kurban Bayramı'nda kesilen koyunun bağırsakları, pisliği dökülecek şekilde yıkanır; hamile kalmak isteyen kadının boyu kadar ölçülerek kesilir. Bu ölçme işlemi kırk defa yapılır. Kesilen bağırsaklar toplanır, "Allah'ım senin için kesilen kurbanların hürmetine hayırlı bir çocuk ver." şeklinde bir duayla evin bahçesindeki bir kenara gömülür (KK8, KK11, KK12). Muhtevası bazı ritüellerle ve sembolik ifadelerle zenginleşen bu inanış/uygulama sayesinde çocuksuzluğun son bulacağı düşünülür. Türkmenlerin,

7 Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I. Cilt*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010), 506.

8 Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, 24.

göç öncesindeki yaşamlarında olduğu gibi bugün de kısırlığın önlenmesi için türbe ziyaretlerinde buldukları ve bu ziyaretleri genellikle Tokat merkez ve İstanbul'da gerçekleştirerek sorunu dinî inançlar etrafında çözmeye çalıştıkları tespit edilmiştir.

1.1.2. Düşük Yapan Kadınların Uygulamaları

Türkmenlerde “Boğaz” veya “İki kat boldu” şeklinde adlandırılan hamile kadınlar, günümüzde hamile olduklarını modern tıbbın imkânlarından yararlanmak suretiyle öğrenip bu durumu ailenin kadın büyüklerine bildirirler. Kadınların, eşleri dışındaki erkeklere hamile olduklarına dair bilgi vermesi Türkmen toplumunca hoş karşılanmamaktadır. Hamile olduğunu anlayan kadının bu andan itibaren amacı hamilelik sürecinin sağlıklı bir şekilde devamını sağlamaktır. “Kadının davranışlarının doğacak çocuğu etkileyeceğine inanılması hamile kadını, çocuğunu olumsuz etkileyecek bazı eylemlerden kaçınmaya, buna karşılık olumlu etkileyecek davranışlarda bulunmaya sevk etmektedir.”⁹ Bu bağlamda Türkmenlerde hamile kadının çocuğunu istenmeyen bir şekilde kaybetmesinin önüne geçmek için çeşitli sağaltıcı işlemlerin gerçekleştirildiği görülmektedir.

Türkmenlerde çocuğu düşen bir kadın tekrar hamile kalırsa bir miktar su kaynatılıp içine kesme şeker konulur, şerbet yapılır. Kadın, yatak odasının kapı eşiğinde durur ve sağ ayağı içeride olmak üzere besmele çekerek şerbeti içer. Bir diğer uygulama ise koyunun dışkısının sıcak bir bez içinde kadının karnına sarılması şeklindedir (KK2, KK5, KK6, KK8). Gelenekte yer alan bu tür uygulamaların günümüzde az da olsa gerçekleştirildiği ve özellikle yaşlı kadınların telkinleriyle sürdürüldüğü gözlenmektedir. Ancak hamile kadınların genellikle modern tıbbî müdahalelerle sağlıklarını korudukları tespit edilmiştir.

1.1.3. Bir Güzellik Fenomeni: Doğacak Çocuğun Sağlıklı ve Güzel Olması İçin Yapılan Uygulamalar

Hamile kadının, içinde bulunduğu hassas süreçten dolayı hem kendi hem de karnındaki çocuğun sağlığını korumak için hareketlerine ve yiyip içtiklerine dikkat etmesi gerekmektedir. Bu süreçte başta hamile olmak üzere çevresindeki herkesi özenle hareket edip hamileliğin en sorunsuz biçimde sürmesini sağlamaya çalışmaktadır.

“Gebe kadın ile çevresindekiler, muazzam bir âdet ve inanma dünyasının baskısının altındadırlar. Bugün bile bunların birçoğu harfiyen tatbik edilmektedir. Maksud sağlam ve güzel bir çocuk dünyaya getirmek, çocuğun cinsiyetini anlamak, çocuk ve yüklü kadını fena ruh ve kuvvetlerin kötülüklerinden korumak ve gebeyi doğuma hazırlamaktır.”¹⁰

9 Ahmet Hikmet Eroğlu, *Halk İnanışları El Kitabı*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 263.

10 Orhan Acıpayamlı, “Türk Kültüründe Ad Koyma Folklorunun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi”, *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, IV Cilt (Gelenek-Görenek-İnançlar)*. (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), 26.

Türkmenlerde kadının tükettiği gıdaların, doğacak çocuğun fiziksel yapısına etki edeceğine inanılmaktadır. Buna göre, Türkmen kadınlar çocuğun yüzünün güzel olması için elma yerler. "Türk kültüründe geniş bir yere sahip olan elma, şifa kaynağı olarak değerlendirilmiş; verimliliğin, zürriyetin, ebediliğin, gençliğin, güzelliğin sembolü olmuştur."¹¹ Bir diğer uygulama ise çocuğun sağlıklı ve güzel olması için bir bardak süte dört tane, ceviz büyüklüğünde nöbet şekerinin konulup bekletilmesi ve üç gün boyunca aç karnına sabahları içilmesidir (KK4, KK10, KK12). Gerçekleştirilen bu uygulamalar sonucunda çocuğun yüzünün ayna gibi berrak olacağına inanılmaktadır.

1.1.4. Doğacak Çocuğun Cinsiyetine Etki Edeceğine İnanılan Uygulamalar

Türkmenlerde erkek çocuğa da kız çocuğa da önem verilmektedir ancak ailenin gücü ile erkek çocuk sayısının doğru orantılı düşünülmesi, erkek çocuk beklentisini artırmıştır. Genel inanış, soyun erkek çocuk tarafından sürdürüldüğü ve ne kadar fazla erkek çocuğa sahip olunursa o kadar köklü bir soya sahip olunacağı şeklindedir. Bu nedenle inanış ve uygulamaların ekseriyetle erkek çocuk beklentisi etrafında olduğu gözlenmektedir. Türkmenlerde doğacak çocuğun erkek olması için bir koçun erkeklik organının kesilip hamile kadına yedirildiği görülür. Bunun dışında kısırlığın giderilmesinde olduğu gibi türbelere gidilerek adaklar adanır ve kurban kesilir.

Erkek çocuk hem ailenin gücünü temsil etmesi hem de evin geçiminin sağlanmasında babaya yardımcı olması nedeniyle tercih edilirken ailede yeterince erkek çocuğun olması hâlinde yeni doğacak çocuğun kız olmasının istendiği de görülür. Ev işlerinde annesine yardımcı olacağı düşünülerek hamile kadının kız çocuk beklentisi söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte Türkmen kadınların kız çocuk sahibi olmak için özel bir uygulamaya gitmedikleri tespit edilmiştir. Aileler erkek veya kız çocuğu heyecanla beklerken hamilelik sürecinde, bebek karnın sağ tarafında hareket ediyorsa erkek, sol tarafında hareket ediyorsa kız doğacak (KK1, KK3, KK6) şeklinde bir kabul vardır.

1.1.5. Aşerme

Hamile kadının, hamilelik süresince birçok alanda hassasiyetinin arttığı görülmektedir. Bu süreç içerisinde yediğine ve içtiğine dikkat eden hamile, bazı gıdaları özellikle arzularken bazı gıdalardan uzak durmaktadır. Kadının uzak durduğu bu yiyecekler "aş yerme" sözcüğüyle ifade edilirken bu sözcük zaman içerisinde değişikliğe uğrayarak "aşerme" biçimine dönüşmüştür. "Deyim giderek anlam değiştirmiş ve yükü kadının kimi yiyecekleri canı çekmesi, onları tatmaktan kendini alamaması demeye gelmiştir."¹² Kadının, canının çektiği yiyeceği yemek istemesine Türkmenlerde olduğu gibi Anadolu'nun çeşitli yerlerinde de önem verilmektedir. "Trabzon, Bayburt ve

11 Esmâ Şimşek, "Ölümsüzlük İlacı Elma" *Turkish Studies/ Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 3/5 (2008), 139.

12 Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru, (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1973), 178.

Gümüşhane’de yaşayan aşerme ile ilgili bir inanca göre; aşeren hamile kadına canının çektiği şey verilmezse doğacak çocukta bir arıza olacağına inanılır.”¹³ Kadının, hamileliği boyunca aile bireyleri tarafından bir dediğinin iki edilmediği ve özellikle kocası tarafından tüm isteklerinin yerine getirildiği görülmektedir.

Türkmenlerde “yerik” sözcüğüyle ifade edilen aşerme durumu, kadının canının bazı yiyecekleri çekmesi ve bunların kocası tarafından temin edilmesi şeklinde olmaktadır. Genel olarak bu süreçte hamilenin tatlı ve ekşi gıdaları arzuladığı görülmektedir. Eğer hamile kadının arzuladığı yiyecekler temin edilmezse doğumdan sonra çocuğun vücudunda o yiyeceğin şeklinde leke olacağına inanılmaktadır (KK4, KK6, KK7). Günümüz Türkmen kadınlarının aşerme ile ilgili hassasiyetlerinin eski zamanlarda olduğu gibi sürdüğü ve aile bireylerinin bu süreci tüm dikkatleriyle takip ettikleri tespit edilmiştir.

1.2. Doğum Sırası

Türkmen yaşamında geçmişte doğumu, bu işte tecrübeli olan yaşlı kimselelerin yaptırdığı ve bu tecrübeli kimselere “mâmâ” denildiği bilinmektedir. Abdülkadir İnan’a göre, Yakutlarda ilk doğuma büyük ehemmiyet verilmektedir. Doğum günü yaklaşınca kiler, ev, sandıklar hep açık bırakılır.¹⁴ Eski Türklerden bu yana devam eden doğum sırasında kapalı nesnelere ağzını açık bırakma uygulaması Türkmenlerde de görülmekte ve kapılar, pencereler, tencereler açık bırakılarak doğumun kolay şekilde olması temenni edilmektedir.

Doğum, anne ve baba adayının, çocuğun, aile ve çevresinin bundan sonraki yaşamını doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen bir hadise olması nedeniyle üzerinde hassasiyet bulunduran bir durumdur. Doğum esnasında annenin ve bebeğin sağlıklı bu zor süreci atlattığı için bir seferberlik söz konusudur. Dolayısıyla doğumun yapıldığı ev ve oda ile ilgili inanış ve uygulamalar kendini göstermektedir.

Doğum sırasında hamile kadının bulunduğu odaya uğursuzluk getirir inancıyla âdetli bir kadının girmesine izin verilmemektedir. İnanışa göre kadının cimri bir kimse olması hâlinde doğum güçleşir. Bu tür durumlarda doğumu kolaylaştırmak adına tüfekte ateş açılıp, tencere kapaklarına vurularak kötü ruhlar def edilmeye çalışılır. Bir başka inanış da çocuğun zar içinde doğması hâlinde bu durum, çocuğun edepli bir kimse olacağına yorulmaktadır. Zar içinde doğan çocuklara “perdeli çocuk” denilmektedir (KK2, KK4, KK6). Günümüzde doğumlar genellikle sağlık ocaklarında ve hastanelerde yapılmakta ve bu sebeple doğum sırası yapılan uygulamalarda ciddi değişiklikler olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte günümüzde hastane ve sağlık ocaklarında yapılan doğumlarda, doğum sırasında güçlükleri aşmak adına aile bireyleri dualar okuyarak, adaklar adayarak anne adayını ve bebeğe sağlık dilemektedirler.

13 Yaşar Kalafat, *Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları* (Ankara: Asam Yayınları, 2000), 30.

14 Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizim* (Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006), 168.

1.2.1. Göbek Bağının Kesilmesi ve Plasenta ile İlgili Uygulamalar

Hamilelik boyunca rahimde oluşan dokuya plasenta denilmektedir. Halk arasında “eş” veya “son” şeklinde ifade edilen plasentaya Türkmenler “hemra” adını vermektedir. Çocuğun bir parçası olduğuna inanılan hemraya Türkmenler önem vererek üzerinde türlü uygulamalarda bulunurlar.

Doğumun ardından hemranın gelmesi güçleşirse ısıtılmış kumun üstüne kadın oturtulur, “çeğkündük” adı verilen boş ibriğin ağzından üfleme istenir. Bu sırada dualar edilerek Allah'tan yardım dilenilir. Hemranın çıkarılmasının ardından bu parça temiz bir beze sarılarak cami veya evin bahçesine gömülür. Eğer hemra caminin bahçesine gömüldüyse çocuğun ileride âlim olacağına, evin bahçesine gömüldüyse evine bağlı bir birey olacağına inanılır.

Türkmenler göbek bağının kesimine de önem vermektedirler. Göbek bağı kesilirken uzunluğuna çok dikkat edilmektedir. Makas yardımıyla kesilen bu bağ, yaklaşık işaret parmağı uzunluğunda kesilerek cami veya ev bahçesine gömülmektedir (KK6, KK7, KK9). Hemra ve göbek bağı üzerinde görülen uygulamaların birbirleriyle oldukça benzerlik taşıdığı dikkat çekmektedir. Her ikisi de çocuğun bir parçası olarak kabul edilmiş ve bu nesnelere değer atfedilmiştir.

1.3. Doğum Sonrası

İnsanın dünya hayatına ilk adımı olan doğum, pek çok kültürde kutlu bir süreci ifade etmektedir. Doğum olayının hemen ardından Türk kültüründe birtakım uygulamaların gerçekleştirilmesi de yeni bireyin ve annenin âdeta kutsandığı bir varoluş biçimini desteklemektedir. Afganistan'dan Tokat'a göç eden Türkmenlerde de Türk kültür dinamiklerine bağlı olarak doğum gerçekleştikten sonra bebeğin ve annenin yıkanması işlemine geçilir. Yıkama esnasında kullanılan suyun içine bir avuç tuz atılır, burada amaç ileride bebeğin ağzının ve terinin kokmasını engellemektir. Bu noktada suyun ve tuzun sembolik varoluşu önemlidir. “Su, yaratıcı potansiyelin, doğurganlığın, ana rahminin sembolüdür. Bilinçdışının, yaratıcı potansiyeli göz önünde tutulduğunda, suyun doğrudan bilinç dışının da sembolü olduğunu çıkarılabılıriz.”¹⁵ Evrensel anne olarak nitelenen su maddesel imgelemin sağaltıcı ögesi olan tuz ile buluştuğunda müthiş bir arındırma/koruma aracı hâline gelir. Çünkü “Tuz Türk halk inanışında uğur, bereket, nazar kavramlarıyla iç içe girmiş bir nesnedir.”¹⁶ Tuz ve suyun birleşiminin, dünyaya yeni gelen bebeğin korunması adına sonsuz bir potansiyele sahip olduğu düşüncesi, Türkmenlerin kolektif belleklerinden süzülerek kadim bir bilgi durumuna gelmiştir.

15 Bilgin Saydam, *Deli Dumrul'un Bilinci Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi* (İstanbul: Metis Yayınları, 2011) 159.

16 Mehmet Aça, “Türk Halk Geleneğindeki Doğum Sonrası Uygulamalara Bir Örnek: “Tuzlama”, *Millî Folklor* 52, (2001), 94.

Doğum sonrası geleneklerini çeşitli biçimlerde sürdüren Türkmenler, yıkama işi bittikten sonra, “Çileli” adı verilen yeni doğum yapmış kadına, güç kazanması için tandır ekmeği ve kavrulmuş et yedirirler. Ayrıca bebek yıkandıktan sonra annesinden süt emer, buna “uğur sütü” denilmektedir (KK7, KK9, KK10). Doğumdan sonra anne ile çocuğun rahat ettirilmesi oldukça önemsenir ve ev halkı onların rahatı için seferber olur.

Afganistan’dan Tokat’a göçen Türkmenlerde doğumun ardından annenin güç kazanması için ona kavrulmuş et yedirilmesi, Tokat’ta yaşamını sürdüren yerli ahalinin de uygulamakta olduğu bir durumdur. Yaşar Kalafat, Kuzey Afganistan’da kadının kırkı çıkıncaya kadar et yemediğini belirtmektedir.¹⁷ Kuzey Afganistan’daki bu âdetin Tokat ve Yeşilyurt’ta yaşayan Türkmenler tarafından değiştirildiği ve yerli ahalinin geleneklerine uyum sağladığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla yerel unsurların kültürlerarasılık bağlamında birbirini etkilediğini söylemek mümkündür.

1.3.1. Ad Verme ile İlgili Uygulamalar

Yaratılışın en büyük gizemini içinde barındıran insanın bu dünyada kendi varoluşunun bütün güçlerini ortaya koyabilmesi için adıyla bilinir olması gerekir. Çünkü ad almak madde ve mana arasında son derece belirleyici bir değerdir. “İsim koymak ‘mitolojik / ideolojik bir eylemdir; ismiyle biliniyor olanın (ismi koyanla ilişkisi içinde) öyküsünü de biliyor olmak demektir. İnsanoğlunu, dünyayı ve yaşamı paylaştığı canlı-cansız ‘şey’lerden ayıran ve –görelî olarak- ‘şey’likten çıkaran bu özelliği, onun dünyayı ve yaşamı bir bütün içinde kavrama aletidir.”¹⁸ Kolektif belleklerinde yer alan bilgiler doğrultusunda öz kültürlerine güçlü bir şekilde bağlı olan Türkmenler için de ad almak/ad koymak son derece değerli bir eylemdir.

Türkmenlerde çocuğa adı doğduğu gün konulur, aksi hâlde adı geç verilen çocukların ileride hırsız olacağına inanılmaktadır. Doğum gerçekleşikten sonra çocuğun yüzü kibleye çevrilir, sağ kulağına ezan okunarak üç defa adı söylenir. Eski zamanlarda ad belirleme konusunda söz sahibi kimseler baba tarafından genellikle yaşlı/ tecrübeli kimseler iken günümüzde çocuğun adını genellikle anne ve babanın ortak karar alarak belirledikleri görülmektedir.

Ad koyma konusunda Türkmenlerin eski geleneklerini sürdürdüğü dikkat çekmektedir. Mennan, Allahverdi, Rahmetullah, Abdüsselam, Habibullah, Hatice, Züleyha, Hanife gibi İslam dini açısından önem taşıyan adlar çocuklara verilmektedir. Bunun yanı sıra çocuğun sağlıklı olarak yaşamasını temenni etmek için Durdu, Dursun, Allahversin, Şükürgeldi, Ögez, Kılıç gibi adlar verildiği de görülmektedir. Bir başka husus da Türkmenler arasında erkek çocuk isteyen aileler, son doğan kızlarına bundan sonraki çocukları erkek olsun diye Oğulbek, Oğulbibi, Oğulcuma gibi adlar da vermektedirler

17 Yaşar Kalafat, *Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları*, 52.

18 Bilgin Saydam *Deli Dumrul’un Bilinci*, 40.

(KK1, KK2, KK5, KK9). Yeterli sayıda erkek çocuğa sahip olduğunu düşünen Türkmen aileler, kız çocuk istediklerinde ise herhangi bir özel vermeye gereksinim duymamaktadırlar.

1.3.2. Lohusa ve Çocuk ile İlgili Uygulamalar

Türkmenlerin doğum gelenekleri içerisinde yeni doğum yapmış kadın ve çocuk etrafında birtakım uygulamalar gerçekleştirilir. Bu bağlamda “Yeni doğurmuş, doğurup da henüz yataktan kalkmamış kadına ‘lohusa’, ‘loğsa’, ‘doğazkesen’, ‘emzikli’, ‘nevse’ gibi adlar verilir.”¹⁹ Türkmenlerde lohusa kadını ziyarete ilk olarak komşular ve yakın akrabalar gelir. Gelen misafirlere kuru yemiş ve yeşil çay ikram edilir. Lohusanın, doğumun ardından kırk gün boyunca evden dışarı çıkması uygun görülmemektedir. Kırk günün sonunda yapılan kırklama töreninden sonra ise rahat şekilde evden dışarı çıkabilmektedir.

Türkmenler tarafından doğumdan sonra çocuk görmeye “beşik toyu” denilmektedir. Beşik toyunda gelen misafirlere kuru yemiş ve yeşil çay ikram edilirken çocuğa nazar değmemesi için beşiğinin kenarına yılan kabuğu asılır (KK2, KK5, KK9). Lohusalık dönemi, lohusa kadının ve aile bireylerinin üzerinde hassasiyetle durduğu bir dönemdir. Bu süreçte kadının ruhen ve fiziksel olarak rahat ettirilmesine gayret edilir. Aksi hâlde sütünün kesileceğine ve bu durumun çocuğu olumsuz etkileyeceğine inanılır.

1.3.3. Doğaüstü Olumsuz Bir Güç: Alkarısı

Türk kültüründe lohusaları ve bebekleri olumsuz anlamda etkileyen kötücül yaratığa/ruha alkarısı adı verilmektedir. Psikik fenomenlerin en korkunç taraflarını simgeleyen alkarısı muhakkak suretle bertaraf edilmesi gereken bir varlık olarak telakki edilir. Üzerine yüklenen birtakım fiziksel özellikleriyle de alkarısı son derece yıkıcı bir varoluş biçimi sergilemektedir.

“Dev kadar büyük, uzun boylu, uzun parmaklı ve uzun tırnaklıdır. Çok çirkin ve iğrenç bir suratı vardır. Bedeni yağlı, uzun ve siyah saçlıdır. Saçları, aynı zamanda darmadağınaktır ve kocaman bir başa sahiptir. Dişleri at dişi gibi iri ve seyrek, ayakları ise terstir. Bunlar, lohusaların ve yeni doğan çocukların ciğerlerini yiyerek beslenirler. Daha çok kırmızı elbise giyerler; subaşında ve ağaçlık yerlerde yaşarlar.”²⁰

Lohusa kadının vücut direncinin düşük olması sebebiyle dışarıdan gelecek olumsuz etkilere karşı savunmasız olduğuna inanılır. Bu bağlamda lohusanın ve çocuğun yalnız bırakılması hâlinde onlara alkarısının musallat olacağına inanılır. Bu durum Türkmenlerin alkarısına karşı birtakım önlemlere başvurmalarına neden olmuştur.

19 Sedat Veyis Örnek, *Türk Halk Bilimi* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995), 143.

20 Esmâ Şimşek, “Türk Kültüründe ‘Alkarısı’ İnanç ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler” *AKRA* 5/12, 101.

Türkmenlerde lohusanın ve çocuğun yalnız bırakılması gerektiğinde tedbiren yanlarında Kur'an-ı Kerim ve ekmek bulundurmak âdettir. Bunların yanı sıra çocuğun kundağına iğne takılır ve koruyuculuğuna inanılarak delici veya kesici aletler bulundurulur (KK1, KK4, KK5, KK8). Çünkü Türk kültüründe demirin kötücül ruhlara karşı koruyucu bir tılsım rolü üstlendiğine inanılır.

Günümüzde Türkmenler arasında alkarısı ile ilgili inanış ve uygulamaların yoğun bir şekilde devam ettiği gözlenmiş ve ailelerin bu konudaki hassasiyetleri tespit edilmiştir. Bu açıdan kötücül bir güce karşı alınan önlemin kuşaklar boyunca benzer bir düşüncenin ürünü olarak kolektif bilinçte yerini aldığını söylemek mümkündür.

1.3.4. Kırklama

Doğum ile birlikte yeni bir hayatı kutsayan Türkmenler, sembolik formlar etrafında anlam kazanan uygulamalarla da doğuma bağlı geleneklerini günümüze ulaştırmışlardır. Bu bağlamda kırk sayısı etrafında oluşan inanış ve uygulamalar önemlidir. "Kırk, erginleşmenin ve olgunlaşmanın sayısıdır. Bu yönüyle insan hayatı için yeniden doğuşun sembolik ifadesidir."²¹ Türkmenler arasında da kırk sayısının sembolik yönü doğuma bağlı gelenekler açısından son derece değerlidir.

Türkmenler, doğumun hemen ardından anne ve çocuğun içinde içinde bulunduğu vaziyeti "kırk çile" biçiminde ifade etmişlerdir. İnanışa göre anne ve çocuğu doğumdan itibaren kırk gün boyunca evden çıkamaz ve yanlarına âdetli kadın yaklaşamaz. Ayrıca anne ve çocuğun bulunduğu ortama çiğ et sokulamaz. Bütün bu inanışların aksi olması durumunda annenin ve çocuğun kırk basması adı verilen olumsuz bir durumla karşı karşıya kalacağı düşünülür. Bunun yanında çocuğun yüzlerinde sivilceler oluşacağına ve sürekli olarak ağlayacağına inanılır. Kırk basması hâlinde ise anne ve çocuğun başının üzerinde bir tavuğun tüyleri kayınvalide tarafından yolunur. Yanlarında Kur'an okunur. Kırk günlük zaman diliminin bitiminde ise kırklama uygulaması yapılır.

Anadolu'nun çeşitli yörelerinde kırklama, sulu ve susuz olmak üzere iki şekilde yapılmaktadır ancak Türkmenler tarafından yalnızca su ile kırklama yapıldığı tespit edilmiştir. Kırklama uygulamasının uygulanması sırasında ailenin büyükleri ve doğumu yaptıran ebe çağırılır. Kırklama aşamasında öncelikle bir miktar su ısıtılır ve "kündük" adı verilen bir ibriğe konulur. İbriğin içine temizliği temsilen gümüş parçası atılır, kırk çimdik tuz eklenir, bolluk ve bereket getirmesi amacıyla demir para konulur. İlk olarak çocuk bu su ile yıkanmak suretiyle kırklanır ve ardından kalan su çoğaltılarak aynı uygulama anne üzerinde de gerçekleştirilir (KK1, KK4, KK5, KK6, KK8). Kırklama sonucunda anne ve çocuğun koruma altına alındığına inanılır. Nihayetinde anne ve çocuk için evin dışına çıkma imkânı doğar buna ise çileden çıkma denilir. Böylece yeni

21 Serdar D. Özdemir, *Türk Halk Anlatılarında Devler* (Çanakkale: Paradigma Akademi, 2022), 426.

hayatın bütün varoluş biçimleri, psikik fenomenlerin de harekete geçmesi suretiyle ahenkli bir dünyaya ulaşır.

Sonuç

Göçler aracılığıyla yer değiştiren ve farklı coğrafyalarda benzer/farklı kültürlerle kaynaşan gelenekler, milletlerin hafızasını oluşturmaktadır. Savaşın getirmiş olduğu yıkım sebebiyle yerlerinden ayrılan Afganistan Türkmenlerinin, kendi istekleriyle vatan kabul ettikleri Anadolu coğrafyasına son derece güçlü bir şekilde bağlandıkları açıktır. Göçün ardından geçen zaman nispeten kısa olmasına rağmen gerçekleşen bu bağlilikta, Türkmenlerin ve Anadolu Türklerinin ortak bir kültürel mirası paylaşmalarının rolü büyüktür. Bu bağlamda Türkmenler bu yeni yurtlarında doğuma bağlı geleneklerini yaşatmış ve kuşaktan kuşağa ulaştırmışlardır.

Her ne kadar doğum etrafında şekillenen inanış ve uygulamalar Türkmen aileler tarafından sürdürülmeye çalışılsa da günümüzde doğumun pek çok aşamasında modern tıbbın imkânlarından da yararlanılmaktadır. Oldukça doğal bir süreç olan bu duruma bağlı olarak da bazı geleneklerin kısmi oranda değiştiğini ve unutulduğunu söylemek mümkündür. Buna rağmen kolektif bellekte yaşayan kadim bilginin, çağları aşan bir bilgelikle geleceğe taşındığı aşikârdır.

Kaynakça

1. Sözlü Kaynaklar (Adı, Soyadı, Mesleği, Yaşadığı Yer)

- KK1:** Hanife Mahdum, ebe, Yeşilyurt.
KK2: Sabire Sadakat, ev hanımı, Yeşilyurt.
KK3: Sehra Kahraman, ev hanımı, Yeşilyurt
KK4: Hatice Türkmen, ev hanımı, Yeşilyurt.
KK5: Selvi Ulutepe, ev hanımı, Yeşilyurt.
KK6: Baas Muhammed Kalkan, imam, Tokat.
KK7: Nuriye Selçuk, ev hanımı, Tokat.
KK8: Zübeyde Kahraman, ev hanımı, Yeşilyurt.
KK9: Ali Ertürk, manifaturacı, Tokat.
KK10: Zarife Selçuk, ev hanımı, Yeşilyurt.
KK11: Zülfiye Kahraman, ev hanımı, Yeşilyurt.
KK12: Bibi Zeynep Halaç, esnaf, Yeşilyurt.

2. Kitaplar

- Balcı, Fatih. *Kuzey Kıbrıs Türk Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri ve Buna Bağlı İnanışlar*. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2019.
Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Folkloru, (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar)*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1973.

- Clifford, J. Jansen. *Readings in the Sociology of Migration*. International Library of Science Technology Engineer and Liberal Studies, Kanada: Pergamon Press Ltd, 1970.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2019.
- Eroğlu, Ahmet- Durmuş, Hikmet Arık. *Halk İnanışları El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınevi, 2017.
- Güven, Filiz. *Kars Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum, Evlenme, Ölüm*. İstanbul: Kriter Yayınları, 2021.
- İnan, Abdülkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.
- Kalafat, Yaşar. *Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları*. Ankara: Asam Yayınları, 2000.
- Kılıç, Recep vd. *Musaköy'den Yeşilyurt'a*, Ankara: Yeşilyurt Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği, 1996.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi C1*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.
- Örnek, Sedat Veyis. *Türk Halk Bilimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1995.
- Özdemir, Serdar. D. *Türk Halk Anlatılarında Devler*, Çanakkale: Paradigma Akademi, 2022.
- Saydam, M. Bilgin. *Delî Dumrul'un Bilinci Türk-İslam Ruhü Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*. Metis Yayınları: İstanbul, 2011.

3. Makaleler

- Aça, Mehmet, "Türk Halk Geleneğindeki Doğum Sonrası Uygulamalara Bir Örnek: "Tuzlama", *Millî Folklor* 52, 93-100.
- Artun, Erman. (1998). "Tekirdağ Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 9-10, 85-107.
- Şimşek, Esmâ. "Ölümsüzlük İlacı Elma". *Turkish Studies/ Türkojoloji Araştırmaları Dergisi* 3/5, 193-204, 2008.
- Şimşek Esmâ, "Türk Kültüründe 'Alkarısı' İnanıcı ve Bu İnanca Bağlı Olarak Anlatılan Efsaneler". *AKRA Uluslararası Kültür Sanat Edebiyat ve Eğitim Bilimleri Dergisi* 5/12, 99-115.

4. Bildiriler/Tebliğ

- Acıpayamlı, Orhan. "Türk Kültüründe Ad Koyma Folklorunun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönlerden İncelenmesi". *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, IV Cilt (Gelenek-Görenek-İnançlar)*. 1-14. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. 1992.

NEVZAT ÜSTÜN'ÜN HİKÂYELERİNDE ANADOLU KÖYLÜSÜ

Tuba ŞAKAR ÇEVİK*

Özet

Türk hikâyeciliği, Tanzimat Dönemi ile birlikte modernleşme sürecine girmiştir. Bu süreçte teknik ve tematik açıdan yapılan yenilikler, ilk dönem eserlerinde kendini yeterince hissettirmese de zamanla gözle görülür hale gelir. Daha çok bireysel ve sosyal konular etrafında gelişen hikayeciliğimize Anadolu insanına dair yaşantılar ise ancak Millî Edebiyat Dönemi ile birlikte girmiştir. Nitekim bu dönemde başlayan Anadolu'ya yönelim Cumhuriyet Dönemi'nde zirve noktalara ulaşmıştır; 1950'li yıllarla birlikte yaygın bir Köy Edebiyatı anlayışı da ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede yazılan hikâyelerin pek çoğunda Anadolu insanının sosyal meselelerinin şahıslar bağlamında ön plana çıkarıldığı görülmektedir. 1960 sonrası Türk hikâyeciliğinin önemli isimlerinden biri olan Nevzat Üstün (1924-1979), Anadolu insanının problemlerine pek çok hikâyesinde temas etmiştir. Bu çalışmada Nevzat Üstün'ün Yaşama Duvarı (1964), Almanya Almanya (1965) Çıplak (1966), Akrep Üretim Çiftliği (1968) ve Boğaların Ölümü (1975) kitaplarında yer alan şahıslar içerik analizi çerçevesinde kadınlar, erkekler ve çocuklar başlıkları altında tasnif edilerek bu kişilerin Anadolu yaşantılarına dair tespitler yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nevzat Üstün, Hikâye, Edebiyat, Anadolu, Anadolu Köylüsü

THE ANATOLIAN PEASANT IN NEVZAT ÜSTÜN'S STORIES

Abstract

In Turkish Literature, the Turkish storytelling that entered modernization with the Tanzimat Period had initially taken a step into the transition process by means of copyrighted works imported from the West. Even if the innovations could not make themselves apparent sufficiently in the early works, they became evident in time: considering the Turkish storytelling in terms of context, it seems that the artists have touched on individual issues starting from the Tanzimat Period, including the Servet-i Fünun Period and Fecr-i Ati Period; however, the writers have henceforth started to turn to social issues in the ongoing process with the national consciousness raised by the War of Independence period; thus, the tendency to Anatolia that began within this period reached its peak in the Republican era, one of the major underrated storywriters after 1960, Nevzat Üstün's tendency to Anatolia, to which he himself belongs, and his touch on the problems of the Anatolian people are appreciable in his many stories. In this study, Yaşama Duvarı, Almanya Almanya, Çıplak, Akrep Üretim Çiftliği, and Boğaların Ölümü, which are in Nevzat Üstün's corpus, the people in his stories he places the Anatolian peasant at the center, are classified in the context of women, men, and children, and attempt to make inferences about the lives of those people.

Keywords: Nevzat Üstün, Story, Literature, Anatolia, Anatolian peasant

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, tubaa55.ts@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7838-2377.

Extended Abstract

In Turkish Literature, the Turkish storytelling that entered modernization with the Tanzimat Period had initially taken a step into the transition process by means of copyrighted works imported from the West. Even if the innovations could not make themselves apparent sufficiently in the early works, they became evident in time: considering the Turkish storytelling in terms of context, it seems that the artists have touched on individual issues starting from the Tanzimat Period, including the Servet-i Fünun Period and Fecr-i Ati Period; however, the writers have henceforth started to turn to social issues in the ongoing process with the national consciousness raised by the War of Independence period; thus, the tendency to Anatolia that began within this period reached its peak in the Republican era, one of the major underrated storywriters after 1960, Nevzat Üstün's tendency to Anatolia, to which he himself belongs, and his touch on the problems of the Anatolian people are appreciable in his many stories. In this study, Yaşama Duvarı, Almanya Almanya, Çıplak, Akrep Üretim Çiftliği, and Boğaların Ölümü, which are in Nevzat Üstün's corpus, the people in his stories he places the Anatolian peasant at the center, are classified in the context of women, men, and children, and attempt to make inferences about the lives of those people. We have studied the stories named "Aşk", "Mustafa'nın Sıcağı", "Doğum", "Hapishaneden Çıkan Kadın", "Dul Kadın", "Almanya Almanya", "Bir Hikâye", "Bir Ölü Konuşuyor", "Bir Kadının Değeri", "Anadolu'da Kentli Bir Kız", "Akrep Üretim Çiftliği", "Dul Kadın", "Bir Aşk Cinayeti", "Yaşayanlar", "Kara Tren", "Elmalık Bekçisi", "Uzun Ev", "Bir Kadın", "Suç ve Ceza", "Suçlu", "Kırmızı Balık", "Bir Çocukluk Anısı", "Çocukluk", "Orospu", "Çıplak", "Nazife" from the fise books that are subjects of the analysis.

When we look at Nevzat Üstün's published stories from a brood perspective, we can see that he mentioned mostly people of lower social ranks and their livings. The people in the Anatolian villages where he visited for sightseeing and political propaganda all the time became a central point. The social relations, cultural levels, and family lives of the people in question are the subjects he pointed out. It has been specified that Nevzat Üstün emphasized on the Anatolian women's and girls position in society, the mall dominant society and the problems of overseership in his Works in question he criticized the system in most of them. He repeatedly criticized the Anatolian people's livings behind the times, the government officers' disregarding the rurals, the illiberalness due to the lock of educational compoign, and the locals' misbehavior on women and children in almost every work. Nevzat Üstün generally touched on the outcasts, fogiesand sibgles in the social surroundings that he himself belonged to. Nevzat Üstün, who pointed out the degradatio of the uneducated society on all occasions, remarked especially the isolation of the girls under age who were masried and the neglectedness of womenin the male dominant system. Most of the women who were presented deprecatively in his stories are voia-less women who were seen as creatures that were exploited sexually and physically and were also objectified by society. Another issue that stands out in Nevzat Üstün's five story books is the poor peasants who suffered from the hegemony of the overseership. It was considered as society's learned helplessness that the people were not troubled with the situation in which they had to submit the products that they acquired after they had worked hard all year round. It was seen as a labor exploitation that the overseer was idolized and served submissively by them. Considering the relations between women and men in the stories, men's freedom and women's coptivity are remarkable. The men, who are free to do anything, do not abstain from outraging, abuse the women, and snub them. Another remarkable issue is that women are not troubled by this situation. That the women bow to the men's opinions and were vulnerable to every accusation asserted the women's status in society and family. One of the representatives of the social realist view in Turkish literature, Nevzat Üstün, realistically reflected the deficiencies of society from the objective that he directed to Anatolia via his stories.

Giriş

Türk edebiyatının kilometre taşlarından biri olan hikâye türü, Tanzimat Dönemi'nin başlangıcı olarak kabul edilen XIX. yüzyıl ile birlikte Batılı manada gelişim göstermeye başlamıştır. Divan edebiyatı ve Halk edebiyatı anlayışının etkili olduğu dönemlerde nesir türlerine yeterli ilgi gösterilmemiştir. “Eski Türk Edebiyatı çok büyük ölçüde nazma dayanır. Sanat göstermek isteyen hüner sahipleri doğal olarak manzum hikâyeyi tercih etmektedir, zira ‘nesr halk, nazm ise padişah gibidir.’ (Kavruk, 1998’den) Bu sebeple mensur eser vermek fazla önemsenmemiş, hatta küçümsenmiş, alay konusu olmuştur.”¹ Tanzimat ile birlikte nesir türünde yenilikler yapılarak Batı’daki roman, hikâye, tiyatro gibi türleri Türk edebiyatına kazandırmışlardır.

Türk edebiyatında hikâye türünde yazılmış eserlere her dönemde rastlanmaktadır; ancak modern anlamda yazılmış ilk örnekleri Tanzimat Dönemi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yer alan eserler, Divan edebiyatından ve Halk edebiyatından izler taşısa da yenilikçi bir anlayış göze çarpmaktadır. Ahmet Mithat Efendi’nin Batılı manada yazılmış ilk hikâye kitabı *Letaif-i Rivayat*’ını bu duruma örnek göstermek mümkündür.

Letaif-i Rivayat’ın yanında, geleneksel hikâyeden modern hikâyeye geçişte ara nesil eserlerine, Giritli Aziz Efendi’nin *Muhayyelat*’ını ve Emin Nihat’ın yazdığı *Müsamere-name*’sini eklemek mümkün olacaktır. Bu iki eserin yapı bakımından geleneksel unsurlar taşıdığı gözlemlenir.

“Aziz Efendi’nin 1796/97’de yazdığı *Muhayyelat*, eski hikâyemizin tüm özelliklerini az çok içermektedir. “Binbir Gece” ya da “Binbir Gündüz” türünden masalları benimsemiş bir anlayış benzeş yönsemelerle yapıtta yansır. Cinler, periler, doğaötesi güçler *Muhayyelat*’ı çağımıza etkiyemeyecek kerte eskitmiştir... Aziz Efendi’nin tek ilginç yanı, yeni bir öyküye, evrensel anlamıyla bir öyküye kaynak olabilecek tek özelliği olayları tarih ötesi bir zamanda geçirmesine karşın, yer’i İstanbul’un 18. yüzyıl yaşamından seçmiş olmasıdır... Ahmet Mithat’la Emin Nihat’ın ürünlerine topluca bakarsak, Tanzimat Edebiyatı’nın ilk öykülerinin *Şark hikâyesi* geleneğinden oldukları sonucunu çıkarabiliriz.”²

Tanzimat edebiyatının başlangıcında yazılmış hikâye örneklerini, Türk öykücülüğünün eskiden yeniye geçişinin bir yolculuğu olarak kabul etmek mümkün olacaktır. Nitekim Nabizade Nazım’a kadar eskiden kopulmadan yeni olana alışılmaya çalışılmıştır.

Servet-i Fünun Dönemi’ne gelindiğinde, öykü türünde önceki döneme kıyasla daha bireyci örneklerin ortaya çıktığı görülmektedir. “Kapalı, dar bir sosyal ortam-

1 Aysenur Külahlıoğlu İslam, “Cumhuriyet Dönemi Türk Hikayesi”, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, ed. Ramazan Korkmaz, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 341-342.

2 Selim İleri, “Türk Öykücülüğünün Genel Çizgileri”, *Türk Dili, Türk Öykücülüğünün Özel Sayısı*, der. Ömer Asım Aksoy, (Ankara: Yorum Basımevi, 2018), 2-3.

da, kişinin kendi ve dünya ile uyumsuzluğundan doğan sorunlarını, sıkıntılarını ve iç çatışmalarını anlatan öykülerde Maupassant-vari bir anlatım tekniği görülür. Olayların genel olarak tek düze bir zaman ve mekân boyutunda cereyan ettiğini öykülerin, klasik bir olay örgüsü vardır.”³ “Servet-i Fünun Edebiyatı’nda öykü dalına eğilmiş en önemli yazar Halit Ziya Uşaklıgil”⁴ dir.

Türk hikâyesinin önemli gelişim yaşadığı döneminden birisi de Millî edebiyattır. Gerek dil alanında gerekse muhteva alanında yenilik gösteren hikâyeye türünün bu dönemdeki en önemli temsilcisi, Ömer Seyfettin’dir. Millî Edebiyat Dönemi hikâyesinin dikkat çeken özelliklerinden birisi yazarların Anadolu’ya yönelimidir. “XX. yüzyılın, başında toplum olarak girdiğimiz kurtuluş mücadelesi, merkez olarak İstanbul’u tercih eden yazarların, yönlerini Anadolu’ya çevirmelerine de neden olur. Anadolu ve Anadolu insanı bu dönemde hikâyelerde kazandığı yeri günümüze kadar korumuştur.”⁵

Türk edebiyatında hikâyeye, tarih boyunca gelişim açısından oldukça uzun bir yol katetmiştir. Bu yolun en uzununu şüphesiz hâlâ durmaksızın devam eden Cumhuriyet Dönemi sahasında ilerlediği yoldur. Tanzimat’tan bugüne değin modern anlamda gelişimi başlayan tahkiyeli türler, zaman içerisinde olgunlaşarak gerek muhteva gerekse biçim açısından edebî manada önemli noktalara gelmiştir. Oldukça geniş bir sahaya sahip Cumhuriyet Dönemi öyküsü, birçok sanatçıyı yazın hayatına kazandırmıştır.

*“1940’ların ikinci yarısından sonra maziye ve ferdin iç dünyasına dönüş temalarını, II. Dünya Savaşı’nın etkileri, demokratikleşme sürecinin izleri ve unutulmuş köy gerçeği takip eder. İhtilaller ve askeri müdahaleler ise 1970’den sonra Türk hikâyesini etkilemeye başlar. İç ve dış göçler, parçalanmış aileler, gecekondu sorunu, kadın hakları, inanma arzusu, dine ve geleneğe dönüş, cinsellik ve nihayet insan tekini kendi ben’i ile iç mücadelesi de son otuz yılın hikâyesinde farklı yönleri ile işlenen temalar olarak kendisine yer bulur.”*⁶

Edebiyatımızın ilk taşra hikâyesi olarak görülen eseri *Karabibik*’tir. Anadolu insanının problemlerine ayna tutan eserler Millî edebiyat sahası içerisinde gözle görülür hale gelmiştir. Millî mücadelenin hüküm sürdüğü bir zaman diliminde ortaya çıkan Millî edebiyat benzer eğilimlerle yazan sanatçıların memleket edebiyatını yaratmalarını sağlamıştır. Ayrıca taşrada yaşayan insanların sorunlarına edebî bir pencere açılan bu dönemde, dilde sadeleşmenin yanında millî mücadelenin hissettirdiği duygulardan dolayı eserlerdeki temalar, genellikle Anadolu insanının sosyal

3 Ramazan Korkmaz, “Servet-i Fünun”, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, ed. Ramazan Korkmaz, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 178-179.

4 İleri, “Türk Öykücülüğünün Genel Çizgileri”, 6.

5 Ayşe Demir, “Başlangıcından Cumhuriyete Kadar Ana Çizgileriyle Türk Hikayesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4/7 (2006), 110.

6 Ayşenur Külahhoğlu İslam, “Cumhuriyet Dönemi Türk Hikayesi”, *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*, ed. Ramazan Korkmaz, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), 343.

yaşayışından beslenmiştir. Bu dönemin önde gelen temsilcisi Refik Halit Karay'dır. "Refik Halit Karay'ın hikâyeleri ile birlikte Anadolu; yoksulluğu, cahil ve bağınaz çehresi, ihmal edilmişliği ile edebiyata yansır."⁷ Millî Edebiyat Dönemi'nin bir diğer önemli öykücüsü şüphesiz Ömer Seyfettin'dir. Tıpkı Refik Halit gibi toplumsal sorunlara değinerek önemli öyküler yazmış, dönemin Millî Mücadele ortamını edebiyatımıza öykü olarak yansıtmıştır. Dönemin toplumsal sorunlara değinen öykü yazarlarına Halide Edip Adıvar'ı ve Reşat Nuri Güntekin'i de eklemek mümkündür.

1940 sonrası Anadolu öykücülüğü ise çok daha somut ve detaylı olarak eserlere nakledilmiştir. Bu dönemde, Anadolu sahasını konu alan öykücüler arasında oldukça önemli isimler yer almaktadır. Sabahattin Ali, Fakir Baykurt, Mahmut Makal, Kemal Tahir, Yaşar Kemal, Talip Apaydın gibi Anadolu öykücülüğünün öne çıkan isimleri eserlerinde, yoksulluk, işsizlik, cehalet ile mücadele, ağalık sisteminin eleştirisi, köyden kente göç, sosyal eşitsizlik, mevsimlik işçi problemleri gibi temalara ağırlık vermişlerdir.

Bu çalışmada, 1960 sonrası Türk edebiyatının önemli hikâye yazarlarından Nevzat Üstün'ün, 1964 ile 1975 yılları arasında yayınlanmış beş kitabında yer alan hikâyelerdeki şahıslar incelenecektir. Yazar Nevzat Üstün, kaleme aldığı birçok hikâyesinde, Anadolu insanının sosyal, kültürel ve ekonomik yaşantılarında karşılaştıkları sorunlara ses olmaya çalışmıştır. Ayrıca dönemin taşra kültürünü gözlemlerinden hareketle eserlerine nakletmiştir.

1. Nevzat Üstün'ün Hikâyelerinde Anadolu Köylüsü

1960 sonrası Türk hikâyeciliğine önemli katkılar sunmuş olan Nevzat Üstün, hikâyelerinin çoğunda taşrada yaşayan insanların sorunlarına değinmiştir. Tanıklık ettiği olayları, gözlem gücünü kullanarak öyküleştirmesi onun belki de önemli yazın özelliklerindedir. Nitekim ilk öykü kitabı olan *Yaşama Duvarı*'nın sunuş bölümünde bu konuya etraflıca değinmiştir.

*"Uzun bir geziden, Anadoludan arta kalanlar bunlar. Anadolu tarihini okurken, çeşitli uygarlıkların gelip geçtiğini öğreniriz. Birçok kalıntılardan da bu gerçeğe varabiliriz. Ne var ki, bütün bu uygarlıklar taşların, mezarların, yapıların üstünde izlerini bırakmakla yetinmişler. İnsanlarda hiçbir iz kalmamış. Anadolu şimdi; açlığın, geriliğin, korkunun avcunda sıkışıp kalmış. Sever misiniz bu olayları? Sanmıyorum. Bildiğim bir tek şey var. O da duyacağınız ilgi. Anadolu insanı yirminci yüz yılın ikinci yarısında nasıl olup ta böyle kalabilir? Afrikalı insanın durumunu açıklamak bir bakıma kolay. Bizim köylümüzün durumunu açıklamak güç. Bilinen kurallara uymuyor pek..."*⁸

7 Sevgi Türkmenoğlu, "Millî Edebiyat Dönemi Roman ve Hikayeciliğine Genel Bir Bakış", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 45 (2019), 41.

8 Nevzat Üstün, *Yaşama Duvarı*, (İstanbul: Ataç Kitabevi Yayınları, 1964), 5.

Yazın hayatını toplumcu gerçekçi çizgide devam ettirmiş olan Nevzat Üstün'ün hikâyelerindeki kişi kadrosunu genellikle Anadolu'dan seçtiği kişiler oluşturmaktadır. Kendisi de orta Anadolu'lu olan yazar, mensubu olduğu toplumun sorunlarına değinmeyi ihmal etmemiş, eserleri vasıtasıyla üstü kapalı kalmış olayları gün yüzüne çıkarmak istemiştir.

Nevzat Üstün, toplumun her tabakasına mensup kişilerini eserlerine konuk etmiştir. Varlıklı bir ailenin çocuğu olmasına ve geçim sıkıntısı yaşamamasına rağmen Anadolu topraklarında müşkül hayatlar ve maddi bunalımlar yaşayan insanların sorunlarına daima sözcülük etmiştir.

Üstün'ün yayınlanmış hikâyelerine genel çerçevede bakıldığında, çoğunlukla belli sosyal statünün altında kalmış insanlardan ve bu insanların yaşayışlarından bahsettiği görülmektedir. Gezmek ya da parti propagandası yapmak amacıyla gittiği Anadolu köylerindeki insanlar, daima odak noktası olmuştur. Ele aldığı kişilerin sosyal ilişkileri, kültür düzeyi ve aile hayatı dikkat çektiği hususlardır.

Çalışmada Nevzat Üstün'ün *Yaşama Duvarı* (1964), *Almanya Almanya* (1965), *Çıplak* (1966), *Akrep Üretim Çiftliği* (1968), *Boğaların Ölümü* (1975) kitaplarında Anadolu insanını ele aldığı hikâyeleri tespit edilerek bu hikâyelerdeki kişiler, içerik analizi çerçevesinde kadınlar, erkekler ve çocuklar başlıkları altında tasnif edilip yaşantılarına dair tespitler yapılmaya çalışılacaktır.

2. Nevzat Üstün'ün Hikâyelerinde Anadolu Kadınının Yeri

Nevzat Üstün, çalışma kapsamında ele alınan beş hikâyeye kitabının hemen hemen hepsinde Anadolu kadınına ve bu kadınların sorunlarına değinmiştir. Genel olarak bakıldığında beden gücü kullanılmak üzere dünyaya gelmiş gibi sunulan bu kadınlar, tarlada ırgat, evde hizmetçi, erkeğin kölesi, sorgulamadan yoksun, anayasal hiçbir hakkını kullanamayan ve iradesi dışında yaşamak zorunda bırakılmış insanlardır.

Yazarın analize konusu beş hikâyeye kitabında yer alan "Aşk", "Mustafa'nın Sıcağı", "Doğum", "Hapishaneden Çıkan Kadın", "Dul Kadın", "Almanya Almanya", "Bir Hikâyeye", "Bir Ölü Konuşuyor", "Bir Kadının Değeri", "Anadolu'da Kentli Bir Kız", "Akrep Üretim Çiftliği" hikâyelerinin kadınlarının bu bağlamda pek çok ortak noktası bulunmaktadır.

Yazarın ilk öykü kitabı olan *Yaşama Duvarı*'nın dördüncü anlatısı "Aşk", kadının rızasının önemli olmadığı bir coğrafyada geçmektedir. Türlü sıkıntılar sonucu birbirine kavuşan Ömer ile Ayşe'nin aşkının tasviri ile başlayan hikâyede Ayşe, hayatındaki erkeğe itaat eden ve Ömer'in mutluluğu için her türlü fedakârlığı göze alan bir kadın portresi çizmektedir. Bir gün ölesiye sevdiği Ömer'in, amcasının küçük kızı Elif'e âşık olduğunu fark eden Ayşe Ömer'i mutlu edebilmek için Elif'i kuması olarak kabul ederek kocası ile birlikte kızı dağa kaçarır.

Ayşe, yaşadığı toplumun kültürel normları gereği Ömer'i başka bir kadınla paylaşmaktan ve bu uğurda suç işlemekten rahatsızlık duymaz. Hikâyenin iki kadın kahramanı Ayşe ve Elif benzer özellikler taşımaktadır. İkisi de başlarına gelen her duruma razı olan, kendilerine dayatılan hiçbir şeye karşı koymadan yaşantılarına devam eden kadınlardır.

Yaşama Duvarı kitabının yedinci hikâyesi "Dul Kadın" dır. Eserin konusu ağa kızı olan Kezban'ın bir başka ağanın oğlu olan Kazım ile evlendirilmesi ardından Kazım'ın askerde ölüşüyle de genç yaşta dul kalmasıdır. Yaşadığı travmayı atlatabilen Kezban, bir süre sonra akli dengesini yitirerek hayvanla münasebete girer. Bu duruma şahit olan ağa babası Kezban'ı öldürür. Cinsilatif bir kadın olan Kezban, dul kaldıktan sonra kendini dünya zevklerine kapatmış, babası tarafından baskılanmaya çalışılmıştır. Yaşadığı toplumda, dul kalması onun bir eksikliği olarak görülmüştür. Babasının "-Bak Kezban, benim namusumu el alemin yanında iki paralık edersen, yaşatmam seni."⁹ söylemi bu durumun kanıtı olarak görmek mümkün olacaktır. Eserdeki ana fikre bakıldığında kadının isteği dışında gerçekleşen olumsuz durumlarda yine kadının suçlanması ve cezalandırılması toplumda kadına karşı olumsuz bakışın bir göstergesi niteliğindedir.

On dört on beş yaşlarında kocası tarafından şiddete maruz kalan bir kadının önemsenmeyen yaşamından söz edilen "Mustafa'nın Sıcağı" hikâyesinde, Anadolu insanının cehaleti vurgulanır. Hikâyenin erkek kahramanı olan Mustafa, başkatinin evinde çalışan karısını zorla işten ayırarak köyüne döner. Kadının rızasının önemsenmediği, kendisine dayatılan duruma razı olmak zorunda kalışı eserdeki zihniyeti ve erkek egemen yaşam tarzını ortaya koymaktadır.

Anadolu topraklarında kadın yaşamını konu alan bir diğer hikâye, "Doğum" dur. Eserde, maddi imkansızlıklar sonucu, sağlık hakkından faydalanamayan bir kadının ilkel yaşam içerisinde doğum yaparken yaşadığı sıkıntılar konu alınmıştır. Hikâyede hem bebek hem de kadın hastaneye gitmeye çalışırken yolda hayatını kaybeder. Böylece kadınlar üzerinden acı bir olay örnek gösterilerek, geri kalmış insanların hayatlarına bir pencere açılmıştır.

"Hapishaneden Çıkan Kadın" salt Anadolu kadınının profilinin çıkarıldığı bir anlatıdır. "Anadolu kadını aşk oyunlarında sanıldığı kadar güçlük çıkarmadığı ve sanıldığı kadar bu işlerde sıkı olmadığı halde, aşk yüzünden işlenen bir cinayette derin bir oh çeker."¹⁰ Kadının aile içindeki ve sosyal yaşamdaki konumuna dikkat çekilen eserde, iki farklı zihniyete sahip kadın yer almaktadır. Medine evine, eşine bağlı namus konusunda oldukça sert kurallara sahip bir kadındır. Nazife ise başlarda namus cinayeti sonucu hapishaneye düşmüş bir kadın gibi görünse de hapishanede eş cinsel

9 Üstün, *Yaşama Duvarı*, 60.

10 Üstün, *Yaşama Duvarı*, 104.

muamelelerle karşılaşması sonucu yaşamını düşük kadın olarak sürdürmeye karar vermiş, toplumun ahlaki kurallarına ters düşen yaşam tarzı benimsemiştir. Yukarıda ele alınan hikâyelerde olduğu gibi bu hikâyede de kadının kendisine dayatılan her duruma razı oluşu, sorgulamadan yoksun bir yaşam sürmesi dikkat çekmektedir.

Yazarın “Almanya Almanya” adlı hikâyesinde iki farklı sosyokültürel düzeye sahip kadın yer almaktadır. Biri hikâyenin erkek kahramanı Rıza’nın karısı Elif, diğer ise Rıza’nın Almanya’ya işçi olarak gittiğinde tanışıp âşık olduğu Edda’dır. İhanet temasının hâkim olduğu hikâyede erkeğin her istediğini yapmaktan özgür oluşu kadının da bu duruma razı gelişine dikkat çekmektedir. Karısı Elif’i memleketten gelen mektup sonrası öldü zanneden Rıza, sevgilisi Edda’yı alarak köyüne döner; fakat Elif’in hayatta olduğunu görünce ne yapacağını bilemez. Özgüveni yüksek Avrupalı Edda, Rıza’nın kendisinden vazgeçemeyeceğinden oldukça emindir. Kocasından vazgeçmek istemeyen Elif de Edda’yı kabullenmek zorunlu kalır. Edda ile Elif’in aynı evde yaşamaya razı gelmeleri oldukça arızı bir durumu ortaya koymuştur. Bu kabullenişin ardından Rıza, Edda’yı da alarak tekrar Almanya’ya döner ve cefakâr Anadolu kadını terk edilen taraf olur.

“Cevizler” *Almanya Almanya* kitabının sekizinci hikâyesidir. Kayseri’nin Develi ilçesinde geçen hikâyede Anadolu köylüsünün ceviz hasadı konu alınmıştır. Hikâyenin tek kadın kahramanı olan Dudu, Anadolu kadınının timsali niteliğindedir. Kendilerine ait tek ceviz ağacını hısımlarına toplatmamak için hamileliğinin son günleri olmasına rağmen ceviz toplama mücadelesi verir ve tarlada doğum yapar. Onca çilesine rağmen tek bir ceviz tanesini tarlada bırakıp kocası Süleyman’a mahcup olmak istemez. Dudu, cevizlerle yeni doğan bebeğini aynı heybenin içine koyar ve evinin yolunu tutar. Ağladığı sırada boğazını ceviz tıkayan bebek yolda hayatını kaybeder. Kocasına olan bağlılığı ve itaati yeni doğan bebeğinin ölümüne sebep olur. Emekçi, cefakâr bir eş ve anne olan Dudu, geçim sıkıntıları sonucu hırslarına yenilerek bebeğini kaybeder.

Nevzat Üstün’ün *Çıplak* kitabında yer alan “Bir Öykü” hikâyesinde, Cumhuriyet’in ilanına denk gelen bir siyasi atmosfer hakimdir. Saltanat rejiminin ardından ilan edilen Cumhuriyet ile kadınlara verilen hakların yanlış anlaşılması ve bu durum üzerinden kadınların düşük ahlaklı gösterilmesiyle cahil kalmış, eğitimsiz toplum eleştirilmiştir. Hikâyenin kişilerinden Civelek Ali, kadınlarla ilgili yapılan inkılapları yanlış anladığı için yanındaki arkadaşı Mustafa’ya istediği her kadınla birlikte olabileceğini söyler. Mustafa, kendi karısını düşünerek cinnet getirir ve Civelek Ali’yi öldürür. Bu durumdan pişmanlık duyan Mustafa, ağacın yanına giderek akıl almak ister. Konağa vardığında karısının ağa ile birlikte olduğu görür ve Civelek Ali’ye hak verir. Böylece hikâye son bulur. Kadının ihanet eden konumda olması, ağa ile birlikte olmak zorunda kalması ve kendilerine verilecek haklar ile sosyal hayatın içine karıştığında ahlaksızlaşacağı düşünülmesi, dönemin erkek egemen zihniyetinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Çıplak kitabının Anadolu kadınından söz eden üçüncü hikâyesi “Bir Ölü Konuşuyor” da ağılık sistemi eleştirilmiştir. Öfkeli köylüler topraklarına el koyan ağayı müdafaa eden kâhyasını linç ederler. Hikâyede, kâhyanın öldükten sonra hayatına dair gerçeklerle yüzleşmesi söz konusudur. Karısının ve kızının ağa ile birlikte olmak zorunda kaldığını ve ağanın aslında ne kadar tehlikeli biri olduğunu fark etmesiyle eser son bulur. “Zavallı yoksul Fadimem, ağayla yatarmış. Kızının da yattığını bilerek üstelik.”¹¹ Sistem eleştirisinin yapıldığı hikâyede aynı zamanda Anadolu’da yaşayan kadının güçsüzlüğüne, mecburiyetlerine, istismara maruz kalışına ve sığ bir zihniyetle eğitim hakkının elinden alınışına dikkat çekilmiştir. Eserde yer alan “Kızı kerhane’ye yazdırmak okuldan daha hayırlıymış, peygamber karı kısmının okuyup yazmasını yasaklamışmış...”¹² ifadesi bu duruma örnektir.

Çıplak kitabının sekizinci hikâyesi “Bir Kadının Değeri” dir. Eserin adından ilham olunacağı üzere Anadolu toplumunda kadının değersizliği üzerinde durulmuştur. Anlatı, köyde yaşayan Hasan’ın, hasta karısını ilçede bulunan doktora götürmek üzere yola çıktığı esnada başlar. “Bu avrat kısmı her zaman için insanın başına bir belaydı. Üç kuruştuk işe yarasalar, on kuruşluk zarar açarlardı adama.”¹³ cümlesinden hareketle kadının hasta olmaya, kendini ifade etmeye hakkı olmadığı anlaşılmaktadır. İlçedeki doktor, kontrollerin ardından kadının ameliyat olması gerektiğini söyler ve ameliyat masrafları için para ister. Parayı çok bulan Hasan, çareyi karısını ölüme terk etmekte ve yeniden evlenmekte bulur. Böylece kadının değersizliği bir kez daha ortaya konmuş olur. “Altı yüz pangonot verse yeni bir avrat alabilirdi. Hasan kız vermezlerdi ama dul olunca rahat rahat alırdı.”¹⁴ cümlesi hikâyenin iletisini ortaya koymaktadır.

Üstün’ün dördüncü kitabı *Akrep Üretim Çiftliği*’nde yer alan “Anadolu’da Kentli Bir Kız” anlatısına bakıldığında okurun karşısına iki farklı sosyal çevrede yetişmiş kadın çıkarılır. Biri Anadolu kırsalında yetişmiş diğeri ise şehirde yetişmiş kadın karakterler aracılığıyla eserde, şehirde ve Anadolu kırsalında yetişen kadınlar arasındaki farklar ortaya konmaya çalışılmaktadır. Hikâyede yazarın genellikle eserlerinde mekân olarak tercih ettiği memleketi Develi İlçesine tayin olan tekel müdürünün ilçede nasıl karşılandığı, ilçe halkının memur kesimine karşı tutumu konu alınmıştır. Bu bağlamda tekel müdürünün karısı ve baldızı eserde dikkat çeken kadınlardır. Anadolu’nun alışıl gelmiş kadınlarına benzemezler. Sosyal hayatın içine karışmış, birey olarak görülen, okur yazarlığı olan sosyal statüsü yüksek konumdadırlar. “Kadının biri oldukça şişmandı, çorapları düğüm atılarak diz kapağından aşağıya tutturulmuştu. Dudakları kankırmızı bir boya ile boyanmıştı. Sağ kolunda sayısı belli olmayan altın bilezikler vardı. İnerken hafiften baldırları göründü. O’nun ardından yirmi yaşlarında görünen zayıf, elmacık kemikleri belirli, iri iri gözleri olan bir kız indi. O da dudakla-

11 Nevzat Üstün, *Çıplak*, (İstanbul: Var Yayınevi, 1966), 41.

12 Üstün, *Çıplak*, 43.

13 Üstün, *Çıplak*, 85.

14 Üstün, *Çıplak*, 88.

rını tıpkı öteki gibi kankırmızısına boyamıştı. İri gözlerine aç aça, çevresine bakınıyordu.”¹⁵ Anadolu kadınına bakıldığında ise, tarlada çalışan, kendine özen göstermeye vakti olmayan, emekçi, cefakâr, cahil kalmış kadınlar oluşu dikkat çekmektedir. Bu iki farklı sosyal sınıfa mensup kadınların zihniyet farkını aralarında geçen diyaloglarla desteklemek mümkündür: “Halam dikişten nakıştan söz ettikçe, o kitaplardan söz ediyordu.”¹⁶

Akrep Üretim Çiftliği kitabı ile aynı adı taşıyan üçüncü hikâye, “Akrep Üretim Çiftliği”nde, Güneydoğu’nun geri kalmış, yoksul bir ilçesinde geçim sıkıntısı yaşayan cahil kalmış insanların hayatta kalma mücadeleleri ilginç bir olayla okuyucuya sunulmuştur. Eserde, yerel yönetimin zayıf kaldığı, halkın bilinçsizlikten kaynaklı toprağı ekip biçmede sorunlar yaşadığı bir coğrafyanın insanlarından söz edilmektedir. Bu coğrafyanın kaderinden nasibini alan kadınlarına bakıldığında, çocuk yaşta evlendirilen, geçim sıkıntısı yaşayan, açlıktan gözlerini hırs bürümüş, karınlarını doyurabilmek için canlarını tehlikeye atmaktan geri durmayan cahil kalmış kadınlar olduğunu görülmektedir.

Eserdeki ana olaya bakıldığında, aşırı yağıştan dolayı ilçeyi saran akreplerin toplanmasıyla alakalı başlatılan seferberlikte evine kurduğu akrep üretim çiftliğinden elde ettiği akreplerle çok para kazanan Ali ve ailesi, hasım komşuları, Mustafa ve ailesinin dikkatini çeker. Bir gün Ali ve ailesinin evde olmayışı fırsat bilen, Mustafa’nın karısı şüphelerini gidermek için Alilerin evine gizlice girerek merakını gidermek ister. Bu evde sayısız akrep gören kadının gözünü hırs bürür ve hepsini toplayıp belediyeye götürüp para kazanmak ister fakat akreplerin saldırısı sonucu yaşamı sona erer. Eserde dikkat çeken bir diğer husus ise, Mustafa’nın karısının Ali’nin eski sevgilisi olmasıdır. Aynı zamanda Ali’nin karısı Nuriye de Mustafa’nın eski sevgilisidir. “İkisi de bu sokağın kızlarıydı. Aralarında üç yaş ancak vardı. İki yıl arayla gelin olmuşlardı. Alinin karısının gözü aslında Mustafadaydı. Bunun tam tersine Mustafanın karısı da Aliyi seviyordu.”¹⁷ Kadınlarla alakalı belirtilmesi gereken bir başka durum ise kurduğu akrep çiftliği ile çok para kazanan Ali’nin karısı Nuriye’nin adının eserde yer alması; ama komşuları olan ve fakir bir hayat süren Mustafa’nın karısının adına yer verilmesidir. Statüsü yükselen Nuriye’nin toplumda varlığının kabul edilmesi, yoksul bir yaşam süren Mustafa’nın karısının toplumda görmezden gelinişi bu durumun kanıtı niteliğindedir.

Nevzat Üstün’ün 1975’te basılan son hikâye kitabı *Boğaların Ölümü*’nde yer alan “Bir Kadın” da, Almanya’ya işçi olarak giden Nazife’nin köyünden ve eril düzenin baskısından sıyrılarak özgürlüğüne kavuşması ve birey olma yolculuğu anlatılmıştır. Evli, iki çocuk annesi Nazife, Batı toplumlarında yetişen kadınların tersine, baskı altında

15 Nevzat Üstün, *Akrep Üretim Çiftliği*, (İstanbul: Var Yayınevi, 1968), 24.

16 Üstün, *Akrep Üretim Çiftliği*, 28.

17 Üstün, *Akrep Üretim Çiftliği*, 63.

yetişmiş, yok sayılmış, eğitim hakkı elinden alınarak daha gelişimi bile tamamlanmadan çocuk yaşta evlendirilerek anne olmuş bir kadındır. Almanya'ya ilk olarak yalnız giden Nazife, maddi gücünü kazandıkça da özgüveni yerine gelmiş, insanca yaşamaya başlamıştır. Önceleri korktuğu bu yabancı memleket daha sonraları alıştığı, sevdiği bir yer haline gelmiştir. Yiyip içmesi, kılığı kıyafeti de zamanla değişen Nazife'nin alınca yazılan Anadolu kadını olma kaderi bir türlü değişmemiştir. İnsanca yaşaması, kendi adına karar alabilme özgürlüğü kocası Ali'nin memleketten Almanya'ya gelmesiyle sona ermiştir. Ali ile Nazife'nin aralarındaki ilişki "İlçeye indikleri zaman, her şeyi o yönetirdi. Dükkanlara Ali'ydi giren. Kendisi kapının önünde beklerdi. Yalnız tarladayken eşit gibiydiler. Orada sökmeydi kadınlık erkeklik. Evde, ilçede, yatakta tanrı Ali'ydi."¹⁸ şeklinde tarif edilmiştir.

Eserde, Anadolu topraklarında doğan kadının kaderi, mekânlar ve konumlar değişse de maruz kaldığı baskı ve zulmün değişmediği ekonomik özgürlüğü ve beden gücü yerinde olsa bile erkek egemen zihniyetten kurtulamadığı düşüncesi hakimdir.

3. Nevzat Üstün'ün Hikâyelerinde Erkekler

Yazarın Anadolu'yu anlattığı hemen her hikâyesinde ataerkil aile düzeninden ve erkek egemen yaşam süren toplumdaki söz ettiği görülmektedir. Üstün'ün eserlerindeki erkek kahramanlara bakıldığında, beden gücü ile para kazanan çoğunlukla çiftçilikle uğraşan ya da işçi göçü ile Almanya'ya gitmiş kişiler olduğu görülmektedir. Aile hayatında baskıcı, kültür seviyesi düşük, din kisvesi altında kendilerince ahlak normları belirleyen bu kişiler, kadın ve çocuk haklarına önem vermezler.

Öykülerde toplumsal sorunları, oldukça gerçekçi bir dille ele alan yazarın, Anadolu ile alakalı yazdığı eserlerinde dikkat çektiği konulardan biri ağalık sistemidir. Hiyerarşik bir düzenin yer aldığı Anadolu köylerinde, köyün en üst tabakasına mensup hegemonik kişisi ağadır. Maddi gücünün yerinde olması sebebiyle çeşitli gruplarca ilahlaştırılmıştır. Eserlerde, Anadolu insanının sömürülmesi, ağa-ırgat çatışması, ağa tarafından ahlaki açıdan istismara uğratılan kadınlar ve ağaların kendi aralarındaki güç savaşı ele alınan konulardandır.

Üstün'ün, yukarıda belirtilen özellikleri içeren on bir hikâyesi tespit edilmiştir. Bunlar: "Dul Kadın", "Mustafa'nın Sıcağı", "Almanya Almanya", "Bir Aşk Cinayeti", "Yaşayanlar", "Bir Ölü Konuşuyor", "Kara Tren", "Elmalık Bekçisi", "Uzun Ev", "Bir Kadın" başlıklarını taşımaktadır.

Yazarın ilk kitabı *Yaşama Duvarı*'nın yedinci hikâyesi "Dul Kadın" ağalık düzeninin işlendiği bir eserdir. Yukarıda "Nevzat Üstün'ün Hikâyelerinde Kadının Yeri" bölümünde daha önce ele alınan bu öyküde, ağa kızı Kezban'ın sadece başka bir ağanın oğluna layık görülmesi ve ağaların köyde gördüğü itibar gözler önüne serilmiştir. Ağa

18 Nevzat Üstün, *Boğaların Ölümü*, (İstanbul: Var Yayınları, 1975), 96.

kızı ile evlenebilmek hak edilen bir durumdur. Ağa, toplumda kültürel açıdan ileride sayılabilecek kişilerinden olan öğretmenden ve cami hocasından bile önde görülmedir. “Karşısındaki başka biri olsa Hoca belki de din iman lafları etmeye kalkardı, ne var ki koskoca ağa ile arasını açmak istemiyordu.”¹⁹

Yaşama Duvarı kitabında ataerkil düzenin eleştirildiği bir diğer hikâye “Mustafa’nın Sıcağı” dır. Eserin erkek kahramanı olan Mustafa, karısına şiddet uygulayan, onu değersizleştiren ve kadına hakaret etmekten çekinmeyen aynı zamanda karısının düşüncelerine saygı göstermeyen bir eş olarak okuyucunun karşısına çıkmaktadır.

Almanya Almanya kitabında yer alan “Almanya Almanya” hikâyesinde Dağ Rıza’nın işçi olarak gittiği Almanya’da tanıştığı Edda ile karısı Elif’e ihanet etmesi ve evini terk etmesi konu alınmıştır. Rıza, “Dağ Rıza, bütün bu yoksullukların içinde başka bir dünyadan gelmiş gibi dimdik, sapaşağlandı. İki lokma ekmek yese miğdesine değil, doğrudan doğruya iliklerine gidiyordu. Masal kahramanları gibi bir insandı Rıza.”²⁰ şeklinde tasvir edilmiştir. Elif, Rıza’ya bağlı, sözünden çıkmayan bir kadındır; ama kocası tarafından aynı değeri göremez. Rıza, para kazanmak için gittiği Almanya’da tanıştığı kadınla yuvasını dağıtan, ihanet eden bir koca konumundadır.

Almanya Almanya kitabının beşinci hikâyesi “Bir Aşk Cinayeti” dir. Eser, yıldırım aşkına tutulan Berber Kazım’ın türlü uğraşlar sonucu kavuştuğu, Aysel’i evlendikleri gece öldürmesiyle son bulur. Evlendiği kadının hayallerindeki gibi bir kadın olmadığını fark edince cinnet getiren Kazım, Aysel’i katletmiştir. Kadın öldürmenin kolay olduğu bir coğrafyada geçen hikâyede, Aysel’in daha önceden evlenmiş olması ve cüretkâr tavırlar sergilemesi Kazım’ın hoşuna gitmemiştir. Sevgi bekleyen Kazım, karşısında alışılmadık bir kadın görünce hayal kırıklığına uğramıştır.

Ağalık sisteminin ele alındığı hikâyelerden biri de *Almanya Almanya* kitabında yer alan “Yaşayanlar” dır. Eserde, yazıldığı dönemin toplumsal bir sorunu olan ağa terörü konu edilmiştir. Annesi ve babasını kaybederek kimsesiz kalan Murat’ın ailesinden kalan topraklara kendisi askerdeyken ağanın el koyması ve Murat’ın hakkını araması hikâyedeki temel olaydır. Murat, ağanın gücü ile baş edemeyeceğini fark edince ağanın beslemesini de alarak, köyünden ve başı bozuk düzenden kaçır; fakat gittiği yerde başka bir ağa ile karşılaşır. Böylece nereye giderse gitsin düzeni değiştiremeyeceğini anlar. Sistem eleştirisi yapılan eserde, ağa ilahlaştırılmakta herkesin korktuğu bir konumda yaşamaktadır. Devletten, kanundan da üstün kişidir. “Muhtarla iki jandarma Ağanın karşısında suçlu suçlu bekliyorlardı.”²¹

Nevzat Üstün’ün 1966 yılında basılan *Çıplak* kitabının üçüncü hikâyesi olan “Bir Ölü Konuşuyor” da ağalık sistemi eleştirilmiştir. Eser, ırgat olarak çalışan bir adamın,

19 Üstün, *Yaşama Duvarı*, 60.

20 Nevzat Üstün, *Almanya Almanya*, (İstanbul: Var Yayınevi, 1965), 5.

21 Üstün, *Almanya Almanya*, 92.

ağa yüzünden köy halkı tarafından linç edilmesiyle başlar. Ölümü ırgatın adeta uyanışı olur. Bilinmeyen bir alemde ağanın gerçek yüzünü gören ırgatın, bu durumu hayıflanarak anlatması eserde dikkat çeken hususlardandır. Ağa, ölen adamı kandırmış, onu ve ailesini her yönden istismar etmiştir. “Ölünce öğrendiğim şeylerden biri de ağa'nın karımla kızımı kullanması oldu.”²² “Bir Ölü Konuşuyor” hikâyesi çalışmanın “Nevzat Üstün'ün Hikâyelerinde Kadının Yeri” bölümünde de kadının yeri bağlamında ele alınmıştır.

Çıplak kitabının Anadolu insanından ve ağalık sisteminden bahsedilen dördüncü hikâyesi “Kara Tren” dir. İçinden tren yolu geçen bir Anadolu köyünün anlatıldığı hikâyede, imkanları sınırlı, çağın gerisinde yaşayan köylülerden ve köyde bulunan iki ağadan söz edilmektedir. Nüfusu kalabalık olmayan bu köyün, iki ağasının olması oldukça dikkat çekicidir. Eserde, Anadolu köylüsü ağa tarafında sömürülmekte, emeğinin karşılığını alamamakta, taraf olmaya zorlanmaktadır. “Köyde iki tane ağa vardı. Bu iki ağa birbiriyle bir türlü geçinemiyorlardı. Beş ev birinden, altısı ötekinden yanaydı. Bu küçük köy ikisini birden yeterince besleyemediği için kanlı bıçaklı olmuşlardı.”²³ Bu durum karşısında öğrenilmiş çaresizlik yaşayan köy halkı yine de ağaların düzeninden şikayetçi değildir. “Sen ağaların neyin aleyhindedin a, onlar olmasa tüm ölürük biz, elimizden beşi alıyorlar almasına velakin başımız daralınca da üçünü veriyorlar gerisin geri.”²⁴

Nevzat Üstün'ün 1970 basımı *Akrep Üretim Çiftliği* kitabının ilk hikâyesi “Elmalık Bekçisi” dir. Olmayacak bir hayal uğruna bir dizi sarfiyat yapılan ve yaşlı bir adamın emeklerini sömürülmesinin konu alındığı bir hikâyedir. Eserde, iki tane erkek karakter dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, toprak konusunda bilgisi olmayan, ömrünün çoğunu büyük şehirde geçirmiş, elverişsiz arazisine elmalık kurma hayaliyle türlü eziyetlere girişen ve başarısız olan kişidir. Bu kişi, “Bütün yaşlılığıma karşı bir pehlivan kadar sağlandı bilekleri, uzun boyu iri gövdesi, topraklarını ve babasından kalanları alabilmesinde, kendisine yasalardan çok daha fazla yardımcı olmuştu.”²⁵ şeklinde tasvir edilmiştir. İkinci kişi ise bu elmalığa bekçilik yapsın diye işe alınan sara hastası yaşlı bir adamdır. “Çatlak, kupkuru, yer yer sarı lekelerin kapladığı dudakları, zelzeleye tutulmuş köhne bir yapı gibi tir tir titriyordu. Dudaklarındaki çatlakların daha irileri, daha derinleri ile dolu olan elleri ise kolundan ayrılacakmış gibiydi... Çok saçlı kafası, toprakların içinde, bir o yana bir bu yana dönüyor, keçeleşmiş saçları, içi toprakla doldurulmuş bir kıl yumağına benziyordu... Kısa gövdesine göre, daha da kısa olan bacakları, can çekişen bir öküzün ard ayakları gibi zaman zaman seğiriyordu.”²⁶

22 Üstün, *Çıplak*, 41.

23 Üstün, *Çıplak*, 47.

24 Üstün, *Çıplak*, 51.

25 Üstün, *Akrep Üretim Çiftliği*, 10.

26 Üstün, *Akrep Üretim Çiftliği*, 5-6.

Hikâyedeki çatışmaya bakıldığında emeği sömürülen yaşlı ve hasta bir adam göze çarpmaktadır. Bekçinin hastalığından faydalanmak isteyen elmalığın sahibi, yaşlı adama hem emeğinin karşılığı olan parayı vermez hem de hasta olmasına rağmen şiddet uygulamaktan geri durmaz. Bir türlü hasat edemediği elmaların hırsını yaşlı bekçiden çıkarmak ister. Okuyucunun vicdanını sorgulayan anlatıda, hırslı, inatçı ve kötü ahlâka sahip toprak sahibi eleştirilmiştir.

1975 basımı *Çıplak* kitabının üçüncü hikâyesi olan “Bir Kadın” anlatısında, köyünden işçi olarak Almanya’ya giden ve orada kısa sürede olsa insanca, özgür bir hayat süren Nazife’nin güzel günleri kocası, Ali’nin Almanya’ya gelmesiyle sona erer. Nazife’nin baskı ve sömürü altında yaşadığı günler tekrar başlamış olur. Ali, cahil kalmış, kadını kölesi gibi gören, kendinde her şeyi yapma özgürlüğü bulan; fakat iş kadına geldiğinde karşı çıkan tipik Anadolu erkeği özellikleri taşımaktadır. Hikâyede, ilginç olan durumlardan biri de Ali’nin kendi coğrafyası dışında tanıdığı kadınlara hoşgörülü davranmasıdır. Nazife’nin ev sahibi olan elli yaşlarındaki Alman kadınla bir süre sonra ilişki yaşamaya başlayan Ali, Nazife’ye göstermediği şefkati, ilgiyi bu kadına gösterir. Ali için Nazife, namusunu korumakla ve kazandığı parayı elinden almakla yükümlü olduğu biridir. Ancak özgürlüğü yaşayan Nazife, bu güzelliği kaybetmek istemez. Bir gün kocası bahçede Alman kadın ile birlikte vakit geçirirken yanlarına gider ve kocasıyla tartışmaya başlar. Bu tartışmanın sonucunda Ali, Nazife’yi bahçe makası ile öldürür. Kendi hayatı ile alakalı hiçbir hakkı gerektiği gibi yaşayamayan Nazife’nin elinden yaşama hakkı da alınmış olur. Ali de kendi topraklarında normal olan kadın cinayetini yabancı bir memlekette yadırgamadan devam ettirmiş olur.

Çıplak kitabında yer alan “Uzun Ev” hikâyesi, Anadolu köylerinin geri kalmışlığı ve illikliğinden yakınılan bir anlatıdır. Orta Anadolu’nun bir köyünde yetişen baş kahraman Yusuf, köyüne medeniyet getirmek ister ve bu durumun da uzun beton yapılarla olacağını düşünür. Hayalini gerçekleştirmek için para kazanmak üzere Almanya’ya işçi olarak giden Yusuf, biriktirdiği bütün parayı her yaz tatilinde gittiği köyünde hayalini kurduğu uzun eve harcar. Ancak medeniyetin, sadece apartmanla olamayacağını çevresindekilerin uyarılarına rağmen anlayamaz. Elektrikçi hatta yolu bile olmayan köye priz ve beton getirmeye çalışır. Nitekim Yusuf’un hayallerindeki apartman eğitimsizlik ve imkansızlıklardan dolayı inşa edilemez. Yaşadığı hezimet ve bu durumdan doğan emek kaybıyla eser sonuçlanır. Eserde ayrıca, cahil, çağın gerisinde yaşayan, yeniliklere kapalı Anadolu köylüsüne de değinilmiştir.

İncelenen eserlerde, dikkat çeken önemli olgularından biri de ülkemizde 1961 yılında başlayan Almanya’ya yapılan işçi göçleridir. İş sahası sınırlı olan, çalışacak verimli tarım arazilerine ve elverişli iklim koşullarına sahip olmayan coğrafyalarda yaşayan kişilerin daha çok tercih ettiği bu göç hareketi Nevzat Üstün’ün de dikkat çektiği konulardandır. “Almanya Almanya”, “Bir Kadın”, “Uzun Ev” hikâyeleri bu eserler arasındadır.

4. Nevzat Üstün'ün Hikâyelerinde Çocuk

Toplumcu gerçekçi çizginin önemli temsilcilerinden biri olan Nevzat Üstün'ün eserlerinde, kadınların varlığı kadar çocukların varlığı da önemli yer tutmaktadır. Anadolu topraklarında çocuk olmanın zorluklarını eserlerine taşıyan Üstün, bu çerçevede genellikle eserinde kız çocuklarına yer vermiştir. Bir toplumun gelişmişliğini anlayabilmenin şartı olarak kadınlarına ve çocuklarına bakmanın yeterli olacağını düşünmek yanlış bir yargı olmayacaktır. Eserlerden yola çıkıldığında, bu topraklarda kadın olmanın değersizliği, örselenmesi, sömürülmesi ve insanca yaşama hakkının ellerinden alınmasından mühlhemle dönemin geri kalmışlığı, cehaleti gözler önüne serilmiştir.

Üstün'ün sekiz hikâyesinde, Anadolu topraklarında çocuk olma olgusunu işlediği tespit edilmiştir. Bu hikâyelerde istismara maruz kalan çocuklar, gelişimi tamamlanmadan evlendirilen çocuk gelinler, eğitim hakkı ellerinden alınan çocuklar, orantısız şiddete ve işkenceye maruz kalan çocuklar ve öğrenilmiş çaresizlik sonucu kendilerine dayatılan duruma razı gelen çocuklar okurun karşısına çıkarılmaktadır.

Nevzat Üstün'ün Anadolu'daki çocukların yaşantılarıyla ilgili tespit edilen anlamları; "Suç ve Ceza", "Suçlu", "Kırmızı Balık", "Bir Çocukluk Anısı", "Çocukluk", "Orospu", "Çıplak", "Nazife" dir.

Yaşama Duvarı kitabının üçüncü hikâyesi olan "Suç ve Ceza" da on altı yaşında iken elli yaşlarında bir adamla evlendirilen küçük bir kız çocuğunun vahşice katledilişi konu alınmış; çocuk gelin sorununa dikkat çekilmiştir. On altı yaşında evlendirilen kız çocuğu, evlendirildikten on beş gün sonra dağa kaçırılarak dört kişinin tecavüzüne uğrar, üç gün sonra da tekrar evine bırakılır; ancak eziyetler bununla sınırlı kalmaz. Kocas ve ailesi tarafından sürekli şiddete, hakarete maruz kalır. Bir gün adamın annesinin "El kirini yıkayalım gitsin."²⁷ ifadesinden sonra arkadaşlarıyla plan yapan koca, karısını öldürmeye karar verir. Tıpkı ilk zorla götürülüşü gibi yine dağa kaçırılan kız, burada kocası ve kocasının arkadaşlarının istismarına maruz kalır. Ardından vahşice katledilir. Böylece daha on altı yaşında olan taze bir beden tırlü işkenceler sonucu yaşamına son verilmiş olur. Anadolu topraklarında, koca terörüne maruz kalan küçük bir kızın yaşadığı eziyetlerin konu alındığı hikâyede, toplumunun cahilliğinden yakınılmıştır.

Yazarın 1964 basımı yayınlanan ilk hikâye kitabın *Yaşama Duvarı*'nın beşinci anlatısı "Kırmızı Balık" tır. Eserde, siyasi görüşlerin ters düşmesi sonucu bir kız çocuğunun ölüme terk edilişi konu alınmıştır. Otobiyografik izler taşıyan hikâyede bir dönem CHP saflarında politika ile ilgilenen Nevzat Üstün, propaganda amaçlı olarak memleketi Develi'de köy ziyaretleri yaptığı dönemde başından geçen bir olayı hikâ-

27 Üstün, *Yaşama Duvarı*, 30.

ye ederek okuyucusu ile paylaşmıştır. Develi'ye bağlı Şihli Köyü'ne giden anlatıcının, köy muhtarının odasında oturdukları esnada yedi yaşında bir kız çocuğunun çalı çırpı yakarken yanlışlıkla kendini de yakmasıyla olaylar başlar. Acilen hastaneye götürülen çocuk, karşıt görüşlüler tarafından anlatıcının arabasıyla hastaneye gelmiş olmasından dolayı tedavi edilmez ve başka hastaneye gönderilir. Çocuk diğer hastaneye varmadan yaşamını yitirir. Siyasi çıkarların ve hırsların insan canının önüne geçtiği bu olayda, insanlığın ölüşü olarak nitelendirilerek sistem eleştirisi yapılmıştır.

Yaşama Duvarı kitabının "Suçlu" hikâyesinde, taşrada yaşayan on bir yaşındaki Hatice'nin köylüsü yirmi beş yaşındaki Mustafa tarafından istismara uğratılması ve bu istismara çaresizce razı gelişi konu alınmıştır. Yaşadığı çevrenin zihniyeti gereği, kendi düşünce ve ahlaki normları gelişmemiş bu çocuklara, arızı olan durumlar normalleştirilmektedir. Dolayısıyla ne kadar haklı olursa olsun, maruz bırakıldığı durumdan dolayı suçlanan kız çocukları, kendilerine dayatılan her duruma razı gelmek zorunda kalmışlardır. Yaşadığı ahlaksız duruma karşı Hatice'ye karşı çıkıp çıkmadığı sorulduğunda, "-Bağırsam nolacak sanki, bir kere gözüne almış gayri..."²⁸ şeklinde cevap vermesi bu durumun kanıtıdır. Rızası dışında gerçekleşen olay karşısında etrafı tarafından suçlanan yine Hatice olmuştur. Başına gelen elim durumun cezasını da canıyla ödemiş, cinayete kurban gitmiştir. "Bir ay sonra Hatice'yi öldürdüler. Karakolda, yargıçların önünde Mustafayı savunduğu için suçlu görülmüştü. Yakın akrabaları yılanın başını ezivermişler!"²⁹ Eserde, geri kalmış Anadolu toplumu eleştirilmiştir.

Üstün'ün *Almanya Almanya* kitabının altıncı hikâyesi olan "Bir Çocukluk Anısı", yazarın çocukluğundan izler taşımaktadır. Geri kalmış Anadolu insanının çağın gerisinde olan yaşamı, çocuklar üzerinden anlatılmaya çalışılmıştır. Eserde, ekonomik düzeyi yüksek olan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen anlatıcı, ilçenin ileri gelen kişilerinden biri olan dedesinin kendine Adana'dan getirdiği hediyeleri arkadaşlarıyla paylaşmasıyla başlar. Bu hediyelerden biri de her çocuğun koşulsuz sevebileceği yiyecek olan çikolatadır. Hayatlarında ilk defa çikolata gören çocuklar, renginden dolayı çikolatayı dışkı zannedip yemek istemezler. Eşit şartlarda yaşamayan çocukların çikolataya karşı olan yaklaşımı oldukça dikkat çekicidir. "Oyuncaktan bıkınca aklıma çukulata geldi. Paketi açtım. Çocuklar merakla bakıyorlardı. Yıldızlı kâğıdı da açınca çukulata göründü, sıcaktan erimişti. Önce kendim aldım tadını bile unutmuştum. Sonra ötekilere vermek istedim. O zaman farkına vardım ki, bana hayretle hatta dehşetle bakıyorlardı. İsmail:

-Nörüyon lan, dedi. Bok yenir mi?"³⁰

Hikâyenin sonunda anlatıcı, yıllar geçse de taşrada yaşayan çocukların geri kalmışlığının devam etmesinden yakınır. Hâlâ çikolatayı tanımayan çocukların yaşama

28 Üstün, *Yaşama Duvarı*, 89.

29 Üstün, *Yaşama Duvarı*, 93.

30 Üstün, *Almanya Almanya*, 54.

düzeninden hayıflanır. “Yirmi beş otuz yıl önce böyleydi Anadolu. Dört yıl önce bir Anadolu köyündeydim. Sekiz dokuz yaşlarındaki bir çocuğa çukolata uzattım. Aldı, baktı, parmaklarının arasında sağlamlığını ölçmek için kuvvetlice sıktı. Paramparça oldu çukolata. Yere dökülen çukolataya aldirmeden elini şalvarına sildi.”³¹

Almanya Almanya kitabının yedinci hikâyesi “Çocuklar” da kız çocuklarının Anadolu’daki konumuna değinilmiştir. Fakirlik ve çaresizlik duyguları etrafında oluşturulan hikâyede, yedi yaşında bir kız çocuğunun et yiyebilmek için evlenmek zorunda olduğunu düşünmesi ve bu duruma karşı yapılan eleştiriler söz konusudur. Nitekim eserdeki kız çocuğunun “-Allah bizim karnımızın aç olduğunu nirden bilecek, hem anam söyledi. Suçu günahı olmayanlara verirmiş Allah, bizim suçumuz günahımız başımızdan aşkın... ‘-Kız çocuğu yedi yaşından bir gün bile olsa boyunca günaha girer. Anam dedi biz artık şapkanın tersiyle vurulunca yere yıkılmayacak çağa çağa gelmi-siz”³² ifadelerinde eserin iletisi ortaya konmuştur. Daha yedi yaşında olan bu çocuğun eğitim hayatını düşünmesi gerekirken böyle bir yükün altına itilmesi, ebeveynlerinin cehaletini göstermektedir. Çağdaşlaşma yolunun en önemli parçası olan çocukların, maddi imkânsızlık ve cehalet sonucu kaybedilen nesil haline getirilmesi toplumu daha da geriletmekte, Anadolu insanının sırtındaki kambura bir yük daha eklemektedir.

Şüphesiz kız çocukları üzerinden Anadolu insanının cehaletinden yakınılan eserlerden biri de *Almanya Almanya* kitabının dokuzuncu hikâyesi “Orospu” dur. Eserde, beş Türk köyünün arasına devlet tarafından kurulan göçmen köyüne karşı Anadolu insanının tahammülsüz bakışı ve dışlayıcı tavrı konu alınmıştır. Türk ve Müslüman olan bu insanların, yabancı bir yerden geldiği için gayrimüslim sanılması ve çeşitli batıl inançlarla bu insanların Müslüman olmaları gerektiğinin savunulması, körelmiş zihinleri iyice belirgin hale getirmekte ve yerli halkın cehaletini ortaya koymaktadır. Kendinden olmayanı kabul etmeyen bu insanlar, göçmenlere kötülük yapmaktan da geri durmazlar. Hikâyenin baş kahramanları, Bakkal Hasan ve göçmen kızı Ayşe’dir. Hasan, altı köyün içinde, orta konumda bulunan köyün bakkalıdır. Aynı zamanda da bir kız babasıdır. Bir gün dükkanına sabun almaya gelen on bir on iki yaşlarında göçmen kızı Ayşe’ye hediyeler verme vaadiyle istismarda bulunur. Aç ve fakir olan kızın çocuksu saflığından yararlanan Hasan, bu durumdan pişmanlık duymaz.

Kız çocuklarının değersizliğinin vurgulandığı hikâyede iki kız çocuğu dikkat çekmektedir. Bunlardan biri bakkal Hasan’ın kızı Elif diğeri ise göçmen kızı Ayşe’dir. İkisi de yokluğun verdiği zafiyetle istismara açık, heveslerinin kurbanı olan çocuklardır. Babasının Ayşe’yi istismar etmesini adeta kıskanan Elif, kendisinden sakınılan leblebileri Ayşe’nin yiyecek olmasına oldukça üzülmemektedir. “Elif sol böğrüne bıçak yemiş gibi olduğu yerde kıvrandı. Babası apaçık elin göçmenine dilediği kadar leblebi yiyebileceğini, üstelik şekeri de katık edebileceğini söylüyordu. Evet evet, alırdı bu

31 Üstün, *Almanya Almanya*, 55.

32 Üstün, *Almanya Almanya*, 59.

kızı babası. Birkaç saniye içinde kendi şanssızlığını düşündü. Böyle bir erkek bulsa, ona leblebiler, şekerler verecek birine rastlasa, o da göçmen kızı gibi yatarı onunla.”³³

Yazarın 1966 basımı üçüncü hikâye kitabı olan *Çıplak*’ın eserle aynı adı taşıyan altıncı hikâyesi “Çıplak” ta fakir, geri kalmış, kimsesiz Anadolu köylüsünün acınası hali ve bu halden doğan mağduriyeti anlatılmaktadır. Eğitim hakkından mahrum kalmış, giyecek sadece bir kıyafeti olan kız çocuğunun, kirlenen kıyafetini yıkatmak istemesi üzerine, maruz kaldığı şiddet eserdeki ana olaydır. “Üç aydır çamaşırını yumadıydık, dutturdu ana çamaşırımı yuyalım diye...”³⁴ Kızın annesinin bu ifadesi, yaşam standartlarının elverişsizliğini ve vahametini ortaya koymaktadır. Kızın ısrarları üzerine kirlenen çamaşırlar yıkanır; fakat çamaşırlar çamur olur ve tekrar kirlenir. Bu sebeple suçlanan kız orantısız bir güçle annesinin şiddetine maruz kalır. Kızın giyecek kıyafeti olmadığı için bir süredir ortalıkta gözükmemesinden dolayı da köyde dedikodusu yapılır. Bu durum da köy halkının zihniyetini ortaya koyar. Anadolu topraklarında kız çocuklarının değersizliği anlatan önemli eserlerdendir.

“Nevzat Üstün’ün Hikâyelerinde Çocuk” başlığı altında değerlendirilecek olan son hikâye, yazarın 1968 basımı *Akrep Üretim Çiftliği* kitabının dördüncü hikâyesi “Nazife” dir. Eserde, değersizleştirilmiş, kimsesiz ve türlü işkenceler sonucu hayatına son verilen bir kız çocuğu ele alınmıştır. Sekiz dokuz yaşlarında olan Nazife’nin köyündeki yoksul hayattan çekilerek, ilçenin ileri gelen ailelerinden birine evlatlık olarak götürülmesiyle başlayan hikâyede, Nazife daha yolda iken evin kahyasının tecavüzüne uğrar. Böylece Nazife’nin istismarları başlamış olur. Sonrasında ise evin küçük torununun ve diğer çalışan erkeklerin de cinsel istismarına maruz kalır ve bu durumu işinin bir parçası olarak görmesiyle normalleştirir. Nazife gibi evlatlık olan iki kız daha vardır ve onlar da aynı muameleye maruz kalırlar.

Eserde, kız çocukları sadece erkeklerin fiziksel şiddetine maruz kalmazlar. Yanaşıma oldukları evde neredeyse her gün evin büyük halasından şiddet görürler. Örselenen, küçük görülen ve her anlamda kullanılan bu kız çocukları zamanla sorun olarak görüldüğünde ya da hamile kaldıklarında başka bir yere gönderilerek başlarından atılırlar. Nitekim eserin ilerleyen kısımlarında Nazife, uğradığı cinsel istismarlar sonucu hamile kalır ve evin büyük halasının bunu fark etmesiyle bir belayı kovar gibi buldukları ilk adamla evlendirilir. Fakir; ama huzurlu bir yaşam sürmeye başlayan Nazife’yi burada da rahat bırakmazlar. Selim Bey’in torunu Mustafa ve çalışanı Yusuf bir akşam Nazife’nin kocasıyla birlikte yaşadığı eve giderek yine istismarda bulunmak isterler. Torun Mustafa evden çıktıktan sonra Yusuf da Nazife’ye yanaşır. Tam bu sırada eve Nazife’nin kocası Taşçı Kazım gelir, karısını ve Yusuf’u oracıkta öldürür. Böylece hikâye son bulur. Kendisine dayatılan hayata razı gelmek zorunda kalan bir kız çocuğunun başından geçen elim durumların anlatıldığı hikâye cinayetle son bulmuş olur.

33 Üstün, *Almanya Almanya*, 81.

34 Üstün, *Çıplak*, 76.

Sonuç

Türk edebiyatında Tanzimat Dönemi ile başlayan yenileşme süreci, diğer edebî türlerde olduğu gibi hikâye türünde de kendini göstermiştir. Tarih boyunca milletlerin yaşadığı önemli olaylar, edebî eserlerin temalarını etkilemiştir. Böylece edebiyatın sosyal yaşamdan ayrılamayacağı fikri ortaya konmuştur. Türk edebiyatında Millî Mücadele Dönemi'ni ve peşinden gelen Cumhuriyet Dönemi'ni bu sürece dahil etmek pek tabii mümkündür. Bu dönemlerde yönlerini Anadolu'ya çeviren Türk aydınları, Anadolu'ya ve Anadolu insanının yaşayışına ağırlık vermişlerdir.

Bu çalışmada, 1960 sonrası Türk öykücülüğünde yüzünü Anadolu'ya çeviren önemli isimlerinden biri olan Nevzat Üstün'ün hikâyelerindeki şahıslar kadınlar, erkekler ve çocuklar bağlamında ele alınmıştır. Çalışma kapsamında incelenen eserlerde Anadolu kadınının ve kız çocuklarının toplumdaki konumu, erkek egemen zihniyetin hâkim olduğu bir ortam ve ağalık sisteminin olumsuzlukları üzerinde durulduğu; pek çoğunda sistem eleştirisi yapıldığı belirlenmiştir. Anadolu insanının çağın gerisindeki yaşantısı, devlet görevlilerinin taşrada yaşayan insanları ihmal edişi, gerekli eğitim-öğretim seferberliğinin oluşturulmayışından kaynaklı kültürsüzlük ve bu coğrafyada yaşayan insanların, kadınlara ve çocuklara olan değersiz yaklaşımı hemen her eserde yinelenerek tenkit edilmiştir.

Nevzat Üstün'ün kendisinin de mensubu olduğu sosyal çevreyi gözlemci çerçevede anlattığı hikâyelerinde genellikle, toplumun dışına itilmiş, geri kalmış ve yalnızlaştırılmış insanlarına değinmiştir. Eğitimsiz kalan toplumun ahlaki yozlaşmasına her fırsatta dikkat çeken Üstün, özellikle biyolojik gelişimini tamamlamadan evlendirilen kız çocuklarının toplumdaki silinmesine ve erkek egemen düzende kadınların yok sayılışına dikkat çekmiştir. Hikâyelerinde eleştirel olarak sergilediği kadınların pek çoğu söz sahibi olamayan, sadece beden gücünden ve kadınlığından faydalanılan varlıklar olarak görülen toplum tarafından nesneleştirilmiş kadınlardır.

Nevzat Üstün'ün incelenen beş hikâye kitabında dikkat çekilen bir diğer husus ise ağa hegemonyası altında ezilen yoksul köylüdür. Yıl boyunca kısıtlı imkanlarıyla çalışıp elde ettiği ürünü ağaya vermek zorunda kalan insanların bu durumdan rahatsızlık duymaması halkın öğrenilmiş çaresizliği olarak ele alınmıştır. Ağanın ilahlaştırılması ve sorgulanmadan her buyruğunun yerine getirilmesi, emek sömürüsü olarak görülmüştür.

Hikâyelerdeki kadın-erkek ilişkisine bakıldığında, erkeğin özgürlüğü kadının esareti dikkat çekmektedir. Her şeyi yapmakta özgür olan erkek, kadını hiçe saymakta, şiddet göstermekten ve istismar etmekten kaçınmamaktadır. Bir diğer dikkat çeken husus ise kadının bu durumdan şikayetçi olmayışdır. Erkeğin her düşüncesini kabul etmesi ve kendisine itham edilen her suçta karşı savunmasız kalışı kadının aile için-

deki ve toplumdaki yerini ortaya koymaktadır. Türk edebiyatında toplumcu gerçekçi görüşün temsilcilerinden biri olan Nevzat Üstün, hikâyeleriyle Anadolu'ya çevirdiği merceğinden toplumun aksayan yönlerini realist çizgide yansıtmıştır.

Kaynakça

1. Kitaplar

- Akyüz, Kenan. *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2015.
- İleri, Selim. "Türk Öykücülüğünün Genel Çizgileri". *Türk Dili, Türk Öykücülüğünün Özel Sayısı*. der. Ömer Asım Aksoy. 2-29. Ankara: Yorum Basımevi, 2018.
- Kabaklı, Ahmet. *Türk Edebiyatı*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2008.
- Korkmaz, Ramazan. "Servet-i Fünun". *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*. ed. Ramazan Korkmaz. 131-179. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.
- Külahlıoğlu İslam, Aysenur. "Cumhuriyet Dönemi Türk Hikayesi". *Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı*. ed. Ramazan Korkmaz. 341-378. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.
- Lekesiz, Ömer. "Öykücülüğümüzde Dönemler". *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*. der. Hüseyin Su. 18-26. Ankara: Öncü Basımevi, 2005.
- Üstün, Nevzat. *Yaşama Duvarı*. İstanbul: Ataç Kitabevi Yayınları, 1964.
- Üstün, Nevzat. *Almanya Almanya*. İstanbul: Var Yayınevi, 1965.
- Üstün, Nevzat. *Çıplak*. İstanbul: Var Yayınevi, 1966.
- Üstün, Nevzat. *Akrep Üretim Çiftliği*. İstanbul: Var Yayınevi, 1968.
- Üstün, Nevzat. *Çıplak*. İstanbul: Var Yayınevi, 1970.
- Üstün, Nevzat. *Boğaların Ölümü*. İstanbul: Var Yayınları, 1975.

2. Makaleler

- Demir, Ayşe. "Başlangıcından Cumhuriyete Kadar Ana Çizgileriyle Türk Hikayesi". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4/7 (2006), 99-128.
- Kavcar, Cahit. "Türk Roman ve Hikayesinde Köye İlk Açılma". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 8/1 (1975), 317-325.
- Sağlam, Mehmet Halil. "Karabibik Hikayesinde Sosyokültürel Tespitler". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12/27 (2019), 777-793.
- Türkmenoğlu, Sevgi. "Milli Edebiyat Dönemi Roman ve Hikayeciliğine Genel Bir Bakış". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 45 (2019), 31-47.

ZONGULDAK'A BAĞLI ELVANPAZARCİK BELDESİNİN 19. YÜZYILIN ORTALARINDAKİ SOSYOEKONOMİK DURUMU

Ahmet EFİLOĞLU*

Özet

Elvanpazarcık Zonguldak merkez ilçesine çok yakın bir mesafede bulunan bir beldedir. 1991'e kadar köy olan belde 2 Kasım 1991'de belediye yapılmış; 2014'te ise belde belediyesine dönüştürülmüştür. Beldenin tarihi Zonguldak'ın tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü Zonguldak'ın kentleşmeye başlamasından önce şehrin üzerinde kurulacağı arazi Elvanpazarcık'ı oluşturan köylere bağlı deniz kenarında boş, sazlık ve bataklık bir araziydi. Bundan dolayı burayla alakalı yapılacak bir çalışma Zonguldak'ın tarihine de katkı sağlayacaktır. Temettuat defterleri sayesinde 19. yüzyılın ortalarında bir yerleşim yerinde yaşayan kişilerin sosyoekonomik durumlarını ortaya koymak mümkün olabilmektedir. Bu çalışmada da temettuat defterleri kullanılarak Elvanpazarcık'ın 19. yüzyılın ortalarındaki ekonomik ve sosyal yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Defterlerden köylerde yaşayan kişilerin sahip oldukları malları mülkleri, yaptıkları ekonomik faaliyetleri, elde ettikleri gelirleri ve ödedikleri vergi miktarları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 19. Yüzyıl, Osmanlı Devleti, Zonguldak, Elvanpazarcık, Temettuat Defterleri, Sosyoekonomik yapı

THE SOCIO-ECONOMIC STATUS OF ELVANPAZARCİK DISTRICT OF ZONGULDAK IN THE MIDDLE 19TH CENTURY

Abstract

Elvanpazarcık is a town located close to the central district of Zonguldak. The town, which was a village until 1991, was made into a municipality on November 2, 1991; in 2014, it was transformed into a town municipality. The history of the town is of great importance to that of Zonguldak. Before the urbanization of Zonguldak, the land on which the city would be built was empty, reed, and swamp land by the sea connected to the villages that make up Elvanpazarcık. Therefore, a study conducted in this area will also contribute to the history of Zonguldak. Thanks to the Temettuat notebooks, it is possible to reveal the socio-economic status of the people living in a settlement in the 19th century. In this study, the economic and social structure of Elvanpazarcık in the middle of the 19th century was examined using temettuat notebooks. From these books, the properties of the people living in the villages, their economic activities, their income, and the amount of taxes they paid were determined.

Keywords: 19th Century, Ottoman Empire, Zonguldak, Elvanpazarcık, Temettuat Registers, Socio Economic Structure

* Prof. Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, ahmetefiloglu@beun.edu.tr. Orcid: 0000-0002-0294-5943

Extended Abstract

Elvanpazarlık is a town located close to the central district of Zonguldak. The town, which was a village until 1991, became a municipality in 1991, and was transformed into a town municipality in 2014. The history of the town is of great importance to that of Zonguldak. Before the urbanization of Zonguldak, the land on which the city would be built was part of the villages that made up Elvanpazarlık and were empty, reed bed, and marshland by the sea. Therefore, a study conducted in this area will also contribute to the history of Zonguldak. In this study, records of the assets of each household in the villages and hamlets of the town were used.

Today, the town consists of seven neighborhoods: Merkez, Elvan, Tasmacı, Çalca, Cumhuriyet, Hayat, and Celepçioğlu. Five of these neighborhoods were included in the financial records of the households. The two remaining neighborhoods were probably formed by an increase in population from the 19th century to the present day. Today's quarters of the town are referred to as hamlets in records. Only the Celepçioğlu District is mentioned as a village affiliated with the Gerdek hamlet.

When the records were examined, a total of 87 households lived in the town: 32 in Pazarlık, 20 in Elvan, 18 in Tasmacı, 13 in Çalca and four in Celepçioğlu. Since it is accepted in Ottoman demographic studies that a household consists of an average of five people, an average of 435 people live in 87 households. When we look at the occupations of the heads of the households, 64 people were registered as agriculturalists, 12 as laborers, five as servants, one as a sailor, one as an orphan, one as a carpenter, one as a soldier, and one as a felt maker in Istanbul.

In Elvanpazarlık, where 73.5 % of the heads of households are engaged in agriculture, planting activities are carried out on 422 acres of land in 68 parcels. There are 26 acres of fallow land adjacent to cultivated land. In other words, the total amount of land planted and left fallow is 448 acres. Wheat, barley, and oats are cultivated in these lands. The most produced products in the town are wheat (37.542,4 kg, oats (36.525,6 kg), and barley (21.849,5 kg in third. In addition to these agricultural activities, 458 animals were maintained. The species of animals fed were fertile, infertile, fertile, infertile, fertile water buffalos, water buffalo cubs, calves, heifer, anatolian black bulls, water buffalo oxes, lambs, kids, and donkeys. Of the animals in the town, 230 were considered small cattle and 228 were considered regular cattle.

As of 1844, the people of Elvanpazarlık had earned 15.655,5 pennies of income from agricultural activities. When the earnings of 1413 pennies obtained from fruit trees and 285.5 pennies obtained from grape vines are added, the total agricultural income becomes 17352 pennies. For livestock proceedings, a total income of 1017.5 pennies was obtained.

Villagers living in this area primarily engage in agriculture and animal husbandry. Those who do not have land and those who cannot earn enough income from their land are engaged in agricultural work for people with larger lands. In addition, the villagers, although little, receive some revenue from renting the mill. Moreover, some villagers have irregular income recored in their registers as emergencies. In addition, other small amounts of revenue are obtained from various jobs, such as carpentry, rowing, felting, and carving. Another economic activity from which villagers generate income is coal labor and trade. This was most likely charcoal. This is because coal mines have not yet begun operating. Since the town is surrounded by forests, both charcoal production and trade with lumber and its transportation are important economic activities in which the villagers generate income.

The total income of the townsfolk per year was 38.934,5 pennies. 19.081,5 pennies of total income is from agriculture, animal husbandry and water mill, and 19853 pennies are from

other economic activities. Accordingly, 49 % of the total income in the town is generated from agriculture, and close to %51 is from non-agricultural economic activities. Lumber transport accounts for 72.2% of non-agricultural revenues. The total amount of tax paid by the residents of the town is 13.869 pennies. This amount corresponds to 35.6% of the total annual earnings of the villagers. The average total income of people in a year is 447.5 pennies. The income of 52 households was above the average income. On the other hand, the income of the 30 households was below average income. And lastly, five households have no income.

Giriş

1839'da Tanzimat Fermanının ilan edilmesiyle başlayıp 19. yüzyılın sonlarına kadar devam eden süreçte genel Osmanlı mali sisteminde özel olarak da vergi konusunda ciddi reformlar yapıldı.¹ Dönemin idarecileri devletin varlığının devamını sağlayabilmek için giriştikleri reformların hayata geçirilmesi için sağlam bir mali yapıya ihtiyaç duyuyorlardı. İdarecilere göre devletin mali problemlerinin çözülmesi yeterli ve sağlam gelir kaynaklarının temin edilmesiyle mümkün olacaktı.² Çünkü o zamana kadar uygulanan geleneksel vergi yöntemleri başta tarım olmak üzere ticaret ve sanayi ile ilgili grupları olumsuz etkilemiş, bu kesimleri üretimden koparmıştı.³ Bu da ekonominin bozulmasına, halkın ağır vergiler altında ezilmesine neden olmuştu.⁴

Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile birlikte yapılmaya başlanan reformlar kapsamında öşür, ağnam ve cizye dışındaki tüm tekâlifi şeriye vergileri kaldırıldı ve iltizama son verildi. Ayrıca her açıdan son derece karmaşık bir hale gelen çok sayıdaki örfi vergi de kaldırıldı.⁵ Kaldırılan örfi vergilerin yerine "vergi, vergi-yi mahsusa, an-cemaatin vergi" gibi çeşitli isimlerle ifade edilen tek bir vergi konuldu.⁶ Bu verginin total olarak miktarı vilayet ve liva ölçeğinde Maliye Nezareti tarafından belirlenecek; belirlenen toplam miktar önce kazalar daha sonra mahalle ve köyler arasında insanların ödeme güçleri göz önünde bulundurularak bölüştürülecekti.

Günümüz uygulamalarına benzer bir şekilde hanenin gelirine göre tespit edilecek olan bu verginin tahsis edilebilmesi için öncelikle vergi yükümlüsü olan hanelerin gelirlerinin ve servetlerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla 1840'da yaygın bir gelir ve servet sayımı çalışması başlatıldı; ancak bu ilk sayımdan beklenen sonuç

1 Harun Şahin, "Osmanlı Vergi Sisteminden Reform ve Temettü Vergisi", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.37, S.1, 2013, 48-49; Coşkun Çakır, "Tanzimat Dönemi Vergi Uygulamalarında Karşılaşılan Güçlükler ve Vergi İhtilalleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 51 (2011), 72-73.

2 Tevfik Güran, "19. Yüzyıl Temettütat Tahrirleri", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Der: Halil İnalıcık, Şevket Pamuk (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000), 73.

3 Tevfik Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 314.

4 Coşkun Can Aktan vd., "Osmanlı Vergi İsyancıları I", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Y.2002, C.7, S.2, 1-20.

5 Güran, "19. Yüzyıl Temettütat Tahrirleri", 73.

6 Said Öztürk, "Konya Temettuat Defterleri", *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi 1999 Bildiriler Kitabı*, (Konya: 2000), 534.

elde edilemedi. Böyle olunca bir kaç yıl sonra imparatorluğun büyük bir bölümünde daha sistemli yeni bir sayım gerçekleştirildi.⁷

1844 yılında gerçekleştirilen bu *Emlak ve Arazi ve Hayvanat ve Temettuat** sayımına kısaca temettu sayımı denilmektedir. Temettu kelimesi sözlükte kar, kazanç ve fayda anlamına gelmektedir. Temettuat ise temettu kelimesinin çoğuludur.⁸ Köylere varıncaya kadar yapılan bu sayımlarda hane hesabıyla kişilerin sahip oldukları emlak, arazi ve hayvanları ile tarımsal faaliyetleri ve diğer ekonomik faaliyetleri ile bu faaliyetlerinden elde ettikleri gelirleri kaydedildi. Sayımlar daha önceki mali sayımlardan farklı olarak merkezden gönderilen memurlar tarafından değil de sayımı yapılan idari birimin Müslüman topluluklarında muhtar ve imam, gayrimüslim topluluklarında kocabaş ve papaz tarafından ziraat müdürleri veya vekilleri gözetiminde yapıldı.⁹

İmparatorluğun Batı ve Orta Anadolu, Ege adaları ve doğu Balkanlar'ın bazı kısımlarında yani Tanzimat'ın uygulandığı yerlerde yereldeki görevliler tarafından yapılan bu sayımlar neticesinde tutulan defterler merkeze gönderildi. Böylece binlerce defterden oluşan ve Osmanlı Arşivinde muhafaza edilen zengin Temettuat defterleri koleksiyonu ortaya çıktı. Bu defterlerin küçük bir bölümü Kamil Kepeci ve Maliyeden Müdevver Defterler tasnifi içinde de yer almaktadır. Ancak çok büyük bir bölümü ayrı olarak Temettuat defterleri (ML. VRD. TMT) katalogunda toplanmıştır. Katalogdaki defterlerin küçük bir kısmı 1840 yılı sayımı sonuçlarını ihtiva emektedir.¹⁰ Defterlerin tasnif ve kataloglanmasında o tarihlerdeki idarî taksimat esas alınmıştır. Defterler, içindeki bilgiler esas alınarak alfabetik olarak eyaletlere ayrılmıştır. Her eyalet de kendi içinde alfabetik olarak kazalara ayrılmıştır. Defterler 1256-1261/1840-1845 tarihleri arasında toplam 17.747 adettir.¹¹

Temettuat defterlerinde sayımlar sırasında tespit edilen bilgiler şu dört grupta toplanmıştır.

a) Kişilik Bilgileri

- Hane sahibinin ismi ve unvanı
- Mesleği

7 Güran, "19. Yüzyıl Temettüat Tahrirleri", 76; Şahin, "Osmanlı Vergi Sisteminden Reform ve Temettü Vergisi", 48-49.
* Kelime bazı kaynaklarda temettü-temettüat, şeklinde bazı kaynaklarda ise temettu-temettuat şeklinde geçmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberinde fon ismi temettuat şeklinde geçtiği için bu şekilde kullanılması tercih edilmiştir.

8 Şemsettin Sami, *Kamus-ı Türki*, Haz: Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2014), 344.

9 Güran, "19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar", 195; Mübahat S. Kütükoğlu, Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri, *Belleten*, 59, 1995, 397-398; Aylin Doğan, "19. Yüzyılda Antalya Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısının İncelenmesinde Temettuat Defterlerinin Katkısı", *Akdeniz İİBF Dergisi*, (38) 2018, 200.

10 Güran, "19. Yüzyıl Temettüat Tahrirleri", 76.

11 *Osmanlı Arşivi Rehberi*, (İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2010), 248.

b) Vergi Ödemeleri

• Bir yıl içerisinde mükellef hane reisi tarafından ödenen bir tür gelir vergisi olan "Vergi-yi mahsusanın kuruş olarak miktarı

• Eğer hane gayri-müslim ise aile üyelerinin ödemekle yükümlü olduğu cizye kâğıtlarının tür ve sayıları

• Aynen ödenen aşar vergisinin ürünler itibarı ile miktarı ve parasal karşılığı

• Nakden ödenen aşar ve rüsumun parasal değeri

c) Taşınır Taşınmaz Servetler

• Hanenin sahip olduğu veya tasarrufu altında olan ekili veya nadasa bırakılmış tarlanın, bahçenin, bağ ve çayırın dönüm olarak miktarı (ayrıca hanenin kira ile tuttuğu ya da kiraya verdiği toprakların dönüm olarak miktarı ve kimden kiralandığı ya da kime kiraya verildiği)

• Hanenin sahip olduğu küçükbaş ve büyükbaş hayvanların cinsleri ve sayıları

• Hanenin sahip olduğu değirmen, dükkân, kışlak ve benzeri taşınmaz bir serveti varsa sayısı ve birim büyüklüğü

d) Gelirler

• Hanenin sahip olduğu veya tasarrufu altında tuttuğu yukarıda belirtilen her bir taşınır veya taşınmaz servetin bir yıl içinde sağladığı hasılat veya kira gelirleri

• Hane reisinin ve diğer hane üyelerinin esnaflık, ticaret veya emek faaliyetlerinden sağladığı gelirler.¹²

Temettuat defterlerindeki bu bilgiler sayesinde bir bölgenin demografik ve etnik yapısı, fert düzeyinde menkul ve gayr-ı menkul kaynakları, ferdin yıllık kazancı, işletmelerin büyüklüğü, toplam ve ayrıntılı vergi yükü, işgücü, kişilerin mesleği, yetiştirilen zirai ürünler ve beslenen hayvanlar, ticari ve sınaî kurumlar hakkında bilgi edinmek mümkün olmaktadır. Bundan dolayı özellikle yerel tarih araştırmalarında bir kentin, kazanın veya köyün sosyal ve iktisadi yapısını ortaya koymada bu defterler çok kullanılmaktadır.

Bu çalışmada kullanılan Elvanpazarcık temettuat defterleri Çaycuma temettuat defterlerinin içerisinde yer almaktadır. Bugünkü Elvanpazarcık beldesini oluşturan divan ve köyler temettü sayımının yapıldığı zaman Bolu Eyaletinin Çarşamba yani bugünkü ismiyle Çaycuma kazasına bağlıydılar. Bu divanlardan Elvan divanı temettuat defteri Osmanlı Arşivinde ML.VRD.TMT.d. fonunda 3317 numaralı, 50*18,5 ebadında, 16 sayfadan oluşan bir defterdir. Defterin son sayfasında Elvan ve Hasunlar karyeleri imamı, muhtarı evvel ve muhtar-ı sani ile Osman Beşe oğlu İsmail'in imza-

12 Güran, "19. Yüzyıl Temettüat Tahrirleri", 77-78; Said Öztürk, "Türkiyede Temettuat Çalışmaları", 48.

sı bulunmaktadır. Pazarcık divanı temettuat defteri ML.VRD.TMT.d. fonunda 3306 numaralı, 49,5*18 ebadında, 20 sayfadan oluşan bir defterdir. Defterin son sayfasında Elvan ve (?) karyeleri imamı, muhtarı evvel ve muhtar-ı sani ve Kundakçı oğlu Halil'in imzası bulunmaktadır. Tasmaca divanı temettuat defteri ML.VRD.TMT.d. fonunda 3308 numaralı, 50*18 ebadında, 16 sayfadan oluşan bir defterdir. Defterin son sayfasında imam-ı karye Çeküc oğlu Hasan, muhtar-ı evvel der karye-i Pazarcık mea Tasmaca ve Halıca muhtar-ı sâni der karye-i Pazarcık mea Tasmaca ve Halıca, Burkucu oğlu Süleyman, Baki oğlu Hasan imzaları bulunmaktadır. Çalca divanı temettuat defteri ML.VRD.TMT.d. fonunda 3327 numaralı, 50*18 ebadında, 12 sayfadan oluşan bir defterdir. Defterin son sayfasında imam-ı karye Barutçu oğlu Hüseyin muhtar-ı evvel der karye-i Pazarcık mea Tasmaca ve Halıca muhtar-ı sâni der karye-i Pazarcık mea Tasmaca ve Halıca Veli oğlu Mustafa Nurcu oğlu Selim imzaları bulunmaktadır. Celepçioğlu karyesi ise ML.VRD.TMT.d. fonunda 3318 numaralı 50*18 ebadında, 40 sayfalı Gerdek divanı defterinde geçen bir köydür.

1. Elvanpazarcık'ın Sosyoekonomik Yapısı

1.1. Nüfus

Elvanpazarcık Zonguldak merkez ilçesine 14 km uzaklıkta bulunan bir beldedir. 1991'e kadar köy statüsünde olan belde 2 Kasım 1991'de belediyeleşmiş; 2014 yılında ise belde belediyesine dönüştürülmüştür. Belde Merkez, Elvan, Tasmacı, Çalca, Cumhuriyet, Hayat, Celepçioğlu olmak üzere yedi mahalleden oluşmaktadır. Bu mahallelerden beşinin temettuat defterlerinde kaydı bulunmaktadır. Geriye kalan iki mahalle muhtemelen 19. yüzyıldan günümüze gelinceye kadar nüfusun artmasıyla oluşmuştur. Beldenin günümüzdeki mahalleri temettuat defterlerinde divan olarak geçmektedir. Sadece Celepçioğlu Mahallesi temettuat defterlerinde Gerdek divanına bağlı bir köy olarak geçmektedir. Bu divanlarda Pazarcık'ta 32¹³, Elvan'da 20¹⁴, Tasmaca'da 18¹⁵, Çalca'da 13¹⁶, Celepçioğlu köyünde dört¹⁷ olmak üzere toplam 87 hane yaşamaktadır.

Temettu sayımı yapılırken sadece vergi mükellefi olan hanelerin reisleri kaydedildiği ve hanede yaşayanların kaç kişi olduğu belirtilmediği için köylerde kaç kişinin yaşadığını tam olarak bilemiyoruz. Ancak bu sorunu aşmak için Osmanlı demografi araştırmalarında bir hanenin ortalama beş kişiden oluştuğu kabul edilmektedir.¹⁸

13 Başkanlık Osmanlı Arşivi Maliye Nezareti Varidat Kalemi BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3306, 4-16.

14 Başkanlık Osmanlı Arşivi Maliye Nezareti Varidat Kalemi BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3317, 4-11.

15 Başkanlık Osmanlı Arşivi Maliye Nezareti Varidat Kalemi BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3308, 4-11.

16 Başkanlık Osmanlı Arşivi Maliye Nezareti Varidat Kalemi BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3327, 4-9.

17 Başkanlık Osmanlı Arşivi Maliye Nezareti Varidat Kalemi BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3318, 22-23.

18 Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Çalışmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X, İstanbul 1953, 12. Ayrıca ifade etmek gerekir ki hanedeki birey sayısının beşin üzerinde veya altında olduğunu iddia eden tarihçiler de bulunmaktadır. Bkz: Nejat Göyünç, "Hane", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C: XV (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 552-553.

Buna göre 1844'te 87 hanenin bulunduğu beldede 435 kişinin yaşadığını ifade edebiliriz. Ancak bunun ortalama bir sonuç olduğunu, gerçek nüfusun bundan daha fazla olabileceğini belirtmek gerekir. Çünkü 1896 tarihli Kastamonu Salnamesinde yer alan nüfus bilgilerinde hane ortalama nüfusunun yedi kişiye çıktığı görülmektedir. Söz konusu salnamede Pazarcık köyünde 30 hanede 225 kişinin, Elvan köyünde 46 hanede 335 kişinin yaşadığı kaydedilmiştir.¹⁹1935 nüfus sayımına göre Elvan köyünün nüfusu 226, Pazarcık köyünün nüfusu 325 olmak üzere toplam 551 olmuştur.²⁰

Yakın zamanlara gelindiğinde beldenin 2022'de nüfusu; Merkez mahallesi 739, Elvan mahallesi 300, Tasmacı mahallesi 521, Hayat mahallesi 458, Çalca mahallesi 337, Cumhuriyet mahallesi 226, Celepçioğlu mahallesi 208 olmak üzere toplam 2789 olmuştur.²¹

1.2. Temettuat Defterlerine Kaydedilen Hane Reislerinin İsimleri ve Meslekleri

Gerçekleştirilen temettu sayımları sırasında gelir sahibi olan hane reislerinin isimleri, lakap ve sülale isimleriyle birlikte kaydedilmiştir. Aşağıdaki tablolarda temettuat defterlerinde geçen hane reislerinin isimleri verilmiştir.²²

Tablo 1: Elvan divanında temettuat defterine kaydedilen hane reislerinin isim listesi

Hane / Sıra No	Hane Reisinin İsmi	Hane / Sıra No	Hane Reisinin İsmi
1	Uzunoğlu İbrahim	11	Çakaloğlu Hüseyin
2	Uzunoğlu Halil	12	Molla Halil oğlu Ali
3	Çakaloğlu Halil	13	Hatiboğlu Halil
4	Koca Mehmet oğlu Hüseyin	14	Köse Durmuş oğlu Ali
5	Kıratlıoğlu Ömer	15	Topçuoğlu Hasan
6	Kabarıkıoğlu Süleyman	16	Kara Salih oğlu İbrahim
7	Kabarıkıoğlu Hüseyin	17	Bukrioğlu Halil
8	Uzunoğlu İsmail	18	Osman Beşe oğlu İsmail
9	Uzunoğlu Hüseyin	19	Bukrioğlu İsmail
10	Bıçakçioğlu Hasan	20	Bıyıklıoğlu Mehmet

19 *Kastamonu Vilayeti Salnâmesi*, (Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası, 1314/1896), 342.

20 *Genel Nüfusu Sayımı Kati ve Mufassal Neticeler Köyler Nüfusu 20 İlk Teşrin 1935*, (İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik genel Direktörlüğü, Hüsnü Tabiat Basımevi, 1937), 122, 307.

21 <https://www.nufusune.com/merkez-ilce-nufusu-zonguldak> (E.T. 29.04.2023)

22 BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3306, 4-16; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3317, 4-11; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3308, 4-11; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3327, 4-9; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3318, 22-23.

Tablo 2: Pazarcık divanında temettuat defterine kaydedilen hane reislerinin isim listesi

Hane / Sıra No	Hane Reisinin İsmi	Hane / Sıra No	Hane Reisinin İsmi
1	Hacıoğlu Derviş İsmail	17	Laz oğlu Hüseyin
2	Kabakoğlu Ali	18	Laz oğlu İbrahim
3	Çavuşoğlu Mehmet	19	Çelebioğlu Hüseyin
4	Kayuk oğlu Hüseyin	20	Celebcioğlu Ali
5	Köse Mehmet oğlu Mustafa	21	Kundakçı oğlu Yakup
6	Köseoğlu Memiş	22	Kundakçı oğlu Ali
7	Köse İbrahim oğlu İbrahim	23	Şakir oğlu Ahmet
8	Köse İbrahim oğlu Ahmet	24	Kara Mehmet oğlu Emin
9	Sinan oğlu Veli	25	Kundakçı oğlu Halil
10	Şekür oğlu Mustafa	26	Ahmet oğlu İbrahim
11	Şekür oğlu Emin	27	Köse oğlu Hüseyin
12	Şekür oğlu İbrahim	28	Alici oğlu İbrahim
13	Şekûr oğlu Ali	29	Alici oğlu Halil
14	Köseoğlu Mustafa	30	Alicik oğlu Ali karındaşı Hüseyin
15	Köseoğlu İbrahim	31	Kalyoncuoğlu İbrahim
16	Hatipoğlu İsmail	32	Hamid oğlu İsmail

Tablo 3: Tasmaca divanında temettuat defterine kaydedilen hane reislerinin isim listesi

Hane / Sıra No	Hane Reisinin İsmi	Hane / Sıra No	Hane Reisinin İsmi
1	Burkucu oğlu Süleyman	10	Palaoğlu Hüseyin
2	Çeküç oğlu Hüseyin	11	Palaoğlu Ali
3	Çeküç oğlu Hasan	12	Palaoğlu Hasan Karındaşı Hüseyin
4	Çeküç oğlu Süleyman	13	Gökmen oğlu Ali
5	Çeküç oğlu Selim	14	Deli Recep oğlu İsmail
6	İmamoğlu Yetim Mustafa	15	Çeküç oğlu Halil
7	Kalafatçı oğlu Osman	16	Bâkî oğlu Ali
8	Çeküç oğlu Ahmet	17	Bâkî oğlu Dülger Hasan
9	Palaoğlu Mustafa	18	Baki oğlu Hüseyin

Tablo 4: Çalca divanında temettuat defterine kaydedilen hane reislerinin isim listesi

Hane / Sıra No	Hane Reisinin İsmi
1	Barutçu oğlu Hüseyin
2	Cin uşağı oğlu İsmail
3	Nurcuoğlu Selim
4	...(?) oğlu Halil [ve] birader İbrahim
5	...(?) oğlu Hüseyin
6	Veli oğlu Memiş
7	Veli Beşe oğlu Mehmet
8	Muslı Beşe oğlu Mehmet
9	Kahveci oğlu Halil
10	Kahveci oğlu Mustafa
11	Kahveci oğlu Osman
12	Temurci (Demirci) oğlu Osman
13	Veli oğlu Mustafa

Tablo 5: Celepçioğlu köyünde temettuat defterine kaydedilen hane reislerinin isim listesi

Hane / Sıra No	Hane Reisinin İsmi
1	Celepçi oğlu Mustafa
2	Celepçi oğlu İsmail
3	Celepçi oğlu Mustafa
4	Celepçi oğlu İbrahim

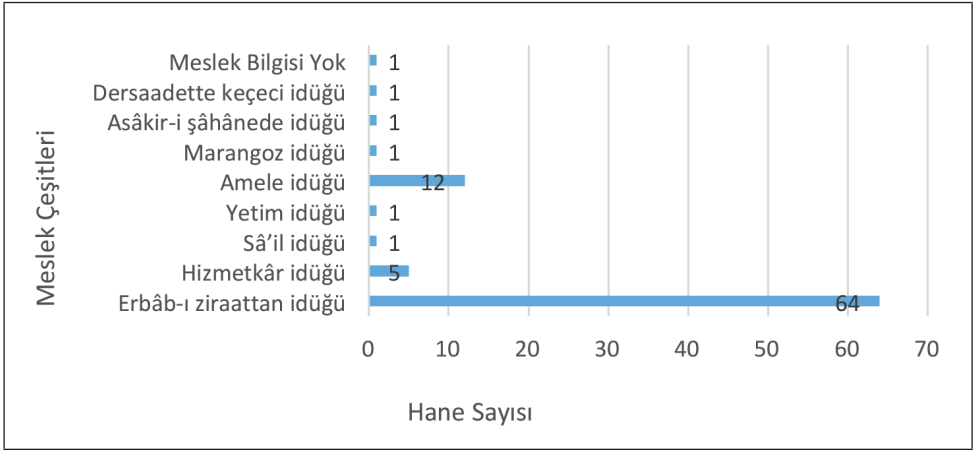
Görülebileceği üzere hane reisleri ya babalarının isimleriyle ya sülale isimleriyle ya da lakaplarıyla birlikte yazılmışlardır. İsimlerin tamamına yakını dini isimlerdir. Sülale ismi olarak Elvan divanında Uzunoğlu, Çakaloğlu, Kabarıkıoğlu ve Bukri oğlu; Pazarcık divanında Şeküroğlu, Köseoğlu, Kundakçioğlu; Tasmaca divanında Çeküç oğlu, Pala oğlu, Baki oğlu; Çalca divanında Veli oğlu, Kahveci oğlu; Celepçioğlu köyünde Celepçi oğlu isimleri dikkat çekmektedir. Bu isimlere sahip olan kişilerin birbirleri ile akraba olmaları kuvvetle muhtemeldir.

1.3. Hane Reislerinin Meslekleri

Temettuat defterlerine gelir sahibi olan kişilerin isimleri ile birlikte meslekleri de kaydediliyordu. Aşağıdaki grafikte beldeyi oluşturan divanlarda yaşayanların mes-

lek bilgileri verilmiştir.²³ Buna göre defterlere, toplam 87 hane reisinin 64'ü "erbâb-ı ziraat" yani çiftçi, 12'si amele, beşi hizmetkâr, biri sâil, biri yetim, biri marangoz, biri İstanbul'da asker, biri İstanbul'da keçeci olarak kaydedilmiştir. Bir hane reisinin meslek bilgisi boş bırakılmıştır. Geliri olmayan kişilerin durumlarıyla alakalı ihtiyaç, yetim, başkalarının yardımlarıyla geçinen gibi açıklamalar da meslek bilgisi olarak defterlere yazılmıştır.

Grafik 1: Meslek çeşitleri

Grafikten de anlaşılacağı üzere beldede yaşayanların tamamına yakını yani %93'ü tarımla ilgili bir meslek sahibidir. Bu kişilerin %73,5'i kendi arazisinde tarımla uğraşmakta; %13,7'si yeteri oranda toprağı olmadığı için tarım işçiliğı yapmakta; %5,7'si de büyük çiftliklerde çalışmaktadır. Bundan başka iki tane esnaf bulunmakta ancak bu kişilerden birisi İstanbul'da esnaflık yapmaktadır. Ayrıca bir kişi İstanbul'da askerlik mesleğini icra etmektedir. Üç hane reisinin ise bir mesleğı bulunmamaktadır.

1.4. Tarım Alanları

Hane reislerinin %73,5'inin ziraatla uğraştığı Elvanpazarcık'ta 68 parçada toplam 422 dönüm arazide ekim dikim faaliyeti yapılmaktadır. Ekim yapılan arazilerin yanında 26 dönüm nadasa bırakılmış arazi bulunmaktadır. Yani ekilen ve nadasa bırakılan arazilerin toplam miktarı 448 dönümdür.

Beldede ekim dikim faaliyetlerinin yanında meyvecilik ve bağcılık da yapılmaktadır. Defterlerde meyve çeşitleri yazılmadığı için hangi meyvelerin yetiştirildiğini bilemiyoruz. Pazarcık ve Elvan divanlarında 59'ar tane, Tasmaca divanında 29, Çalca divanında 24, Celepçioğlu köyünde sekiz olmak üzere toplamda 179 meyve ağacı kay-

²³ BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3306, 4-16; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3317, 4-11; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3308, 4-11; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3327, 4-9; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3318, 22-23.

dedilmiştir. Ayrıca Elvan divanında dört, Pazarcık divanında 24 olmak üzere toplam 28 adet veya dönüm üzüm bağı bulunmaktadır. Defterlerde bu faaliyet bazen “üzüm eşcarı” bazen de “bağcılık” olarak kaydedilmiştir. Kayıtların ağaç sayısını mı yoksa bağların dönümünü mü gösterdiği belli olmamaktadır. İster ağaç sayısı ister dönüm olsun her iki durumdan da diğer divanlara nazaran Pazarcık'ta daha fazla bağcılık yapıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 6: Beldedeki tarım arazilerinin dağılımı

	Mezru Tarla (Dönüm)	Gayrı mezru Tarla (Dönüm)	Meyve Ağacı	Bağ/Üzüm Ağacı
Pazarcık divanı	145	15	59	24
Elvan divanı	117	2	59	4
Tasmaca divanı	81	4	29	
Çalca divanı	52	5	24	
Celepçioğlu köyü	27		8	
	422	26	179	28

Beldede büyüklüğü 50 dönüm ve üzerinde olan büyük tarım işletmesi bulunmamaktadır. Büyüklüğü 10-50 dönüm arasında olan orta büyüklükteki işletme sayısı ise sadece altı tanedir. Divanlarda 12 dönüm ile en geniş tarım arazisine sahip olan kişi Elvan divanında Bıçakçioğlu Hasan'dır. Onu aynı divanda 11 dönüm arazi ile Uzunoglu İsmail takip etmektedir. Pazarcık divanından onar dönüm araziye sahip olan hane reisleri; Köse İbrahim oğlu İbrahim, Köseoğlu Mustafa, Alicik oğlu Halil, Alicik oğlu Ali karındaşı Hüseyin ve Celepçioğlu köyünden Celepçi oğlu İbrahim'dir. Divanlardaki tarım işletmelerinin geriye kalanı on dönümün altındaki küçük işletmelerdir. Beldede ekilen arazilerin ortalaması 4,8 dönümdür. Buna göre 87 hanenin 49'u belde ortalamasının üzerinde bir araziye sahiptir. Buna karşın, 19 hanenin hiç arazi bulunmamakta 19 hanenin de sahip olduğu arazi belde ortalamasının altındadır.

1.5. Tarım Ürünleri

Beldede üretilen tarım ürünleri buğday (hınta), arpa (şair), yulaf ve üzümdür. Temettuat defterlerinde öşür vergisine tabi olan bu ürünlerin birim fiyatları da kaydedilmiştir. Buna göre buğdayın kilesi altı, arpanın beş, yulafın üç kuruştur. Kayıtlarda üzüm ve meyvelerin birim fiyatları verilmemiş, sadece %10 oranındaki aşar bedeli kaydedilmiştir. Bu nedenle üzüm ve meyvelerin toplam üretim değeri hesaplanabilmekte ancak üretim miktarlarını hesaplamak mümkün olamamaktadır.

Defterlerdeki öşür (aşar) kayıtlarından köylerde kaç kilo ürünün yetiştirildiğini hesaplamak mümkün olmaktadır. Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere kile miktarı ile çarpıldığında köylülerin ürettikleri ürünlerin toplam miktarları tespit edilebilmek-

tedir. Elde edilen miktarlar kilenin kilogram karşılığı ile çarpıldığında köylerde üretilen ürünlerin kaç kilogram oldukları ortaya çıkmaktadır. Buna göre belde üretilen tarım ürünlerinin toplam miktarları ve değerleri şu şekildedir:²⁴

Tablo 7: Elvanpazarcık'ta üretilen tarım ürünlerinin toplam miktarı ve değeri

Ürünler	Buğday (Hınta)	Arpa (Şair)	Yulaf	Mısır	Meyve	Üzüm	Bostan
Toplam öşür miktarı (Kuruş)	878	491	492,5	4	149	34	6
Toplam Gelir (Kuruş) (Toplam öşür x10)	8780	4910	4925	40	1490	340	60
Ürünlerin Birim Değeri (Kuruş)	6 Kuruş	5 Kuruş	3 Kuruş	-	-	-	
Toplam Üretim Miktarı (Kile)	1463,3	982	1641,6				
Toplam Üretim Miktarı (kg) (Toplam kile miktarı x Kilenin kg karşılığı ²⁵)	37542,4	21849,5	36525,6	40	1490	340	60

Toplam üretim miktarlarına göre 37542,4 kg ile belde de en çok üretilen ürünün buğday olduğu görülmektedir. Onu ikinci olarak 36525,6 kg ile yulaf ve 21849,5 kg ile arpa takip etmektedir. Osmanlı döneminde bir kişinin yıllık buğday tüketim ihtiyacının altı kile yani 191 kilo olduğu kabul edilmektedir. Buna göre ortalama 487 kişinin yaşadığı belde kişi başına 86 kg buğday düşmektedir ki bu sonuç belde de üretilen buğday miktarının ihtiyacın çok altında olduğunu göstermektedir.²⁶ Tarım ürünleri içerisinde mısırın sadece Pazarcık divanında bir hanede ekiliyor ve diğer yerlerde hiç ekilmiyor olması dikkat çekmektedir.

1.6. Hayvan Varlığı

Temettuat defterlerinde hanelerin besledikleri hayvanların tür, cins ve adetleri yazılmıştır. Defterlere beldeyi oluşturan divanlarda toplam 458 adet hayvan kaydedilmiştir.²⁷ Beslenen hayvan türleri; sağman inek, kısır inek, buzağı, sağman koyun,

24 BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3306, 4-16; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3317, 4-11; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3308, 4-11; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3327, 4-9; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3318, 22-23.

25 Osmanlı Devleti'nde İstanbul'da, buğdayda kile 20 okka, yani 25,656 kg, arpa da ise 22,25 kg olarak hesaplanmıştır. Walthar Hinz, "İslam'da Ölçü Sistemleri", Çev: Acar Sevim, *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.5, 1990, 51.

26 Osmanlı döneminde bir kişinin yıllık buğday tüketim ihtiyacı 6 kile yani 191 kilo olduğu tespit edilmiştir. Tevfik Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, (İstanbul: Eren Yayınları,1998), 217.

27 BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3306, 4-16; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3317, 4-11; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3308, 4-11; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3327, 4-9; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3318, 22-23.

sağman keçi, kısır keçi, sağman manda, malak, dana, düve, karasığır öküzü, manda öküzü, kuzu, oğlak, merkeptir.

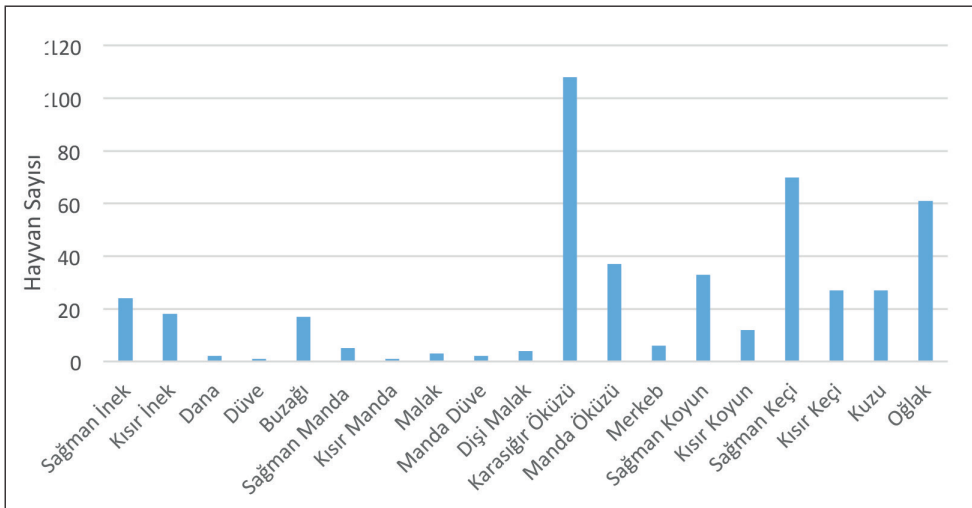
Beldedeki hayvanların 230'u küçükbaş 228'i büyükbaş hayvandır. Büyükbaş hayvanların 145'i karasığır ve manda öküzü, altısı merkep ve 77'si sığır ve mandadır. Köylülerin süt ve süt ürünü ihtiyacı için en fazla hangi hayvan beslediklerine baktığımızda; sağman hayvanların 103'ünün küçükbaş 29'unun büyükbaş olduğu görülmektedir. Bu rakamlardan köylülerin süt ve süt ürünleri ihtiyacını büyük oranda küçükbaş hayvanlardan karşıladığı anlaşılmaktadır.

Büyükbaş hayvanlar içerisinde sayıca en fazla olanı karasığır öküzüdür. Pazarcık divanında 36 tane karasığır öküzü, 14 tane manda öküzü; Elvan divanında 26 karasığır öküzü, on manda öküzü, Tasmaca divanında 23 karasığır öküzü, beş manda öküzü, Çalca divanında 18 karasığır öküzü altı manda öküzü ve Celepçioğlu köyünde beş karasığır öküzü, iki manda öküzü olmak üzere toplamda 108 karasığır öküzü, 37 manda öküzü beslenmektedir. Öküzler çiftçiler için çok önemli bir hayvandır; hem tarlaların sürülmesinde hem de beldede yoğun olarak yapıldığı anlaşılan ormancılık faaliyetlerinde kereste taşınmasında kullanılmaktadırlar.

Beldedeki yük hayvanı ise oldukça sınırlı sayıdadır. Dört tanesi Pazarcık, iki tanesi Elvan divanında olmak üzere toplam altı merkep beslenmektedir.

Beldede 66 baş ile sayıca en çok hayvana sahip olan hane reisi Çalca divanında bir hane numarasıyla deftere kaydedilmiş olan Barutçu oğlu Hüseyin'dir. Onu 40 baş hayvanla Elvan divanından Uzunoğlu İsmail takip etmektedir. Üçüncü olarak da Pazarcık divanından 32 baş hayvanla Alicik oğlu Halil takip etmektedir.

Grafik 2: Hayvan türleri ve sayıları

1.7. Gelir Türleri

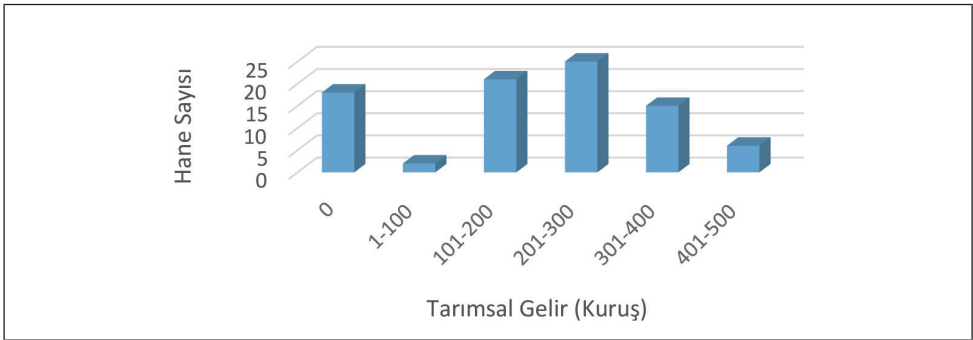
1.7.1. Tarım Gelirleri

Elvanpazarcık ahalisinin 1844 yılı itibariyle tarımsal faaliyetlerden elde ettikleri gelirler defterlere kaydedilmiştir. 1845 yılı için ise tahmini gelirler yazılmıştır. Köylüler 1844 (1260) yılında yaptıkları zirai faaliyetlerden toplam 15655,5 kuruş gelir elde etmişlerdir. Buna meyve ağaçlarından elde edilen 1413 kuruş ile üzüm ağaçlarından elde edilen 283,5 kuruş gelir ilave edildiğinde toplam tarımsal gelir 17352 kuruş olmaktadır.²⁸

Sayım memurları insanların bir sene sonraki gelirlerini de tahmini surette defterlere kaydetmişlerdir. 1845 yılı için gelirlerin 3120,5 kuruş artış göstereceğini öngören memurlar, köylülerin ekim faaliyetleri gelirlerinden 19089, meyvecilik faaliyetlerinden 1099, bağcılık faaliyetlerinden 284,5 kuruş gelir elde edeceklerini tahmin etmişlerdir.

1844 yılında gerçekleştirilen tarımsal faaliyetlerden 17352 kuruş gelir elde edilen beldede yıllık ortalama tarımsal gelir 199,4 kuruş olmaktadır. Buna göre 87 haneden oluşan beldede tarımsal geliri olmayan hane sayısı 18, tarımsal geliri yıllık ortalama tarımsal gelirin altında olan hane sayısı ise 23'tür. Yıllık tarımsal geliri 468 kuruşla en fazla olan kişi Celepçioğlu köyünden Celepçioğlu İbrahim'dir. 432 kuruşla tarımsal gelirden ikinci olan iki hane bulunmaktadır; Pazarcık divanından Alicik oğlu Halil, Çalca divanından Barutçu oğlu Hüseyin. 423 kuruşla üçüncü en yüksek gelire sahip olan kişi Tasmaca divanından Burkucu oğlu Süleyman'dır.

Grafik 3: Tarımsal gelir dağılımı

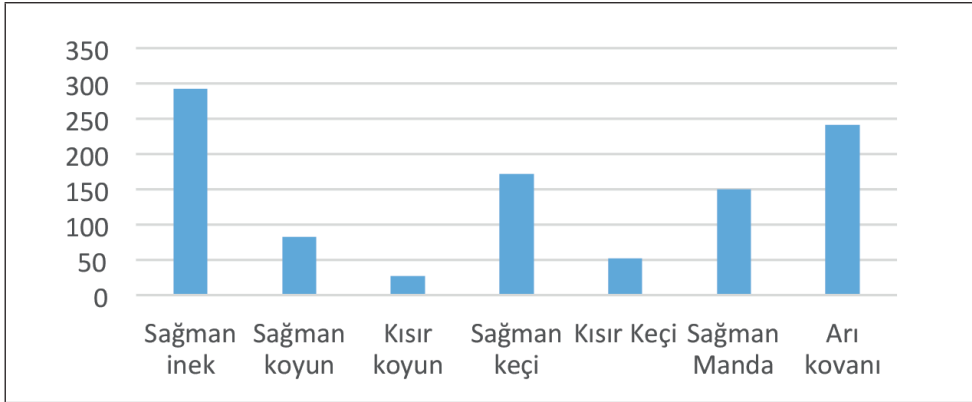
28 BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3306, 4-16; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3317, 4-11; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3308, 4-11; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3327, 4-9; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3318, 22-23.

1.7.2. Hayvancılık Gelirleri

Temettuat defterlerine her hanenin kaç tane hayvana sahip olduğuyula birlikte inek, koyun, keçi ve kısrağa ait yıllık gelirler ile arı kovanı sayıları ve bunlardan elde edilen yıllık gelirler kaydedilmiştir.²⁹ Defterlere büyükbaş olarak inek ve manda; küçükbaş olarak da koyun ve keçi ile arı kovanlarına gelir yazılmıştır. Hayvan başına yazılan gelir miktarı hayvanın türüne ve sayımın yapıldığı köye göre değişmektedir. Örneğin bir baş sağman ineğe Pazarcık divanında 12 kuruş gelir yazılırken Elvan divanında on ile 30 kuruş arasında farklı gelirler yazılmıştır. Sağman mandaya iki divanda da 30 kuruş yazılmıştır. Pazarcık divanında koyun ve keçilere üçer kuruş yazılırken Elvan divanında sağman koyuna iki, kısır koyuna 1,5, sağman keçiye 1,5, kısır keçiye bir kuruş gelir yazılmıştır. Arı kovanına genel olarak on kuruş yazılmıştır.

Beldede hayvancılık geliri olarak Pazarcık divanında 401 kuruş, Elvan divanında 132,5 kuruş, Tasmaca divanında 211 kuruş, Çalca divanında 240 kuruş, Celepçioğlu köyünde 33 kuruş olmak üzere toplamda 1017,5 kuruş gelir elde edilmiştir. Aşağıdaki grafikte divanlarda yaşayan köylülerin besledikleri hayvanlardan elde etmiş oldukları gelirler görülmektedir:

Grafik 4: Hayvancılıktan elde edilen gelir dağılımı

1.7.3. Diğer Gelirler

Elvanpazarcık'ta yaşayan köylüler öncelikle tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Arazisi olmayanlar ile arazilerinden yeteri kadar gelir elde edemeyenler geniş topraklara sahip olan kişilere tarım işçiliği yapmaktadırlar.³⁰ Bunun yanında köylüler az da olsa değirmen yeri kirasından gelir elde etmektedirler. Ayrıca bazı köylüler def-

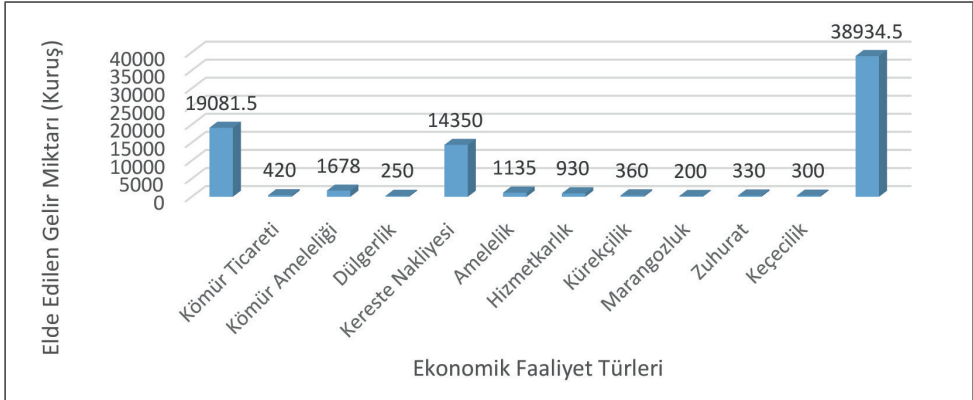
29 BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3306, 4-16; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3317, 4-11; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3308, 4-11; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3327, 4-9; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3318, 22-23.

30 Kütükoğlu, "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri, 403.

terlere zuhurat olarak kaydedilmiş düzenli olmayan bir gelire sahiptirler. Bundan başka az miktarda marangozluk, kürekçilik, keçecilik, dülgerlik gibi çeşitli işlerden gelir elde edilmektedir. Köylülerin gelir elde ettikleri bir diğer ekonomik faaliyet kömür ameliği ve ticaretidir. Bu yüksek ihtimal odun kömürü olmalıdır. Çünkü bu tarihlerde henüz daha kömür madeni işletilmeye başlanmamıştır. Beldenin çevresi ormanlarla çevrili olduğu için hem odun kömürü imalatı ve ticareti hem de kereste kesimi ve nakliyesi köylülerin gelir elde ettikleri önemli bir ekonomik faaliyet olmaktadır.

Belde ahalisinin bir yılda elde ettiği toplam gelir 38934,5 kuruştur. Bu miktarın 12650 kuruşu Pazarcık divanı, 9768,5'i Elvan divanı, 7724 kuruşu Tasmaca divanı, 6043,5 kuruşu Çalca divanı, 2748,5 kuruşu Celepçioğlu köylülerinin elde ettikleri gelirdir. Toplam gelirin 19081,5 kuruşu tarım, hayvancılık ve asiyaab geliri, 19853 kuruşu da diğer ekonomik faaliyetlerden elde edilen gelirler oluşturmaktadır. Buna göre beldedeki toplam gelirin yarıya yakını yani %49'unu tarım gelirleri oluşturmakta, %51'e yakını ise tarım dışı ekonomik faaliyetler oluşturmaktadır. Tarım dışı gelirlerin %72.2'sini de kereste nakliyesi oluşturmaktadır. Ekonomik faaliyetlere göre elde edilen gelirlerin dağılımı şu şekildedir:³¹

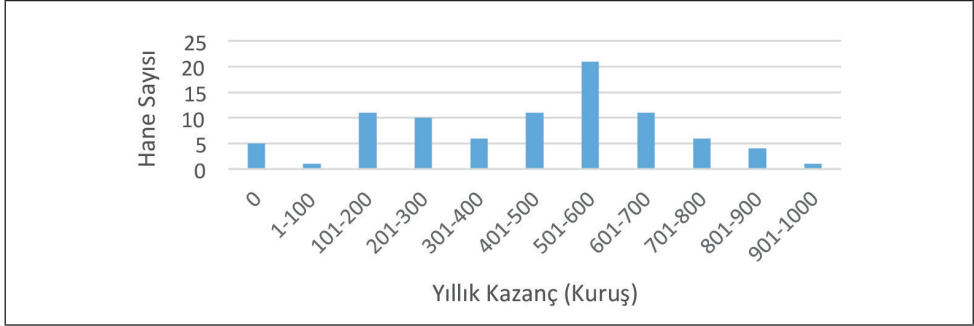
Grafik 5: Tüm ekonomik faaliyetlerden elde edilen gelirler

Ahalinin bir yılda elde ettiği toplam gelirin ortalaması 447,5 kuruştur. 52 hane reisinin geliri ortalama gelirin üzerindedir. Buna karşın 30 hane reisinin geliri ortalama gelirin altındadır. Ayrıca 5 hane reisinin hiç geliri bulunmamaktadır. Belde 930 kuruşla en yüksek toplam gelire sahip olan kişi Celepçioğlu köyünden Celepçioğlu İbrahim'dir. İkinci olarak da 886 kuruş gelire Pazarcık divanında Alicik oğlu Ali karındaşı Hüseyin'dir. Aşağıdaki grafikte gelir dağılımı gösterilmiştir.

31 BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3306, 4-16; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3317, 4-11; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3308, 4-11; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3327, 4-9; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3318, 22-23.

Grafik 6: Yıllık kazanç dağılımı

1.8. Vergiler

1.8.1. Vergiyi Mahsusa

Daha önce belirtildiği üzere vergi-yi mahsusa Tanzimat'tan sonra örfi vergiler yerine konmuş olan ve bazı istisnalar dışında ekonomik durumlarına göre herkesten alınan bir vergidir. Verginin miktarı liva ölçeğinde belirlenir ve bu miktar livaya bağlı kazalar arasında paylaştırılırdı. Daha sonra kazaların müdür ve meclis azaları tarafından kasaba ve köylere, en sonunda da köy ve mahallelere düşen miktarlar tespit edilirdi.³²

Beldede yaşayanların ödedikleri toplam vergi-yi mahsusa miktarı 13869 kuruştur. Bu miktar köylülerin elde ettikleri yıllık toplam kazancın %35,6'sına denk gelmektedir. Divanlara tarh edilen vergi-yi mahsusa yüzdelik oranları ise şu şekildedir: Pazarcık divanı %40,6; Elvan divanı %29,5; Tasmaca divanı %34,1; Çalca divanı %41,7; Celepçioğlu köyü %24,8. Görüleceği üzere divanların ödedikleri vergi-yi mahsusa oranları farklılık göstermektedir. Hane başına tarh edilen vergi-yi mahsusa oranları da aynı şekilde değişkenlik göstermektedir. Geliri yüksek olan hane reislerine yüksek oranda vergi tarh edilmektedir. Ancak toplam geliri köy ortalamasının altında veya biraz üzerinde olanlara geliri fazla olanlara nispetle daha yüksek oranda vergi tarh edildiği de gözden kaçmamaktadır.

32 Rafet Metin, "1260-61 / 1844-45 Temettuat Kayıtları Işığında Kubad Köyünün Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü", *Studies Of The Ottoman Domain*, C. 8, S.14 Şubat 2018, 129; Metin Menekşe, "XIX. Yüzyıl Ortalarında Seyitgazi Kazası Kümbet Köyü'nün Sosyal ve Ekonomik Yapısı (9184 Numaralı Temettuat Defterine Göre)", *History Studies*, Volume 7, Issue 1, A Tribute to Prof. Dr. İbrahim Güler, 113; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3306, 4-16; BOA, ML VRD. TMT. d. Nr. 3317, 4-11; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3308, 4-11; BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3327, 4-9; BOA, ML VRD. TMT. d. Nr. 3318, 22-23.

Tablo 8: Yıllık toplam gelir ve vergi-yi mahsusa oranı

	Yıllık Toplam Gelir (Kuruş)	Vergi-yi Mahsusa Miktarı (Kuruş)	Vergi-yi Mahsusa'nın Yıllık Gelire Oranı (%)
Pazarcık divanı	12650	5138	40,60
Elvan divanı	9768,5	2884	29,50
Tasmaca divanı	7724	2639,5	34,10
Çalca divanı	6043,5	2525,5	41,70
Celepçioğlu köyü	2748,5	682	24,80
Toplam	38934,5	13869	35,60

1.8.2. Öşürler

Köylüler vergi-yi mahsusanın yanında tarım ve hayvancılık gelirlerinden de kazançlarının onda biri oranında aşar/öşür vergisi ödüyorlardı. Aşağıdaki tabloda divanların tarımsal gelir dağılımları ve ödedikleri öşür miktarları gösterilmektedir:

Tablo 9: Yıllık toplam tarımsal gelir ve öşür oranı

	Öşür Vergisi Toplamı	Tarım ve Hayvancılık ile Hissedarlık Geliri Toplamı	Öşürün Tarımsal Gelire Oranı (%)
Pazarcık divanı	753	6565	11,40
Elvan divanı	365	3523,5	10,30
Tasmaca divanı	425	4211	10
Çalca divanı	378	3223,5	11,70
Celepçioğlu köyü	175,5	1558,5	11,20
Toplam	2096,5	19081,5	10,90

Tablo incelendiğinde öşür oranlarının da divandan divana değiştiği görülmektedir. %11,70 ile en yüksek öşür oranına Çalca divanı sahiptir. Onu %11,40 ile Pazarcık divanı takip etmektedir. Tasmaca divanında ise tam olarak %10 oranında öşür ödenmiştir.

1.8.3. Vergilerin Gelire Oranı

Temettuat defterlerindeki kayıtlardan kişilerin ödedikleri vergilerin gelirlerine oranları hesaplanabilmektedir. Yapılan hesaplamada belde bir yılda toplanan vergi-yi mahsusa ve öşürün miktarı köylülerin yıllık gayrisafi gelirlerinin %29'u denk geldiği görülmektedir. Ancak bu oran divan bazında farklılık göstermektedir. Örneğin Pazarcık divanında vergilerin toplamı köylülerin yıllık toplam gayrisafi gelirleri-

nin %31,7'si nispetindedir. Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere bu oran divan bazında değişiklik göstermektedir.³³

Tablo 10: Divan bazında köylülerin ödedikleri vergilerin gelirlerine oranı

	Toplam Vergi Miktarı (Kuruş)	Yıllık Toplam Gayrisafi Gelir (Kuruş)	Vergi Toplamının Gayrisafi Gelire Oranı (%)
Pazarcık divanı	5891	18541	31,70
Elvan divanı	3249	13017,5	24,90
Tasmaca divanı	3064,5	10788,5	28,40
Çalca divanı	2903,5	8947	32,40
Celepçioğlu köyü	857,5	3606	23,70
Toplam	15965,5	54900	29

Sonuç

Zonguldak'ta kentleşme başlamadan önce şehrin arazisine en yakın yerleşim yeri Elvanpazarcık'tı. Burada yaşayan köylüler şehrin deniz kenarındaki dağlık, bataklık, boş olan ve ortasından dere geçen bu arazisini taşımacılık ve deniz ticaretinde kullanıyorlardı. Bundan dolayı bu çevre köylerin sosyoekonomik yapısını ortaya koymak Zonguldak'ın tarihi açısından büyük önem arz etmektedir.

Bugün Zonguldak merkez ilçesine çok yakın bir mesafede yer alan Elvanpazarcık, 19. yüzyılın ortalarında Pazarcık, Elvan, Tasmaca, Çalca divanları ile Celepçioğlu köyünden oluşmaktaydı. 87 hanenin yaşadığı beldenin toplam nüfusu 435'ti. Bu çevrede yaşayanların tamamına yakını ziraatla uğraşıyordu. Ancak bölgenin dağlık ve engebeli olmasından dolayı tarım yapılan arazi geniş değildi ve üretilen ürünler de buğday, arpa ve yulaf ile sınırlıydı. Üretilen buğday miktarı da belde nüfusunun ihtiyacının altındaydı.

Beldede tarım ve hayvancılığın yanında en çok yapılan ekonomik faaliyet ormancılıktı. Köylüler toplam gelirlerinin yarısından fazlasını kereste kesim ve nakliyesinden elde ediyorlardı. Çevrede kömür üretim ve ticareti de yapılıyordu. Ancak bu maden değil odun kömürüydü. Beldedeki 87 hanenin 55'inin toplam geliri yıllık ortalama gelirin üzerindeydi. Buna karşın hanelerin %40,2'sinin geliri ortalamanın altındadır. Bu sonuç beldede yaşayanların yarıya yakınının ekonomik sorunlar yaşadığını göstermektedir.

³³ Karadeniz Ereğli Temettuat defterleriyle alakalı yapılmış bir çalışmada Ereğli'ye bağlı yerleşim yerlerinde ahalinin ödediği verginin gelirlerine oranı %18 ile %38,9 arasında değişim göstermektedir. Tansu Hilmi Hançer, "Karadeniz Ereğli Divan ve Köylerinin 19. Yüzyıl Ortalarındaki Sosyoekonomik Durumu", Turcology Research, 75, 502; Bartın ve köylerinde de aynı durum yaşanmaktadır. Ramazan Arslan, 19. Asırda Bartın Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı, (Bartın: Bartın Üniversitesi Yayını 2019), 145-147.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

Başkanlık Osmanlı Arşivi Maliye Nezareti Varidat Kalemi BOA, ML VRD.TMT. d. Nr. 3306, 3308, 3317, 3318, 3327.

2. Kitaplar

Arslan, Ramazan. *19. Asırda Bartın Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, Bartın: Bartın Üniversitesi Yayını, 2019.

Genel Nüfusu Sayımı Kati ve Mufassal Neticeler Köyler Nüfusu 20 İlk Teşrin 1935, İstanbul: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Hüsnü Tabiat Basımevi, 1937.

Güran, Tevfik. *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

Güran, Tevfik. *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, İstanbul: Eren Yayınları, 1998.

Kastamonu Vilayeti Salnâmesi, Kastamonu: Kastamonu Vilayet Matbaası, 1314/1896.

Osmanlı Arşivi Rehberi, İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2010.

Sami, Şemsettin. *Kamus-ı Türki*, Haz: Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2014.

3. Makaleler

Aktan, Coşkun Can vd. "Osmanlı Vergi İsyancıları I", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, Y.2002, C.7, S.2.

Barkan, Ömer Lütfi. "Tarihi Demografi Çalışmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, X, İstanbul 1953.

Çakır, Coşkun. "Tanzimat Dönemi Vergi Uygulamalarında Karşılaşılan Güçlükler ve Vergi İhtilalleri". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 51, 2011.

Doğan, Aylin. "19. Yüzyılda Antalya Kazasının Sosyo-Ekonomik Yapısının İncelenmesinde Temettuat Defterlerinin Katkısı", *Akdeniz İİBF Dergisi*, (38) 2018.

Göyünç, Nejat, "Hane", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt XV, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayını, 1997.

Güran, Tevfik. "19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Der: Halil İnalçık, Şevket Pamuk, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000.

Hañçer, Tanu Hilmi. "Karadeniz Ereğli Divan ve Köylerinin 19. Yüzyıl Ortalarındaki Sosyoekonomik Durumu", *Turcology Research*, 75, 2022.

Hinz, Walther. "İslam'da Ölçü Sistemleri", Çev: Acar Sevim, *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, S.5, 1990.

Kütükoğlu, Mübahat S. "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri", *Bellekten*, 59, 1995.

Menekşe, Metin. "XIX. Yüzyıl Ortalarında Seyitgazi Kazası Künbet Köyü'nün Sosyal ve Ekonomik Yapısı (9184 Numaralı Temettuat Defterine Göre)", *History Studies*, Volume 7, Issue 1, A Tribute to Prof. Dr. İbrahim Güler.

- Metin, Rafet. "1260-61 / 1844-45 Temettuat Kayıtları Işığında Kubad Köyünün Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü", *Studies Of The Ottoman Domain*, C. 8, S.14, 2018.
- Öztürk, Said. "Konya Temettuat Defterleri", *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi 1999 Bildiriler Kitabı*, Konya: 2000.
- Öztürk, Said. "Türkiye'de Temettuat Çalışmaları". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. 1, 2003.
- Şahin, Harun. "Osmanlı Vergi Sisteminden Reform ve Temettü Vergisi", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.37, S.1, 2013.

4. İnternet Kaynakları

<https://www.nufusune.com/merkez-ilce-nufusu-zonguldak> (E.T. 29.04.2023)

KLASİK ARAP, FARS VE TÜRK EDEBİYATI İNCELEMELERİ ŞAHSİYETLER, TÜRLER, GELENEKLER (I-II), DOÇ. DR. SADIK ARMUTLU, KESİT YAYINLARI, 2021, 566s. - 544s.

Merve MENTEŞE*

Özet

Klasik Türk edebiyatı, ortaya çıktığı dönem ve kültürel koşullar bakımından Arap ve Fars edebiyatıyla daima iç içe olmuş bir edebiyattır. Bilhassa Selçuklu devleti döneminde resmî dilin Farsça, bilim dilinin ise Arapça olması klasik Türk edebiyatının Arap ve Fars edebiyatı ile olan etkileşimine zemin hazırlamıştır. Bu edebiyat sahasında ortaya konulan ilk edebî ürünler, Arap ve Fars edebiyatlarını taklit eden ürünler olmuş, zaman içinde klasik Türk edebiyatı şairleri kendilerine özgün üslubu yakalamıştır. Geçmişte oluşan söz konusu edebiyatlar arası etkileşim günümüzdeki edebiyat çalışmalarını da etkilemiştir. Günümüzde yapılan edebiyat araştırmaları sıklıkla klasik Türk edebiyatı ile Arap ve Fars edebiyatlarının etkileşimleri konusuna odaklanmıştır. Söz konusu edebiyatlar arası etkileşimi konu alan bir eseri tanıtmayı amaçlayan bu çalışmada "Klasik Arap, Fars ve Türk Edebiyatı İncelemeleri Şahsiyetler, Türler, Gelenekler" adlı kitap incelenmeye çalışılmıştır. Doç. Dr. Sadık Armutlu tarafından kaleme alınan ve 2021 yılında yayımlanan kitap iki ciltten oluşmaktadır. Kitabın birinci cildi "Şahsiyetler ve Türler", ikinci cildi ise "Gelenekler" konusunu ele almıştır. Kitap, yazarın ilgili konuyla alakalı bu zamana kadar yazmış olduğu çeşitli makale ve bildirilerinin bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. Eserin birinci cildinde toplam on beş, ikinci cildinde ise on bir makale bulunmaktadır. Bu çalışmada eserin bugüne kadar yazılmış diğer çalışmalardan olan farkı ve eserdeki makalelerin içeriği tanıtılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Klasik Türk Edebiyatı, Arap Edebiyatı, Fars Edebiyatı, Karşılaştırmalı Edebiyat.*

CLASSICAL ARABIC, PERSIAN AND TURKISH LITERATURE REVIEWS PERSONALITIES, GENRES, TRADITIONS (I-II), ASSOC. PROF. SADIK ARMUTLU, KESIT PUBLICATIONS, 2021, 566p. - 544p.

Abstract

Classical Turkish literature is a literature that has always been intertwined with Arabic and Persian literature in terms of the period and cultural conditions in which it emerged. Arabic Persian was the official language, especially during the Seljuk state, and Arabic was the language of science, which laid the groundwork for the interaction of classical Turkish literature with Arabic and Persian literature. The first literary products put forward in this field of literature were products imitating Arabic and Persian literature, and over time the poets of classical Turkish literature caught their original style. The interaction between the mentioned literatures, which occurred in the past, has also influenced the literary Decrees of today. Literature research conducted today has

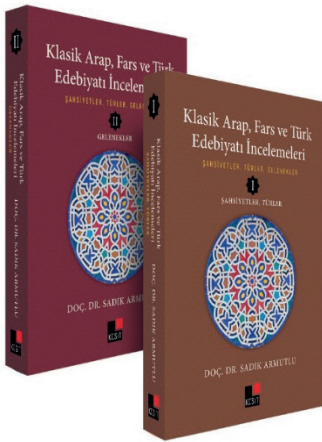
* Dr. Öğr. Üyesi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, mervementese@beun.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7909-3139

often focused on the interaction of classical Turkish literature and Arabic and Persian literatures. In this study, which aims to introduce a work about the interaction between the literatures in question, the book entitled "Classical Arabic, Persian and Turkish Literature Reviews Personalities, Genres, Traditions" was tried to Decipher. Assoc. Prof. The book, written by Sadık Armutlu and published in 2021, consists of two volumes. The first volume of the book dealt with the subject of "Personalities and Types", and the second volume dealt with the subject of "Traditions". The book has been formed by bringing together various articles and Decrees that the author has written about the relevant topic up to this time. There are a total of fifteen articles in the first volume of the work and eleven articles in the second volume. In this study, it has been tried to introduce the difference of the work from other studies written so far and the content of the articles in the work.

Keywords: Classical Turkish Literature, Arabic Literature, Persian Literature, Comparative Literature.

Giriş

Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra gelişimine başlayan klasik Türk edebiyatı, doğduğu saha ve yüzyıl bakımından Arap ve Fars edebiyatlarıyla iç içe bir ortamda meydana gelmiştir. Türklerin Anadolu'ya göç etmesinin ardından Anadolu'da yerleşik bir düzenin kurulmasının ilk adımı olan Anadolu Selçuklu Devleti kurulmuştur. Bu süreçte özellikle Selçuklu sarayları ve şehirlerindeki edebî faaliyetler artmış, resmî dil olarak Farsça, bilim dili olarak ise Arapça benimsenmiştir. Dolayısıyla bu sürecin etkisiyle klasik Türk edebiyatının temeli, Arap ve Fars edebiyatları geleneğine dayanarak kurulmuştur. Zaman içinde iyi bir medrese eğitimi olarak yetişen divan şairlerinin kendi üsluplarını ortaya koymalarıyla millî kimliğini kazanan klasik Türk edebiyatı, bu bakımdan Arap ve Fars edebiyatı ile sıkı bir ilişki içindedir.

Klasik Türk edebiyatı sahasında özellikle son yıllarda yapılan mukayeseli edebiyat çalışmalarının ilgi odağı hâline gelen bu edebiyatın Arap ve Fars edebiyatları ile olan ilişkisi üzerine pek çok çalışma kaleme alınmış ve bu konuda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Literatürde konuyla alakalı zengin bir karşılaştırmalı edebiyat alanı mevcuttur. Söz konusu edebiyatların şahıslarının veya eserlerinin karşılaştırılması, herhangi bir temanın bu edebiyatlardaki işleniş biçimlerinin ortaya konulması, başta türler olmak üzere kullanılan nazım şekilleri ve üsluplarının değerlendirilmesi, Arapça ve Farsça'dan

Türkçe'ye yapılan tercümelemler ile Türkçe eserlerdeki Arapça ve Farsça kelimelerin tespit edilmesi gibi pek çok konuda araştırma ve çalışmalar yapılmıştır.

Klasik Arap, Fars ve Türk edebiyatının müştereklerini zengin bir edebî, sosyal ve kültürel çerçevede bir araya getirerek şahsiyetler, türler ve gelenekler üzerine incelemeleri içeren ve bugüne kadar yapılan tüm çalışmaların adeta yoğun bir bileşeni hâlinde karşımıza çıkan bu kitap Doç. Dr. Sadık ARMUTLU tarafından kaleme alınmıştır. Kitabı bugüne kadar yapılmış olan diğer mukayeseli çalışmalardan ayıran en temel özellik, Arap ve Fars edebiyatlarının yeterince tanınmasını sağlayacak mukayeseli orijinal bir çalışmanın literatürde yer almamış olmasıdır. Söz konusu edebiyatlarda yer alan ortak edebî mirasın benzer ve birbirinden ayrıldıkları yönlerini şahsiyetler, türler ve gelenekler bağlamında ortaya koymayı amaçlayan bu eser, ulusal-uluslararası sempozyumlarda sunulan tebliğ ve çeşitli akademik dergilerde yayımlanan araştırma, inceleme, karşılaştırmaya dayalı toplam yirmi altı makalenin bir araya gelmesiyle oluşmuştur.

İnceleme

Klasik Arap, Fars ve Türk Edebiyatı İncelemeleri adlı kitap iki ciltten oluşmaktadır. Eserin birinci cildinde “Şahsiyetler ve Türler” konularına, ikinci cildinde ise “Gelenekler” konusuna yer verilmiştir. Birinci ciltte yer alan “Şahsiyetler” başlığında sekiz makale yer almaktadır. Bu bölümde ilk olarak yer alan *Arap Şiirini Fars Şiirine Taşıyan Aykırı Bir Şair: Menûçihri-yi Dâmgânî* başlıklı makalede, Gazneliler döneminde yaşamış ünlü kaside şairi Menûçihri-yi Dâmgânî pek çok yönüyle ele alınarak onun şairlik yönüyle diğer şairlerden olan farkı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Öncelikle şairin hayatına dair bilgilere yer verilen makalede şairin bilgi birikiminden, şiir felsefesinden, edebî kişiliğinden, şiirlerinde tabiat, şarap, aşk, mitoloji, musîkî, tasvir, teşbih, teşhis unsurlarını ne şekilde kullandığından örnek beyitler eşliğinde bahsedilmiştir. Ayrıca makalede Menûçihri ve Arap edebiyatı ilişkisine değinilmiş, şairin divanında yer alan Arap şairlere ve söz konusu Arap şairlerin konu, tasvir ve diğer unsurlar bakımından onun şiirindeki etkilerine yer verilmiştir. Makalede şairin şiirlerinde kimleri övdüğüne ve övülen bu kişilerin kimler olduğuna dair bilgilerin verildiği bir bölüm de bulunmaktadır.

Yedi Divan Sahibi, Sanatkâr, Âlim ve Erken Dönem Bir Azeri Türk Hükümdar Şairi: Ahmed Bin Üveys başlıklı ikinci makalede, XIV. yüzyılda yaşamış, âlim ve Celayirlilerin dördüncü hükümdarı Sultan Ahmed b. Veys’in soyu, ailesi, doğumu, gençliği, eğitimi, saltanatı ve ölümüne dair biyografik bilgilere yer verilmiştir. Devamında ise şairin edebî kişiliği ve şiir dünyası başlığı altında rindâne, âşıkâne, ıstırap ve ayrılık, dinî, hikemî, övgü şiirlerine örnek beyitler ve bu beyitlerin anlamları verilerek detaylıca değinilmiştir. Şiirlerindeki şahıs kadrosu hakkındaki bilgilere de yer verilen makale, şairin diğer eserlerinin tanıtılmasıyla son bulmuştur.

Hâcû-yi Kirmânî’de Şem İmgesi ve Klasik Türk Şiirine Yansıması adlı üçüncü makalede, Hâcû-yi Kirmânî’nin divanında yer alan şem imgesi aydınlatma, yanma, erime, sönme özelliklerine göre gruplara ayrılarak örnek beyitler eşliğinde incelenmiştir.

Ayrıca şemin hangi şekilleriyle şiirlerde anıldığına, şemin sevgili ve sevgilinin unsurları için kullanım örneklerine, ay ve güneş olarak şiirlerde yer alış biçimlerine detaylıca yer verilerek bu imgenin Türk şiirine yansımaları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

*Klasik Türk Edebiyatında Şem ü Pervâne*ler ve *Lâmi'î Çelebi'nin Şem ü Pervâne Mesnevîsi* başlığındaki dördüncü makalede, Şem ü Pervâne hakkında genel bir bilgi verildikten sonra, söz konusu mesnevînin içeriği, Farsça ve Türkçe yazılan Şem ü Pervâne'ler ve şairleri hakkında detaylı bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca makalede Lâmi'î Çelebi'nin Şem ü Pervâne mesnevîsinin kurgusal yapısı ve içeriği hakkında detaylı açıklamalar bulunmaktadır.

Fars Şiirinde Bir Tanrı Üç Peygamber adlı beşinci makalede, Firdevsî, Enverî, Sa'dî-yi Şirâzî ve Hâfız-ı Şirâzî'nin şiir sanatı ve şairlik yönleri detaylıca anlatılmıştır. Bu makalede yazar Firdevsî'yi tasvir peygamberi, Enverî'yi kaside peygamberi, Sa'dî-yi Şirâzî'yi gazel peygamberi, Hâfız-ı Şirâzî'yi ise şiiri tanrısı olarak nitelendirmiş ve onların şiirlerinin ve şairlik yönlerinin özelliklerini örnek beyitler eşliğinde derinlemesine incelemiştir.

Menûçihri'nin Şarap Dünyası başlığındaki altıncı makalede, öncelikle Menûçihri'nin hayatına ve edebî kişiliğine detaylıca yer veren yazar, daha sonra Menûçihri'nin şarap dünyasını asma ve üzümden başlayarak değerlendirmiştir. Makalenin bu bölümünde şarabın oluşum öyküsü, şaraba verilen isimler, şarap içilecek kaplar, şarapla birlikte kullanılan dinsel unsurlar, şarap içme nedenleri, şarap içim vakitleri, şarap içiminde uyulması gereken âdetler, şarap sunulanlar, şarap ve mitoloji ilişkisi ile şarap tasvirleri oldukça detaylı bir biçimde örnek beyitler eşliğinde açıklanmıştır.

Mülûk-i Mülk-i Suhen veya Müflisân-ı Kimyâ-Fürûş: Enverî ve Nefî adlı yedinci makalede, biri Fars diğeri ise Türk şairi olan Enverî ve Nefî'nin kasideleri medhiye, sultan övgüsü unsurları ve vezirlere övgü unsurları bakımından örnek beyitler eşliğinde mukayese edilmiştir.

Zâtî: Hayatı, Kişiliği, Sanatı ve Eserleri başlıklı "Şahsiyetler" başlığının son makalesi olan sekizinci makalede ise yazar, Zâtî'nin hayatını, kişiliğini, eserlerini örnek beyitler eşliğinde detaylıca incelemiştir.

Kitabın ikinci bölümünü oluşturan "Türler" başlığında ortak edebî mirasta kullanılan türler ele alınmış ve bu konuda kaleme alınmış yedi makaleye yer verilmiştir. Bu bölümün ilk makalesi olan *Arap Edebiyatında Bir Tür: Gazel* başlıklı makalede, gazelin tür olarak genel özelliklerine değinildikten sonra gazel türü, Cahiliye dönemi, İslami dönem, Emevîler dönemi ve Abbasîler dönemine göre ayrıştırılmış, bu dönemlerin özelliklerine ve türlerine göre tarihsel bilgiler ışığında açıklanmıştır.

Klasik Şiirde Bir Tür: Uzrî Gazel adlı ikinci makalede, Cahiliye ve Emevîler dönemlerindeki gazelin özelliklerine değinildikten sonra uzrî gazelin doğuşu ve özel-

liklerine örnekler eşliğinde detaylıca yer verilmiş, uzrî bir Şair olarak nitelendirilen Fuzûlî'nin gazelleri ayrıca bir başlık altında örnek beyitler eşliğinde incelenmiştir.

Na't Tûründe Yazılan İlk Örnek: Ebû Hanîfe'nin Kasîdetu'n-Nu'mâniyyesi başlıklı üçüncü makalede, na't tûrününün genel özelliklerine yer verilmiş, ardından Ebû Hanîfe'nin Kasîdetu'n-Nu'mâniyye adlı eserinde Hz. Peygamber ve diğer peygamberlerin anıldıkları isimlere ve sıfatlara değinilmiş, Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden olan üstünlüğü ve mucizeleri eserden alınmiŐ örnek beyitler eşliğinde ortaya konulmuştur.

Mâturîdî Kelâmının Klasik Edebiyata Yansımaları adlı dördüncü makalede öncelikle kelâmın edebiyatla buluŐmasına odaklanılmıŐ ardından maturîdî kelâmının edebî eserlere yansımaları incelenmiştir. Bunun yanı sıra ilahiyat konusunun edebî eserlerdeki varoluş biçimleri, Allah'ın çeşitli sıfatları, nübüvvet ve mucizeler ile ahiret temalarının de klasik edebiyattaki yer alış biçimleri örnek beyitler eşliğinde açıklanmıştır.

Sözel Kültür ve Sözel İletişim Bağlamında Yazısız Şiirde Somut Anlatım Biçimi: Muallaka Örneği başlığıyla yer verilen beşinci makalede, öncelikle somut anlatım hakkındaki detaylı bilgilere örnek beyitler incelenerek yer verilmiş, ardından muallaka şiirleri okura sunulmuştur.

Kelebeğin AteŐe Yolculuğu: Klasik Fars ve Türk Edebiyatında Şem ü Pervâne Mesnevileri adlı altıncı makalede yazar, öncelikle Şem ü Pervâne'nin kelime anlamına ve kaynağına dair bilgilere yer vermiştir. Ardından mensur eserler içinde yer alan Şem ü Pervâne sembolü, ilgili eserleri veren yazarların adlarıyla başlıklandırılarak her birinin eserindeki semboller açıklanmıştır. Mesnevîlerde yer alan Şem ü Pervâne şiirleri, bağımsız bir eser olarak yazılan Şem ü Pervâne mesnevîleri de aynı Şekilde şiirlerin sahibi Şairlerin adlarına göre ayrı baŐlıklarda incelenmiştir. Genel olarak Şem ü Pervâne mesnevîlerinde işlenen tema ve anlatımdaki semboller örnek beyitler eşliğinde sunularak makale son bulmuştur.

Klasik Şiirde Bir Tür: Hadarî Gazel adlı bu bölümün son makalesinde ise yazar öncelikle Emevî ortamı ve gazelin tür olma yolculuğuna dair bilgilere yer verdikten sonra hadarî gazelin doğuşunu, özelliklerini ve felsefesini detaylıca anlatmıştır. Fars şiirinde hadarîlikten bahsettikten sonra hadarî şiirin klasik şiirdeki yansımalarını her bir Şairi ve şiirlerini ayrı baŐlıklarda inceleyerek yer vermiştir.

İki ciltten oluşan kitabın ikinci cildinde ise "Gelenekler" başlığı altında on bir makale bulunmaktadır. Bunlardan birincisi *Arap ve Fars Şiiri Bağlamında Gazel Türünden Gazel Nazım Őekline Geçiş* adlı makaledir. Makalede gazelin Cahiliye, İslam, Emevîler, Abbasîler ve Gazneliler dönemlerindeki özelliklerinden bahsedildikten sonra gazel nazım Őeklinin oluştuğu 17. yüzyılın özellikleri ve söz konusu nazım Őeklinin oluŐumuna etkileri anlatılmıştır.

Konuşma Dilinden Batı Diline: Batı Türkçesi Şiir Geleneği Oluşumu başlıklı ikinci makalede, konu Oğuzlar'ın Horasan'a yerleşmesinden itibaren anlatılmaya başlanmış Selçuklular'ın Fars şiirine yaklaşımı ile Selçuklu sarayındaki Fars şiir geleneğine detaylıca yer verildikten sonra okuyucuya Batı Türkçesi şiir geleneğinin oluşumu hakkında bilgiler aktarılmıştır.

Klasik Şiir Geleneğinin Kaynağı: Fars Edebiyatı Mı? Abbasî Edebiyatı Mı? adıyla kitapta yer alan üçüncü makalede ise klasik şiir geleneğinin başlangıcı Cahiliye döneminden itibaren alınmış, sırasıyla İslamî dönem, Emevîler dönemi ve Abbasî dönemi olmak üzere içerikten hayal dünyasına, şekilden kelime örgüsü ve üslûba kadar detaylıca anlatılmıştır.

Klasik Arap, Fars ve Türk Şiirinde Güzel/Sevgili Proto Tipleri başlıklı dördüncü makalede, güzelin ve güzellik unsurlarının proto tipi olarak şiirlerde karşılaşılan Ummu'l-İyâs, şişman/etine dolgun, uzrî, cariyeye, hemcins/müzekker sevgili tipleri ile Türk güzeli ve asker sevgili tipine çeşitli örnek beyitler eşliğinde yer verilmiştir.

Erken Dönem Farsça Mesnevilerde Bezm başlığıyla kitapta yer alan beşinci makalede, bezmin özellikleri detaylıca anlatılmış, Farsça mesnevilerdeki bezmde yer alan şahıslar amaçları ve görevlerine göre maddeleştirilerek sıralanmıştır. Ayrıca bezmdeki usûl ve âdâp, bezmde kullanılan gereçler, bezmde gül unsuru, altın taht, yiyecek ve içecekler, bezmde kullanılan kaplar, bezmin düzenlendiği yerler, bezmin süresi ve etkinlikleri konuyla ilgili örnek beyitler üzerinde gösterilerek detaylıca anlatılmıştır.

Farsça ve Türkçe Kasidelerde "Allah'ın Gölgesi" Olarak Sultan Vasıfları: Mu'izzî-Enverî/Nâ'îlî-Nefî Örneği adlı altıncı sırada yer alan makalede, Allah'ın gölgesi olma düşüncesinin eski Türk devlet geleneğindeki öneminden başlanarak sultanlar için kullanılan zıllullah sıfatının anlam derinliğine, kaza ve kader inancının şiirlerdeki iz düşümlerine, Allah'ın gölgesi olarak sultanlar için şiirlerde kullanılan sıfatlara ve hitaplara, adalet, dindarlık ve soyluluk özelliklerinin şiirlerdeki anılış biçimlerine örnek beyitler eşliğinde yer verilmiştir.

Ömer B. *Ebî Rebî'a'dan Nedîm'e Uzanan Gelenek veya Nedîm'in Aşk Anlayışının Kaynağı* başlıklı yedinci makalede, Cahiliye ve Emevîler dönemlerindeki şiirlerde aşk anlayışı ile eğlence kültürünün detayları anlatılmış, hadarî şiir geleneği açıklandıktan sonra örnek beyitler incelenerek Nedîm'in şiirlerindeki hadarî şiir geleneğinin izleri sürülmüştür.

Klasik Fars ve Türk Şiirinde Ortak Bir İmge: Şem ve Pervâne başlığındaki sekizinci makalede, Şem ve Pervâne'nin kelime anlamları ile kaynağına değinildikten sonra Şem ve Pervâne'nin algılanış biçimlerine ve Farsça ve Türkçe şiirlerde Şem ve Pervâne imgelerine örnek beyitler eşliğinde yer verilmiştir.

Kitabın dokuzuncu sıradaki makalesi ise *Fars Şiirinde “Türk” Kelimesine Yüklenen Anlamlar* başlıklı makaledir. Bu makalede Türk kavramının sözlüklerde, Arap şiirinde, Derî Farsçasında, Şahnâme’de ve Fars şiirinde ne şekilde yer aldığı örnek beyitlerle açıklanmıştır.

Beşerî Aşk Bağlamında Arap Gazelinin Fars ve Türk Edebiyatına Yansıma Boyutu Üzerine: Gazelde Gelişim ve Dönüşüm başlıklı onuncu sırada yer alan makalede, gazelin dönüşüm süreci Cahiliye döneminden başlanarak Emevîler dönemi ile Arap ve Fars edebiyatlarındaki durumuna kadar incelenmiştir. Daha sonra tegazzül şekil ve içerik bakımından detaylıca anlatılmış, ortak gazel mirasının Osmanlı gazelinde kullanımı örnek beyitler eşliğinde anlatılmıştır.

Kitapta en son yer alan on birinci sıradaki makale ise *Farsça Yazılan Şem ü Pervâne ile Türkçe Yazılan Şem ü Pervâne Arasında Bir Karşılaştırma Denemesi* başlıklı makaledir. Makalede Şem ü Pervâne mesnevîleri hakkında genel bir bilgi verildikten sonra Farsça ve Türkçe yazılan Şem ü Pervâne mesnevîleri şairlerin adlarına göre başlıklandırılarak anlatılmıştır. Ardından Farsça ve Türkçe yazılan mesnevîler şekil, düzenleniş ve içerik, konu, konunun işlendiği bölümler, bitiş bölümleri, şahıs ve sembol kadrosu bakımından karşılaştırılmıştır.

Sonuç

Sonuç olarak, Doç. Dr. Sadık Armutlu’nun iki ciltten oluşan “Klasik Arap, Fars ve Türk Edebiyatı İncelemeleri Şahsiyetler, Türler, Gelenekler (I-II)” adlı kitabı söz konusu edebiyatlar alanında ortaya konulmuş mukayeseli edebiyat çalışmalarına Arap, Fars ve Türk edebiyatlarını şahsiyetler, türler ve gelenekler açısından kıyaslaması yönüyle önemli katkı sağlamış bir kaynaktır. Bugüne kadar yapılmış mukayeseli çalışmalara göre klasik Türk, Arap ve Fars edebiyatlarını içerikten, biçime, şahsiyetlerden, türlere ve geleneğe kadar inceleyerek hepsini tek bir kaynaktan toplaması bakımından önem arz etmektedir. Eser, mukayeseli edebiyat çalışmaları için tarzı ve içeriği bakımından örnek oluşturacak niteliktedir.

Kaynakça

- Armutlu, Sadık. *Klasik Arap, Fars ve Türk Edebiyatı İncelemeleri Şahsiyetler, Türler, Gelenekler (I-II)*. İstanbul: Kesit Yay., 2021.
- Aytaç, Gürsel. *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 2001.
- Enginün, İnci. *Mukayeseli Edebiyat*. İstanbul: Dergah Yay., 1992.
- Gibb. E. J. W. *Osmanlı Şiir Tarihi (Çev: Halide Edib öncülüğünde heyet)*.C: I, Kitap:1, İstanbul: İstanbul Üniv. Yay., 1943.
- Karaismailoğlu, Adnan. *Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*. Ankara: Akçağ Yay., 2001.
- Levend, Ağâh Sırrı Levend. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1973.

Yazım Kuralları

A. Yazım Kurallarına İlişkin Esaslar

Makale; Öz, Abstract, Giriş, Bölümler, Sonuç, Kaynakça ve Ekler şeklinde düzenlenmelidir.

- Başlık:** Türkçe, Türk lehçeleri ve İngilizce başlıklar, Times New Roman, 14 punto, kalın, büyük harfle ve ortalarak yazılmalıdır. Başlık, kaleme alınan metnin içeriğini kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtacak nitelikte olmalıdır.
- Yazar(lar)a Ait Bilgiler:** Yazar adı ve soyadı (soyadının tamamı büyük harfle) makale başlığının sağ altında olmalı, yazarın akademik unvanı, görev yaptığı kurum, e mail adresi, ORCID numarası ile birlikte dipnotta (*) işareti ile Times New Roman yazı tipinde 9 punto yazılarak belirtilmelidir.
- Özet:** Ana metnin girişinde 150-200 kelime aralığında Türkçe, Türk lehçeleri ve İngilizce özet yer almalıdır. Özeti altına 3-5 (kelime) aralığında anahtar kelime eklenmelidir. Özet bölümünde çalışmanın konusundan, amacından, kapsamından ve bu alandaki diğer çalışmalarla farkından bahsedilmelidir. Özet ve anahtar kelimeler, Times New Roman yazı tipinde 10 punto, italik ve iki yana yaslı olarak yazılmalıdır.

Değerlendirme süreci olumlu sonuçlanan Türkçe ve Türk lehçeleri makaleler için ayrıca İngilizce genişletilmiş özet (Extended Abstract) talep edilir. Extended Abstract, makalenin amaç, yöntem ve sonucunu içermeli ve 500-700 kelimedenden oluşmalıdır.

Not: Extended Abstract, başvuru sırasında gerekli değildir.

- Bölüm Başlıkları:** Tüm bölüm ve alt başlıklar 11 punto koyu, sadece ilk harfleri büyük olarak sola dayalı şekilde yazılmalıdır. Başlık numaralarında, giriş bölümünden sonra verilmeli ve ondalık sistemde (1., 1.1., 1.1.1. gibi) numaralandırılmalıdır.
- Ana Metin:** Yazı karakteri Times New Roman ve 11 punto, satırlar tek aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır.

Alıntılar: Alıntılar tırnak içinde verilmeli; üç satırdan az alıntılar satır arasında, üç satırdan uzun alıntılar ise satırın sağından ve solundan 1 cm içeride, blok halinde ve tek satır aralığıyla 10 punto yazı boyutunda ve italik olarak yazılmalıdır.

Çalışma dil bilgisi kurallarına uygun olmalı, noktalama işaretlerinin kullanımı ve diğer yazım kuralları için TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalıdır.

- Tablolar ve Şekiller:** Şekil ve tablo başlıkları 10 punto koyu olarak tablo ve şekillerin üzerine yazılmalı, her birine sıra numarası (Tablo 1, Tablo 2 ve Şekil 1, Şekil 2 vs.) verilmeli ve kaynak bildirimleri tablo ve şekillerin altında 9 punto ve bibliyografik bilgileri eksiksiz olarak verilmelidir. Tablo, şekil vs. içindeki metin 10 punto olmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve başlıklardan önce ve sonra 6 nk boşluk bırakılmalıdır.

B. Sayfa Düzenine İlişkin Esaslar

- Sayfa düzeni her taraftan 3 cm, hizalama; iki yana yaslı, girinti; sol: 0 cm, sağ: 0 cm olmalıdır.
- Paragraf ilk satır 1 cm, paragraflar arası önceki 6 nk, sonra 6 nk, satır aralığı tek olmalıdır.
- Sayfa numaraları ortada verilmelidir.

C. Kaynak ve Referans Gösterme Yöntemi

Makalede yapılacak atıflarda ve kaynak gösterimde İSNAD Atıf Sistemi (2. Edisyon) yöntemi esas alınır. Makalede kullanılan tüm kaynaklar "Kaynakça"ya dâhil edilmeli, çalışmanın konusu ile alakalı olsa da faydalanılmayan eserler kaynakçaya alınmamalıdır. Kaynaklar, "Kaynakça" başlığı altında yazar soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır.

Kaynakça; Arşiv Belgeleri, Resmi Yayınlar, Süreli Yayınlar, Kitaplar, Makaleler, Tezler, İnternet Kaynakları şeklinde düzenlenmelidir.

Dergiye gönderilen yazılar, söz konusu yöntem uygun olarak hazırlanmalıdır. Yazarların, aşağıdaki örneklerle dayanarak dipnotları düzenlemeleri ve kaynakça oluşturmaları gerekmektedir. Aşağıda verilen örnekler, İSNAD Atıf Sistemi yönteminin dergimize uyarlanmış halidir. Ayrıntılı bilgiye <https://www.isnadsistemi.org/> veya <https://www.isnadsistemi.org/download/isnad-2-yazim-kilavuzu/> adresinden ulaşılabilir.

1. Arşiv

İlk Geçtiği Yerde:

T.C. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 571 / 36185-142708-1.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), DH. İ.UM.EK., 45 / 67.

Sonraki Geçtiği Yerde:

TDA, 571 / 36185-142708-1.

BOA, DH. İ.UM.EK., 45 / 67.

Kaynakçada:

TDA, 571 / 36185-142708-1.

BOA, DH. İ.UM.EK., 45 / 67.

2. Resmî Yayınlar

İlk Geçtiği Yerde:

TBMM Zabıt Ceridesi, 1. Devre, 2. Cilt, 1. İçtima (2 Haziran 1920), 10.

Sonraki Geçtiği Yerde:

TBMM Zabıt Ceridesi, 2 Haziran 1920,

Kaynakçada:

TBMM Zabıt Ceridesi. 1. Devre, 2. Cilt, 1. İçtima (2 Haziran 1920), 10.

3. Süreli Yayınlar

* Yazarsız

İlk Geçtiği Yerde:

Milliyet, "Yetki Kanunları" (17 Eylül 1971), 1.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Milliyet, "Yetki Kanunları", 1.

Kaynakçada:

Milliyet, "Yetki Kanunları" (17 Eylül 1971), 1.

*** Gazete Haberi-Yazarlı**

İlk Geçtiği Yerde:

Yunus Nadi, "İsmet Paşa'nın Rusya Seyahati ve Neticeleri", *Cumhuriyet* (15 Mayıs 1932), 1.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Nadi, "İsmet Paşa'nın Rusya", 1.

Kaynakçada:

Nadi, Yunus. "İsmet Paşa'nın Rusya Seyahati ve Neticeleri", *Cumhuriyet* (15 Mayıs 1932), 1.

4. Kitaplar

*** Kitap-Yazarsız ve Anonim**

İlk Geçtiği Yerde:

İş Kanunları ve İlgili Mevzuatı (Ankara: Adalet Yayınevi, 2014), 2. Cilt, 12.

Sonraki Geçtiği Yerde:

İş Kanunları ve İlgili Mevzuatı, 32.

Kaynakçada:

İş Kanunları ve İlgili Mevzuatı. 2. Cilt. Ankara: Adalet Yayınevi, 2014.

*** Kitap-Tek Yazarlı**

İlk Geçtiği Yerde:

Yücel Namal, *Türk-Macar İlişkileri*, (İstanbul: İskenderiye Yayınları, 2009), 35.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Namal, *Türk-Macar*, 35.

Kaynakçada:

Namal, Yücel. *Türk-Macar İlişkileri*. İstanbul: İskenderiye Yayınları, 2009.

*** Kitap-İki Yazarlı**

İlk Geçtiği Yerde:

Arı İnan - İsmet Parmaksızoğlu, *Düşünceleriyle Atatürk* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 54-58.

Sonraki Geçtiği Yerde:

İnan - Parmaksızoğlu, *Düşünceleriyle Atatürk*, 62.

Kaynakçada:

İnan, Arı - Parmaksızoğlu, İsmet. *Düşünceleriyle Atatürk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

*** Kitap-Çok Yazarlı**

İlk Geçtiği Yerde:

Mehmet Gönübol vd, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996), 219.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Gönübol vd, *Olaylarla Türk Dış*, 219.

Kaynakçada:

Gönlübol, Mehmet vd. *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 1996.

*** Kitap-Editörlü**

İlk Geçtiği Yerde:

Mete Kaan Kaynar (ed.), *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 7.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Kaynar, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, 7.

Kaynakçada:

Kaynar, Mete Kaan (ed.). *Türkiye'nin 1950'li Yılları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

*** Kitap-Çeviri**

İlk Geçtiği Yerde:

Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi, İznik'ten II. Vatikan'a*, çev. Mehmet Aydın (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990), 11.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Dvornik, *Konsiller Tarihi*, 23.

Kaynakçada:

Dvornik, Francis. *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*. çev. Mehmet Aydın. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.

5- Kitap Bölümleri

İlk Geçtiği Yerde:

İsenbike Ogan, "Bugünü Anlamak İçin Orta Asya Tarihine Bir Bakış", *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye İle İlişkiler*, ed. Ayşegül Aydıngün - Çiğdem Balım, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2012), 19.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Ogan, "Bugünü Anlamak", 20.

Kaynakçada:

Ogan, İsenbike. "Bugünü Anlamak İçin Orta Asya Tarihine Bir Bakış". *Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri Türk Dilli Halklar-Türkiye İle İlişkiler*. ed. Ayşegül Aydıngün - Çiğdem Balım. 19-50. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2012.

6- Makaleler

İlk Geçtiği Yerde:

Gürbüz Arslan, "Osmanlı Devleti'nden Kalan Dış Borçlar ve Yeniden Yapılandırma Süreci (1930-1933)", *History Studies*, 7/4 (2015), 20.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Arslan, "Osmanlı Devleti'nden Kalan", 20.

Kaynakçada:

Arslan, Gürbüz. "Osmanlı Devleti'nden Kalan Dış Borçlar ve Yeniden Yapılandırma Süreci (1930-1933)". *History Studies* 7/4 (2015), 1-23.

7-Bildiriler/Tebliğ

İlk Geçtiği Yerde:

Aydın Çakmak, "Zekai (Apaydın) Bey'in Birinci Moskova Büyükelçiliği (1925-1927)", 4. *Uluslararası Türk - Rus Dünyası Akademik Araştırmalar Kongresi*, ed. Zuhâl Koç (Ankara: Asos Yayınları, 2021), 39.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Çakmak, "Zekai (Apaydın) Bey'in", 39.

Kaynakçada:

Çakmak, Aydın. "Zekai (Apaydın) Bey'in Birinci Moskova Büyükelçiliği (1925-1927)". 4. *Uluslararası Türk - Rus Dünyası Akademik Araştırmalar Kongresi*, ed. Zuhâl Koç.37-52. Ankara: Asos Yayınları, 2021.

8-Tezler

İlk Geçtiği Yerde:

Çağdaş Albayrak, *Türk Edebiyatında Yûsuf'u Züleyhâlar ve Giritli Sırrı Paşa'nın Ahsenü'l-Kasas'ı Mukayeseli İnceleme* (Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 300.

Sonraki Geçtiği Yerde:

Albayrak, *Türk Edebiyatında Yûsuf'u Züleyhâlar*, 300.

Kaynakçada:

Albayrak, Çağdaş, *Türk Edebiyatında Yûsuf'u Züleyhâlar ve Giritli Sırrı Paşa'nın Ahsenü'l-Kasas'ı Mukayeseli İnceleme*. Edirne: Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

9-İnternet Kaynakları

İlk Geçtiği Yerde:

T.C. Dışişleri Bakanlığı (TDB), "Türkiye Cumhuriyeti İle Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol" (Erişim 15 Şubat 2022).

Sonraki Geçtiği Yerde:

(TDB), "Türkiye Cumhuriyeti İle Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol".

Kaynakçada:

T.C. Dışişleri Bakanlığı (TDB). "Türkiye Cumhuriyeti İle Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol". Erişim 15 Şubat 2022. https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/zurih-protokolleri-tr.pdf

İLETİŞİM / CONTACT

Dergi yazışma adresi / Correspondence

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Karaelmas Sosyal Bilimler Dergisi Editörlüğü,
Sosyal Bilimler Enstitüsü Binası, İncivez 67100 ZONGULDAK

Tel: 0 (372) 291 28 63 0 (535) 524 40 89

E-posta / E-mail: karesdergisi@gmail.com arslan-gurbuz@hotmail.com

Ağ Adresi / Web Adress: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kares>